

V. I. Lenin

Statul și revoluția

Învățătura marxistă despre stat și sarcinile proletariatului în revoluție

Scriș: august - septembrie 1917

Publicat: 1918

Sursa: V. I. Lenin, *Opere alese*, 1970, Editura Politică, p. 239-363

Transcriere și editare: Liviu Iacob, noiembrie 2005.

Cuprins^[1]

Prefață

Capitolul I - Societatea împărțită în clase și statul

1. Statul - produs al ireductibilității contradicțiilor de clasă
2. Detașamentele speciale de oameni înarmați, închisorile etc.
3. Statul - instrument de exploatare a clasei asuprite
4. „Dispariția treptată “ a statului și revoluția violentă

Capitolul al II-lea - Statul și revoluția. Experiența anilor 1848-1851

1. Ajunul revoluției
2. Bilanțul revoluției
3. Cum pune Marx problema în 1852

Capitolul al III-lea - Statul și revoluția. Experiența comunei din Paris din 1871. Analiza lui Marx

1. În ce constă eroismul încercării comunarilor?

- [2. Prin ce să fie înlocuită mașina de stat sfărîmată?](#)
- [3. Desființarea parlamentarismului](#)
- [4. Organizarea unității națiunii](#)
- [5. Nimicirea statului parazit](#)

[Capitolul al IV-lea - Continuare. Lămuririle suplimentare ale lui Engels](#)

- [1. „Problema locuințelor“](#)
- [2. Polemica cu anarhiștii](#)
- [3. Scrisoarea către Bebel](#)
- [4. Critica proiectului de program de la Erfurt](#)
- [5. Introducerea din 1891 la lucrarea lui Marx „Războiul civil“](#)
- [6. Engels despre înlăturarea democrației](#)

[Capitolul al V-lea - Bazele economice ale dispariției treptate a statului](#)

- [1. Cum pune Marx problema](#)
- [2. Trecerea de la capitalism la comunism](#)
- [3. Prima fază a societății comuniste](#)
- [4. Faza superioară a societății comuniste](#)

[Capitolul al VI-lea - Vulgarizarea marxismului de către oportuniști](#)

- [1. Polemica lui Plehanov cu anarhiștii](#)
- [2. Polemica lui Kautsky cu oportuniștii](#)
- [3. Polemica lui Kautsky cu Pannekoek](#)

[Postfață](#)

[1]. Lucrarea „Statul și revoluția. Învățătura marxistă despre stat și sarcinile proletariatului în revoluție” a fost scrisă de V. I. Lenin în august-septembrie 1917, în timp ce se afla în ilegalitate (la Razliv și Helsingfors). Această operă este rezultatul unei vaste munci de cercetare științifică, pe care Lenin a depus-o într-un interval relativ scurt, în principal în perioada ianuarie-februarie 1917.

După cum relatează N. K. Krupskaja, în ultimii ani de emigrație pe Lenin l-a preocupat în mod deosebit problema caracterului puterii de stat proletare. În a doua jumătate a anului 1916 Lenin a enunțat ideea necesității unei elaborări teoretice a problemei statului.

În toamna anului 1916 și la începutul anului 1917, Lenin s-a consacrat cu totul, după cum menționează N. K. Krupskaja, muncii teoretice. El locuia pe vremea aceea în Zürich. Lenin a lucrat intens în bibliotecile din acest oraș, a studiat lucrările lui K. Marx și F. Engels referitoare la problema statului. La 4 (17) februarie 1917, Lenin o anunța pe Aleksandra Kollontai că este pe punctul de a termina pregătirea materialului în problema concepției marxiste asupra statului. Însemnările au fost scrise mărunț și în rînduri dese, într-un caiet cu copertă albastră, purtînd titlul „Marxismul despre stat“. Caietul cuprindea citate din Operele lui K. Marx și F. Engels, precum și extrase din cărți și articole ale lui K. Kautsky, A. Pannekoek și E. Bernstein, însoțite de observațiile critice, concluziile și generalizările lui Lenin. - *Nota red. Editurii Politice*

MIA | Secțiunea română | Lenin

Prefață la prima ediție

Problema statului capătă în momentul ele față o deosebită însemnătate atît din punct de vedere teoretic, cît și din punct de vedere practic-politic. Războiul imperialist a grăbit și a ascuțit la maximum procesul transformării capitalismului monopolist în capitalism monopolist de stat. Monstruoasa asuprire a maselor muncitoare de către statul care se contopește din ce în ce mai mult cu uniunile atotputernice ale capitaliștilor devine tot mai monstruoasă. Țările înaintate se transformă - e vorba de „hinterlandul“ lor - în ocne și închisori militare pentru muncitori.

Ororile și dezastrele fără precedent provocate de războiul care se prelungește fac ca situația maselor să fie de nesuportat, sporesc revolta lor. Revoluția proletară internațională se coace în mod evident. Problema atitudinii ei față de stat capătă o însemnătate practică.

Elementele de oportunism, acumulate în decursul a zeci de ani de dezvoltare relativ pașnică, au dat naștere curentului social-șovinist, care domină în partidele socialiste oficiale din lumea întreagă. Acest curent (Plehanov, Potresov, Breșkovskaia, Rubanovici și, într-o formă ceva mai camuflată, domnii Țereteli, Cernov & Co. în Rusia; Scheidemarm, Legien, David și alții în Germania; Renaudel, Guesde, Vandervelde în Franța și Belgia; Hyndman și fabienii^[2] în Anglia etc. etc.) - socialism în vorbe, șovinism în fapte - se distinge printr-o mîrșavă și slugarnică adaptare a „conducătorilor socialismului“ nu numai la interesele burgheziei

„lor“ naționale, dar în special la cele ale statului „lor“, deoarece majoritatea așa-numitelor mari puteri exploatează și asupresc de multă vreme o serie întreagă de popoare mici și slabe. Iar războiul imperialist este tocmai un război pentru împărțirea și reîmpărțirea acestor prăzi. Lupta pentru eliberarea maselor muncitoare de sub influența burgheziei în general, și a burgheziei imperialiste în special, nu este posibilă fără lupta împotriva prejudecăților oportuniste cu privire la „stat“.

Vom examina mai întâi învățătura lui Marx și Engels despre stat, oprindu-ne în mod foarte amănunțit asupra laturilor ei care au fost uitate sau au suferit denaturări oportuniste. Vom analiza apoi în mod special pe promotorul principal al acestor denaturări, Karl Kautsky, cel mai cunoscut conducător al Internaționalei a II-a (1889-1914), care a dat un atât de jalnic faliment în timpul războiului actual. În sfârșit, vom trage principalele concluzii impuse de experiența revoluției ruse din 1905 și mai ales de cea din 1917. Aceasta din urmă își încheie, pe cât se pare, în momentul de față (începutul lunii august 1917), prima fază a dezvoltării ei; în general însă, această revoluție în ansamblul ei poate fi înțeleasă numai ca o verigă în lanțul revoluțiilor proletare socialiste provocate de războiul imperialist. Problema raportului dintre revoluția socialistă a proletariatului și stat capătă astfel nu numai o însemnătate practică-politică, ci și o însemnătate deosebit de actuală, pentru că ea are menirea de a face masele să înțeleagă ceea ce vor trebui să întreprindă în viitorul apropiat pentru eliberarea lor ele sub jugul capitalului.

Autorul

August 1917

Prefață la ediția a doua

Ediția de față, a doua, se tipărește aproape fără modificări. S-a adăugat numai paragraful 3 la capitolul al II-lea.

Autorul

Moscova. 17 decembrie 1918

[2]. *Fabienii* - membrii Societății fabiene, organizație reformistă engleză, întemeiată în 1884, și denumită astfel după numele conducătorului de oști roman din secolul al III-lea î.e.n. Fabius Maximus, supranumit „Conctator”, cunoscut prin tactica lui de expectativă, prin eschivarea de la lupte decisive în războiul cu Hanibal. - *Nota red. Editurii Politice*

Capitolul I

Societatea împărțită în clase și statul

1. Statul - produs al ireductibilității contradicțiilor de clasă
 2. Detașamentele speciale de oameni înarmați, închisorile etc.
 3. Statul - instrument de exploatare a clasei asuprite
 4. „Disparația treptată” a statului și revoluția violentă
-

1. Statul - produs al ireductibilității contradicțiilor de clasă

Cu doctrina lui Marx se întâmplă acum ceea ce s-a întâmplat nu o dată în istorie cu doctrinele cugetătorilor și ale conducătorilor revoluționari ai claselor asuprite în lupta lor pentru eliberare. Atîta timp cît marii revoluționari erau în viață, ei erau supuși de clasele asupritoare la persecuții permanente, doctrina lor era întîmpinată cu cea mai sălbatică furie, cu cea mai turbată ură, împotriva ei se declanșau cele mai deșănțate campanii de minciuni și calomnii. După moartea lor, se fac încercări de a-i transforma în icoane inofensive, de a-i canoniza, ca să zicem așa, de a le înconjura *numele* cu o oarecare aureolă de glorie, pentru „consolarea” claselor asuprite și pentru înșelarea acestora, golind învățătura revoluționară de conținutul ei, tocindu-i ascuțișul revoluționar și vulgarizînd-o. Burghezia și oportuniștii din rîndurile mișcării muncitorești se întîlnesc astăzi pe terenul acestei „prelucrări” a marxismului. Ei uită, denaturează, estompează latura revoluționară a învățăturii, spiritul ei

revoluționar. Este pus pe primul plan, este proslăvit ceea ce este acceptabil sau pare a fi acceptabil pentru burghezie. Toți social-șoviniștii sînt astăzi „marxiști“, nu rîdeți! Și din ce în ce mai des vorbesc savanții burghezi germani, pînă mai ieri specialiști în materie de stîrpire a marxismului, de un Marx „național-german“, care ar fi educat asociații muncitorești atît de splendid organizate în vederea ducerii războiului de jaf!

Față de o asemenea stare de lucruri, față de nemaipomenita răspîndire a denaturărilor marxismului, sarcina noastră este în primul rînd de *a restabili* adevărata învățătură a lui Marx despre stat. Pentru aceasta e necesar să cităm un șir întreg de pasaje lungi din înseși operele lui Marx și Engels. De bună seamă, citatele lungi vor îngreuna expunerea și nu vor contribui de loc la a o face mai populară. A ne lipsi însă de ele *este absolut imposibil. Toate pasajele, sau cel puțin toate pasajele hotărîtoare, din operele lui Marx și Engels* privitoare la problema statului trebuie neapărat citate cît mai complet cu putință atît pentru ca cititorul să-și poată face în mod independent o idee asupra totalității concepțiilor întemeietorilor socialismului științific și asupra dezvoltării acestor concepții, cît și pentru ca denaturarea acestor concepții de către „kautskismul“ care domină astăzi să fie dovedită în mod documentat și arătată în mod concret. Vom începe cu cea mai răspîndită operă a lui F. Engels: „Originea familiei, a proprietății private și a statului“, care în 1894 a apărut la Stuttgart în a 6-a ediție[3]. Va trebui să traducem citatele din originalele germane, deoarece traducerile rusești, deși numeroase, sînt în cea mai mare parte ori incomplete, ori făcute extrem de nesatisfăcător.

„Statul - spune Engels rezumîndu-și analiza istorică - nu este nicidecum o forță impusă societății din afară; el nu este, de asemenea, nici «realizarea ideii morale», «imaginea și realitatea rațiunii», după cum susține Hegel[4]. Statul este, dimpotrivă, un produs al societății pe o anumită treaptă de dezvoltare; el stă mărturie faptului că aceasta societate s-a încurcat într-o contradicție de nerezolvat cu sine însăși, că s-a scindat în antagonisme de neîmpăcat, din care nu este în stare să se elibereze. Dar pentru ca aceste antagonisme, aceste clase cu interese economice contradictorii să nu se macine unele pe altele și să nu macine și societatea într-o luptă stearpă, a devenit necesară o forță care, stînd în aparență deasupra societății, să atenueze conflictul, să-l țină în limitele «ordinii». Această forță, ieșită din sînul societății, dar care, situîndu-se deasupra ei, se înstrăinează din ce în ce mai mult de ea, este statul“ (p. 177-178, ediția a 6-a germană)[5].

Aici este exprimată cât se poate de limpede ideea fundamentală a marxismului în problema rolului istoric și a însemnătății statului. Statul este produsul și manifestarea *ireductibilității* contradicțiilor de clasă. Statul apare acolo unde, atunci când și în măsura în care contradicțiile de clasă nu pot fi obiectiv împăcate. Și invers: existența statului dovedește că contradicțiile de clasă sînt de neîmpăcat.

Tocmai în acest punct foarte important, fundamental începe denaturarea marxismului, denaturare care merge pe două linii principale.

Pe de o parte, ideologii burghezi și mai ales cei mic-burghezi - siliți, sub presiunea faptelor istorice incontestabile, să recunoască că statul există numai acolo unde există contradicții de clasă și luptă de clasă - îl „corectează“ pe Marx în așa fel încît statul apare ca un organ de *împăcare* a claselor. După Marx, statul n-ar fi putut nici să apară, nici să se mențină dacă ar fi fost cu puțință o împăcare între clase. După profesorii și publiciștii mic-burghezi și filistini - care invocă cu bunăvoință la tot pasul pe Marx! - rezultă că statul tocmai împacă clasele. După Marx, statul este un organ de *dominație* de clasă, un organ de *asuprire* a unei clase de către o altă clasă; el înseamnă crearea unei „ordini“ care legalizează și statornicește această asuprire, moderînd conflictul dintre clase. După părerea politicianilor mic-burghezi, ordine înseamnă tocmai împăcarea claselor, și nu asuprirea unei clase de către o altă clasă; a modera conflictul înseamnă a împăca, și nu a răpi claselor asuprite anumite mijloace și metode de luptă pentru doborîrea asupritorilor.

În revoluția din 1917, de pildă, tocmai atunci când problema însemnătății și rolului statului s-a pus în toată amploarea ei, tocmai atunci când ea s-a pus în mod practic ca o problemă a acțiunii imediate și încă acțiunii de masă, toți eserii (socialiștii-revoluționari) și menșevicii au îmbrățișat dintr-o dată și complet teoria mic-burgheză a „împăcării“ claselor de către „stat“. Nenumăratele rezoluții și articole ale oamenilor politici din aceste două partide sînt profund îmbibate de această teorie mic-burgheză și filistină a „împăcării“. Că statul este un organ de dominație a unei clase anumite, clasă care *nu poate* fi împăcată cu antipodul ei (cu clasa opusă ei), lucrul acesta democrația mic-burgheză nu este niciodată în stare să-l înțeleagă. Atitudinea față de stat este una dintre cele mai vădite manifestări ale faptului că socialiștii-revoluționari și menșevicii noștri nu sînt cîtuși de puțin socialiști (ceea ce noi,

bolșevicii, am demonstrat-o întotdeauna), ci democrați mic-burghezi cu frazeologie cvasisocialistă.

Pe de altă parte, denaturarea „kautskistă” a marxismului este mult mai subtilă. „Teoretic” nu se neagă nici că statul este un organ de dominație de clasă, nici că contradicțiile de clasă sînt de neîmpăcat. Se pierde însă din vedere sau se disimulează următorul fapt: dacă statul este produsul ireductibilității contradicțiilor de clasă, dacă el este o forță care se situează *deasupra* societății și care „se înstrăinează din ce în ce mai mult de societate”, este limpede că eliberarea clasei asuprite este cu neputință nu numai fără o revoluție violentă, ci și fără nimicirea aparatului puterii de stat care a fost creat de clasa dominantă și în care este întruchipată această „înstrăinare”. Această concluzie, care din punct de vedere teoretic este limpede un prin ea însăși, a fost formulată de Marx, după cum vom vedea mai jos, în modul cel mai precis pe tememeiul analizei istorice concrete a sarcinilor revoluției. Și tocmai această concluzie - după cum vom arăta amănunțit în expunerea ce urmează - Kautsky ..., a uitat-o” și a denaturat-o.

2. Detașamentele speciale de oameni înarmați, închisorile etc.

„...Față de vechea organizare gentilică (sau de clan) - continuă Engels -, statul se caracterizează, în primul rînd, prin împărțirea supușilor săi după teritoriu...”

Nouă ni se pare „firească” această împărțire, dar ea a necesitat o îndelungată luptă împotriva vechii organizări după triburi sau ginți.

„...A doua caracteristică a statului este instituirea unei forțe publice care nu mai coincide nemijlocit cu populația, care se organizează ea însăși ca o forță armată. Această forță publică distinctă este necesară, deoarece de la scindarea societății în clase organizarea armată de sine stătătoare a populației a devenit imposibilă... Această forță publică există în orice stat; ea constă nu numai din oameni înarmați, ci și din accesorii materiale, închisori și instituții de constrîngere de tot felul, pe care societatea gentilică (de clan) nu le-a cunoscut...”^[6].

Engels analizează în amănunțime conținutul noțiunii „forței” denumite stat, forță provenită din societate, dar care se situează deasupra acesteia și se înstrăinează din ce în ce mai mult de ea. Din

ce constă în principal această forță? Din detașamente speciale de oameni înarmați, care au la dispoziția lor închisori etc.

Sîntem îndreptățiți să vorbim despre detașamente speciale de oameni înarmați, pentru că forța publică, proprie oricărui stat, „nu coincide nemijlocit“ cu populația înarmată, cu „organizarea armată“ „de sine stătătoare“ a populației.

Ca toți marii gînditori revoluționari, Engels se străduiește să atragă atenția muncitorilor conștienți tocmai asupra faptului care în ochii filistinismului dominant pare a merita cea mai mică atenție, pare a fi lucrul cel mai obișnuit, consfințit de prejudecăți nu numai trainice, ci, s-ar putea spune, chiar pietrificate. Armata permanentă și poliția sînt principalele instrumente ale forței puterii de stat, dar ar putea lucrurile și altfel?

Din punctul de vedere al mării majorități a europenilor de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cărora li se adresa Engels și care n-au trăit și n-au observat îndeaproape nici o revoluție mare, lucrurile nici puteau sta altfel. Pentru ei era cu totul de neînțeles ce o mai fi și această „organizare armată de sine stătătoare a populației“. La întrebarea: de ce s-a ivit nevoia unor detașamente speciale de oameni înarmați (poliția, armata permanentă), situate deasupra societății și care se înstrăinează de societate, filistinul din Europa occidentală și din Rusia este înclinat să răspundă prin cîteva fraze împrumutate de la Spencer sau de la Mihailovski, să invoce complicarea vieții sociale, diferențierea funcțiilor etc.

Astfel de invocări par „științifice“ și-l adorm de minune pe filistin, eludînd ceea ce e principal și fundamental: scindarea societății în clase ireductibil dușmane.

De n-ar fi fost această scindare, „organizarea armată de sine stătătoare a populației“ s-ar fi deosebit prin complexitatea ei, prin înalta ei tehnică etc. de organizarea primitivă a cetei de maimuțe care pun mîna pe ciomag, sau de organizarea oamenilor primitivi, sau a oamenilor reuniți în clanuri, dar o asemenea organizare ar fi fost cu puțință.

Ea este cu neputință, deoarece societatea civilizată e scindată în clase dușmane, ba chiar ireductibil dușmane, în clase a căror înarmare „de sine stătătoare“ ar duce la lupta armată între ele. Apare statul, este creată o forță specială, detașamente speciale de oameni înarmați, și fiecare revoluție, nimicind aparatul de stat, ne dezvăluie lupta de clasă, ne arată concret că clasa dominantă tinde să refacă

detașamentele speciale de oameni înarmați care-i slujesc *ei* și că clasa asuprită tinde să creeze o nouă organizație de acest fel, în stare să slujească nu exploataților, ci exploataților.

În raționamentul citat, Engels pune în mod teoretic aceeași problemă pe care practic, în mod evident și încă pe scara unor acțiuni de masă o pune în fața noastră fiecare mare revoluție, și anume problema relațiilor reciproce dintre detașamentele „speciale” de oameni înarmați și „organizarea armată de sine stătătoare a populației”. Vom vedea cum această problemă este ilustrată concret de experiența revoluțiilor europene și ruse.

Să ne întoarcem însă la expunerea lui Engels.

El arată că uneori, ca, de pildă, în unele locuri din America de Nord, această forță publică este slabă (e vorba de o rară excepție în cadrul societății capitaliste și de acele părți ale Americii de Nord în care, în perioada ei preimperialistă, a precumpănit colonistul liber), dar, în general vorbind, forța publică se întărește:

„...Forța publică se întărește însă pe măsură ce se ascut contradicțiile de clasă din cadrul statului și pe măsură ce statele învecinate devin mai mari și populația lor crește. Aruncați o privire asupra Europei noastre de astăzi, în care lupta de clasă și goana după cuceriri au ridicat forța publică pe o asemenea culme, încât amenință să înghită întreaga societate și statul însuși...”[7]

Aceste rînduri au fost scrise încă la începutul ultimului deceniu al secolului trecut. Ultima prefață a lui Engels poartă data de 16 iunie 1891[8]. Pe atunci, cotitura spre imperialism - atît în sensul dominației depline a trusturilor, în sensul atotputerniciei marilor bănci, cît și în sensul unei politici coloniale grandioase etc. - abia abia începuse în Franța, iar în America de Nord și în Germania ea era și mai puțin pronunțată. De atunci „goana după cuceriri” a făcut un uriaș pas înainte, cu atît mai mult cu cît la începutul deceniului al 2-lea al secolului al XX-lea globul pămîntesc era definitiv împărțit între acești „cuceritori concurenți”, adică între marile puteri jefuitoare. Forțele armate terestre și navale au crescut de atunci extraordinar de mult, iar războiul de jaf din 1914-1917 pentru stăpînirea lumii de către Anglia sau de către Germania, pentru împărțirea prăzii, a făcut ca „înghițirea” tuturor forțelor societății de către puterea de stat prădalnică să aducă societatea în pragul unei catastrofe totale.

Engels a știut încă în 1891 să semnaleze „goana după cuceriri” drept una dintre cele mai însemnate trăsături distinctive ale politicii externe a marilor puteri, iar netrebnicii social-șoviniști, în 1914-1917, atunci când această goană, care se accentuase foarte mult, a dat naștere războiului imperialist, au camuflat apărarea intereselor de jaf ale burgheziei „lor” îndărătul unor fraze despre „apărarea patriei”, despre „apărarea republicii și a revoluției” etc.!

3. Statul - instrument de exploatare a clasei asuprite

Pentru întreținerea unei forțe publice speciale, care se situează deasupra societății, sînt necesare impozite și împrumuturi de stat.

„Avînd în mîna lor forța publică și dreptul de a percepe impozite, funcționarii - scrie Engels - ajung, ca organe ale societății, să se situeze acum *deasupra* societății. Respectul nesilit, arătat de bunăvoie organelor orînduirii gentilice (de clan), nu le mai poate ajunge, chiar dacă l-ar putea obține...” Sînt create legi speciale privitoare la caracterul sacru și la inviolabilitatea funcționarilor. „Cel mai umil slujbaş al poliției” are mai multă „autoritate” decît reprezentanții clanului, dar chiar și șeful puterii militare al unui stat civilizat ar putea să invidieze pe un șef de gîntă pentru „respectul nesilit” de care se bucura din partea societății[9].

E pusă aici problema situației privilegiate a funcționarilor în calitatea lor de organe ale puterii de stat. E indicat esențialul: ce anume îi situează *deasupra* societății? Vom vedea cum a rezolvat Comuna din Paris în mod practic această problemă teoretică în 1871 și cum a escamotat-o în chip reacționar Kautsky în 1912.

„...Dat fiind că statul a luat ființă din nevoia de a ține în frîu antagonismul dintre clase; dat fiind că a luat ființă chiar în conflictul dintre clase, el este, de regulă, statul clasei celei mai puternice, al clasei dominante din punct de vedere economic, care, cu ajutorul lui, devine dominantă și din punct de vedere politic, dobîndind astfel noi mijloace pentru oprimarea și exploatarea clasei asuprite...” După cum statul antic și cel feudal au fost organe de exploatare a sclavilor și iobagilor, și „statul reprezentativ modern este instrumentul de exploatare a muncii salariate de către capital. În mod excepțional însă se ivesc perioade în care clasele în luptă ajung la un astfel de echilibru, încît puterea de stat capătă, vremelnic, ca mijlocitoare aparentă între clase, o oarecare independență față de amîndouă...”[10] Așa au fost: monarhia absolută din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, bonapartismul

din timpul primului și celui de-al doilea Imperiu francez, Bismarck în Germania.

Așa - adăugăm noi - este guvernul Kerenski în Rusia republicană după ce s-a trecut la prigonirea proletariatului revoluționar, într-un moment în care, datorită conducerii democraților mic-burhezi, Sovietele deveniseră *deja* neputincioase, iar burghezia era *încă* insuficient de puternică pentru a le dizolva pur și simplu.

„În republica democrată - continuă Engels -, „bogăția își exercită puterea în mod indirect, dar cu atât mai sigur“, și anume, pe de o parte, „sub forma coruperii directe a funcționarilor“ (America) și, pe de alta parte, „sub forma alianței dintre guvern și bursă“ (Franța și America)[11].

În prezent, imperialismul și dominația băncilor „au dezvoltat“, atingând o înaltă măiestrie, amîndouă aceste metode de apărare și de realizare a atotputerniciei bogăției în orice republică democratică. Dacă, de pildă, chiar în primele luni ale existenței republicii democratice din Rusia, în luna de miere, cum s-ar zice, a căsniciei „socialiștilor“ eseri și a menșevicilor cu burghezia, în cadrul guvernului de coaliție, d-l Palcinski a sabotat toate măsurile de înfrînare a capitaliștilor și a jafurilor lor, a prădării de către ei a avutului statului de pe urma furniturilor de război, dacă după aceea d-l Palcinski, plecat din guvern (și înlocuit, desigur, cu un alt Palcinski absolut identic), a fost „răsplătit“ de capitaliști cu o slujbușoară care-i aduce un salariu anual de 120.000 de ruble, ce înseamnă acest lucru? mituire directă sau indirectă? alianță între guvern și syndicate, sau „numai“ relații prietenești? Ce rol joacă oameni ca Cernov și Țereteli, Avksentiev și Skobelev? - Sînt ei aliați „directi“ sau numai indirecti ai milionarilor jefuitori ai avutului statului?

Atotputernicia „bogăției“ *e mai sigură* în republica democratică tocmai pentru că ea nu depinde de diferite deficiențe ale mecanismului politic, de un prost înveliș al capitalismului. Republica democratică constituie învelișul politic cel mai bun cu puțință al capitalismului, și de aceea capitalul, punînd stăpînire (cu ajutorul unor oameni ca Palcinski, Cernov, Țereteli & Co.) pe acest cel mai bun înveliș, își așază puterea pe o temelie atât de solidă, atât de sigură, încît *nici un fel* de schimbare, fie a persoanelor, fie a instituțiilor, fie a partidelor în republica burghezo-democratică, nu-i zdruncină această putere.

Trebuie să mai remarcăm că Engels denumesc în modul cel mai categoric votul universal un instrument de dominație al burgheziei. Votul universal, spune el, ținând seama în mod evident de experiența îndelungată a social-democrației germane, este

„un criteriu al maturității clasei muncitoare. Mai mult el nu poate da, și nici nu va da vreodată în statul actual“[\[12\]](#).

Democrații mic-burghezi, de soiul socialiștilor revoluționari și al menșevicilor noștri, ca și frații lor buni, toți social-șoviniștii și oportuniștii din Europa occidentală, așteaptă însă ceva „mai mult“ de la votul universal. Ei împărtășesc și sugerează și poporului ideea falsă că „în statul *actual*“ votul universal ar fi într-adevăr în stare să exprime voința majorității oamenilor muncii și să asigure înfăptuirea ei.

Aici nu putem decât să menționăm această idee falsă, nu putem decât să arătăm că afirmația absolut limpede, precisă și concretă a lui Engels e denaturată la fiecare pas de propaganda și de agitația partidelor socialiste „oficiale“ (adică oportuniste). Expunerea noastră ulterioară a concepțiilor lui Marx și Engels asupra statului „*actual*“ demonstrează pe deplin întreaga falsitate a ideii pe care o respinge Engels aici.

Engels își rezumă în cea mai populară lucrare a sa concepțiile prin următoarele cuvinte:

„Statul nu a existat deci dintotdeauna. Au existat societăți care au scos-o la capăt fără el, care nici idee n-aveau despre stat și despre puterea de stat. Pe o anumită treaptă a dezvoltării economice, legată în mod necesar de scindarea societății în clase, statul a devenit, ca urmare a acestei scindări, o necesitate. Ne apropiem acum cu pași repezi de o treaptă de dezvoltare a producției pe care existența acestor clase nu numai că încetează de a fi o necesitate, dar devine o adevărată piedică pentru producție. Clasele vor dispărea tot atât de inevitabil precum au luat ființă în trecut. O dată cu ele va dispărea în mod inevitabil și statul. Societatea, care va organiza în chip nou producția pe baza asocierii libere și egale a producătorilor, va trimite întreaga mașină de stat acolo unde-i va fi atunci locul: la muzeul de antichități, alături de roata de tors și de toporul de bronz“[\[13\]](#).

Nu deseori ai prilejul să întâlnești acest pasaj în literatura de propagandă și de agitație a social-democrației contemporane. Dar chiar atunci când îl întâlnești, autorii care-l citează se comportă ca și cum s-ar închina în fața unei icoane, adică îl citează pentru a-și

exprima formal considerația față de Engels, fără a se întreba măcar ce largă și profundă amploare a revoluției presupune această „trimiteră a întregii mașini de stat la muzeul de antichități“. Nu se vede, de cele mai multe ori, nici măcar înțelegerea a ceea ce Engels denumesc mașină de stat.

4. „Dispariția treptată“ a statului și revoluția violentă

Cuvintele lui Engels cu privire la „dispariția treptată“ a statului sînt atît de cunoscute, sînt atît de des citate, arată atît de expresiv în ce constă esența falsificării curente a marxismului și transformarea lui în oportunism, încît e necesar să ne oprim în mod amănunțit asupra lor. Reproducem întregul raționament din care au fost luate aceste cuvinte:

„Proletariatul ia puterea de stat și transformă mijloacele de producție mai întîi în proprietate de stat. Dar prin aceasta el se desființează pe sine însuși ca proletariat, desființează toate deosebirile de clasă și toate contradicțiile de clasă și o dată cu aceasta desființează și statul ca stat. Societatea de pînă acum, care s-a dezvoltat în cadrul unor contradicții de clasă, avea nevoie de stat, adică de o organizație a clasei exploatare din epoca dată, pentru a menține condițiile ei exterioare de producție, așadar mai ales pentru a ține prin forță clasa exploatată în condițiile de oprimare determinate de modul de producție dat (sclavie, iobăgie sau dependență feudală, muncă salariată). Statul era reprezentantul oficial al întregii societăți, sintetizarea ei într-un organism vizibil, dar aceasta numai în măsura în care era statul acelei clase care reprezenta în epoca dată întreaga societate: în antichitate, stat al cetățenilor proprietari de sclavi, în evul mediu, tat al nobilimii feudale, în vremurile noastre, stat al burgheziei. Devenind, în sfîrșit, realmente reprezentant al întregii societăți, el se face pe sine însuși de prisos. De îndată ce nu va mai exista nici o clasă socială care trebuie oprimată, de îndată ce, împreună cu dominația de clasă și cu lupta pentru existența individuală, generată de anarhia de pînă acum în producție, sînt înlăturate și conflictele, și excesele care izvorăsc de aici, nu mai este nimic de reprimat, nimic care să facă necesară o forță specială de represiune, un stat. Primul act prin care statul se manifestă realmente ca reprezentant al întregii societăți - luarea în stăpînire a mijloacelor de producție în numele societății - este, în același timp, și ultimul său act independent ca stat. Intervenția unei puteri de stat în relațiile sociale devine, rînd pe rînd, de prisos în toate domeniile și încetează apoi de la sine. În locul guvernării asupra persoanelor apar administrarea lucrurilor și conducerea proceselor de producție. Statul nu este «desființat», el

dispare treptat. Prin această prismă trebuie apreciată frazeologia cu privire la «statul popular liber», frazeologie care o anumită perioadă de timp era justificată ca mijloc de agitație, dar care, în ultimă instanță, este inconsistentă din punct de vedere științific. Tot prin această prismă trebuie apreciată și revendicarea așa-numiților anarhiști ca statul să fie desființat de la o zi la alta“ („Anti-Dühring“. „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința“, p. 301-303, ed. a 3-a germ.)[\[14\]](#).

Se poate afirma fără teamă de a greși că din acest raționament, de o excepțională bogăție de idei, al lui Engels a intrat cu adevărat în patrimoniul gândirii socialiste a partidelor socialiste contemporane doar faptul că, spre deosebire de teoria anarhistă a „desființării“ statului, după Marx, statul „dispare treptat“. A mutila astfel marxismul înseamnă a-l reduce la oportunism, deoarece, ca urmare a unei astfel de „interpretări“, nu rămâne decât ideea vagă a unei schimbări lente, uniforme, treptate, a inexistenței salturilor și furtunilor, a inexistenței revoluției. „Dispariția treptată“ a statului în înțelesul obișnuit, general răspândit, de masă, dacă se poate spune astfel, al acestei expresii, înseamnă fără îndoială estomparea, dacă nu chiar negarea ideii de revoluție.

O asemenea „interpretare“ constituie însă cea mai grosolană denaturare a marxismului, avantajoasă numai pentru burghezie și bazată din punct de vedere teoretic pe uitarea celor mai importante împrejurări și considerente care sînt indicate chiar și în raționamentul „rezumativ“ al lui Engels, reprodus de noi în întregime.

În primul rînd. Chiar la începutul acestui raționament, Engels spune că, luînd puterea de stat, proletariatul „desființează prin aceasta statul ca stat“. A reflecta asupra semnificației acestui lucru „nu se obișnuiește“. De obicei, fie că e cu totul ignorat, fie că e considerat ca un fel de „slăbiciune hegeliană“ a lui Engels. De fapt însă, în aceste cuvinte e exprimată pe scurt experiența uneia din cele mai mari revoluții proletare, experiența Comunei din Paris din 1871, chestiune de care ne vom ocupa mai amănunțit la locul cuvenit. De fapt Engels vorbește aici de „desființarea“ de către revoluția proletară a statului *burgheziei*, pe cînd cele spuse de el relativ la dispariția treptată se referă la rămășițele statului *proletar de după* revoluția socialistă. După Engels, statul burghez nu „dispare treptat“, ci este „desființat“ de către proletariat prin revoluție. Ceea ce dispare treptat după această revoluție este statul sau semistatul proletar.

În al doilea rînd. Statul este „o forță specială de reprimare“. Această minunată și extrem de profundă definiție a lui Engels e dată

aici de el în modul cel mai clar. Și din ea rezultă că „forța specială de reprimare“ a proletariatului de către burghezie, a milioanele de oameni ai muncii de către un mănunchi de bogătași trebuie să fie înlocuită cu „o forță specială de reprimare“ a burgheziei de către proletariat (dictatura proletariatului). Tocmai în aceasta constă „desființarea statului ca stat“. Tocmai în aceasta constă „actul“ luării în stăpânire a mijloacelor de producție în numele societății. Și e de la sine înțeles că o *astfel* de înlocuire a unei „forțe speciale“ (burgheze) cu o altă „forță specială“ (proletară) nu se poate produce nicidecum sub forma „dispariției treptate“.

În al treilea rând. Atunci când vorbește despre „dispariția treptată“ a statului sau - și mai expresiv și mai pitoresc încă - despre „adormirea“ acestuia, Engels are în vedere în mod absolut limpede și categoric epoca *de după* „luarea în stăpânire a mijloacelor de producție de către stat în numele întregii societăți“, adică *de după* revoluția socialistă. Știm cu toții că forma politică a „statului“ în această epocă este democrația cea mai deplină. Dar nici unuia dintre oportuniștii care denaturează cu nerușinare marxismul nu-i vine în minte că, prin urmare, la Engels e vorba aici de „adormirea“ și de „dispariția treptată“ a *democrației*. Acest lucru pare foarte ciudat la prima vedere. Dar el este „de neînțeles“ numai pentru cel care n-a sesizat că democrația este *și ea* un stat și că, prin urmare, și democrația va dispărea atunci când va dispărea statul. Statul burghez poate fi „desființat“ numai de revoluție. Statul în general, adică cea mai deplină democrație, poate numai „să dispară treptat“.

În al patrulea rând. Formulând celebra sa teză: „statul dispare treptat“, Engels explică imediat în mod concret că această teză e îndreptată atât împotriva oportuniștilor, cât și împotriva anarhiștilor. Totodată Engels pune pe primul plan concluzia ce decurge din teza „dispariției treptate a statului“ care este îndreptată împotriva oportuniștilor.

Se poate paria că, din 10 000 de oameni care au citit sau au auzit că statul „dispare treptat“, 9 990 nu știu de loc sau nu-și amintesc că Engels și-a îndreptat concluziile ce decurg din această teză *nu numai* împotriva anarhiștilor. Iar din ceilalți 10, cu siguranță că 9 nu știu ce este „statul popular liber“ și de ce atacul îndreptat împotriva acestei lozinci este și un atac împotriva oportuniștilor. Așa se scrie istoria! Așa se falsifică pe neobservate marea învățătură revoluționară, adaptând-o la filistinismul dominant. Concluzia îndreptată împotriva anarhiștilor a fost de mii de ori repetată, banalizată, băgată tuturor în cap sub forma cea mai simplistă; ea a

căpătat trăinicia unei prejudecăți. Iar concluzia îndreptată împotriva oportuniștilor a fost estompată și „uitată“!

„Statul popular liber“ a constituit o revendicare programatică și o lozincă curentă a social-democraților germani din perioada 1870-1880. În afara unei prezentări bombastice mic-burgheze a noțiunii de democrație, această lozincă nu are nici un conținut politic. În măsura în care prin această lozincă se putea face în mod legal aluzie la republica democratică, Engels era gata „să îndreptățească“ „temporar“ folosirea acestei lozinci din punct de vedere agitatoric. Dar această lozincă era oportunistă, căci ea reflecta nu numai tendința de a prezenta în culori trandafirii democrația burgheză, ci și neînțelegerea criticii făcute de pe poziții socialiste a oricărui stat în general. Noi sîntem pentru republica democratică, deoarece în capitalism ea reprezintă pentru proletariat cea mai bună formă de stat, dar nu ne este permis să uităm că și în cea mai democratică republică burgheză soarta poporului este robia salariată. Mai departe. Orice stat este „o forță specială de reprimare“ a unei clase asuprite. De aceea, *nici un fel de stat nu este liber și nu este popular*. În perioada 1870-1880, Marx și Engels au explicat tovarășilor lor de partid de nenumărate ori acest lucru[15].

În al cincilea rînd. Aceeași lucrare a lui Engels, din care toată lumea își amintește raționamentul privitor la dispariția treptată a statului, conține un raționament privitor la însemnătatea revoluției violente. Aprecierea din punct de vedere istoric a rolului acesteia din urmă devine sub pana lui Engels un adevărat panegiric al revoluției violente. De acest lucru „nu-și aduce nimeni aminte“, semnificația acestei idei nu constituie un subiect de discuții și nici măcar de reflecție în rîndurile partidelor socialiste de astăzi; în propaganda și agitația de toate zilele în rîndurile maselor, aceste idei nu joacă nici un rol. Și cu toate acestea, ele sînt indisolubil legate într-un tot armonios de „dispariția treptată“ a statului.

Iată acest raționament al lui Engels:

„...Că violența mai joacă însă și alt rol în istorie“ (afară de rolul de forță a răului), „și anume un rol revoluționar, că ea este, cum spune Marx, moașa oricărei societăți vechi care poartă în pîntecele ei o societate nouă[16], că violența este instrumentul cu ajutorul căruia mișcarea socială își croiește drum sfărîmînd formele politice încremenite și moarte, - despre toate acestea nu găsim nici un cuvînt la d-l Dühring. Numai suspinînd și vătîndu-se admite el posibilitatea că pentru răsturnarea economiei bazate pe exploatare va fi, poate, nevoie de violență - din păcate! căci orice folosire a

violenței ar demoraliza pe cel care face uz de ea. Și acest lucru îl spune în ciuda marelui avânt moral și spiritual care a urmat oricărei revoluții victorioase! Și îl spune în Germania, unde o ciocnire violentă care ar putea fi impusă poporului ar avea cel puțin avantajul de a stărpi servilismul intrat în conștiința națională ca rezultat al umilirii provocate de războiul de 30 de ani. Și această searbădă mentalitate de predicator, lipsită de sevă și vlagă, are pretenția să se impună partidului celui mai revoluționar pe care îl cunoaște istoria?“ (p. 193, ed. a 3-a germ., sfârșitul capitoului al patrulea, secțiunea a II-a)[17].

Cum poate fi îmbinat în cadrul aceleiași doctrine acest panegiric al revoluției violente, prezentat cu stăruință de Engels social-democraților germani din 1878 până în 1894, adică până la moartea sa, cu teoria „dispariției treptate“ a statului?

Pentru a le îmbina se recurge de obicei la eclectism, la scoaterea în evidență în mod neprincipial sau în mod sofistic a unuia sau altuia din raționamente, în chip arbitrar (sau pentru a fi pe placul celor ce dețin puterea), iar în 99 de cazuri din 100, dacă nu și mai des, este împinsă pe primul plan tocmai „dispariția treptată“. Dialecticii îi este substituit eclectismul: acesta este, în ceea ce privește marxismul, fenomenul cel mai obișnuit, cel mai răspândit în literatura social-democrată oficială din zilele noastre. Această substituție nu constituie, firește, o noutate; ea se practică chiar și în istoria filozofiei clasice grecești. La falsificarea marxismului în spiritul oportunismului, strecurarea eclecticii sub mantia dialecticii înșală în modul cel mai ușor masele, dă o satisfacție aparentă, creează impresia că ar ține seama de toate laturile procesului, de toate tendințele de dezvoltare, de toate influențele contradictorii etc.; în realitate însă, ea nu oferă în nici un caz o concepție unitară și revoluționară despre procesul dezvoltării sociale.

Am spus mai sus și vom arăta în mod mai amănunțit în expunerea noastră ulterioară că doctrina lui Marx și Engels cu privire la caracterul inevitabil al revoluției violente se referă la statul burghez. Acesta *nu poate* fi înlocuit prin statul proletar (prin dictatura proletariatului) pe calea „dispariției treptate“, ci, de regulă generală, numai pe calea revoluției violente. Panegiricul făcut de Engels revoluției violente și care concordă întru totul cu numeroasele declarații ale lui Marx (să ne amintim de concluzia din „Mizeria filozofiei“[18] și de cea a „Manifestului Comunist“[19], care conțin declarația fățișă și plină de mândrie că revoluția violentă este inevitabilă; să ne amintim de critica Programului de la Gotha din 1875, critică în care Marx - aproape cu 30 de ani mai târziu - a biciuit

fără cruțare oportunismul acestui program^[20]), acest panegiric nu constituie de loc „o exaltare“, nu constituie de loc o declamație sau o extravagantă polemică. Necesitatea educării sistematice a maselor în spiritul *acestei* și tocmai al acestei concepții asupra revoluției violente stă la baza *întregii* doctrine a lui Marx și Engels. Trădarea învățăturii lor de către curentele social-șovinist și kautskist, dominante acum, își găsește o expresie deosebit de pregnantă în faptul că atât unii cât și ceilalți au dat uitării *această* propagandă, această agitație.

Înlocuirea statului burghez prin cel proletar este cu neputință fără revoluție violentă. Desființarea statului proletar, adică desființarea oricărui fel de stat, nu este posibilă altfel decât pe calea „dispariției treptate“.

Marx și Engels au dezvoltat amănunțit și concret aceste concepții, studiind în mod special fiecare situație revoluționară, analizând în mod special învățămintele experienței fiecărei revoluții. Trecem acum la această parte a învățăturii lor, indiscutabil cea mai importantă.

^[3]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965.- *Nota red. Editurii Politice*

^[4]. Hegel și-a expus teoria asupra statului în partea finală a cărții sale „Grundlinien der Philosophie des Rechts“, publicată în 1821. Această carte (§ 261-313, în care este tratată problema statului) a fost amplu analizată de Marx în lucrarea sa „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol 1, București, Editura politică, 1960, ed a II-a, p. 225-367 și 413-427). - *Nota red. Editurii Politice*

^[5]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 165. - *Nota red. Editurii Politice*

^[6]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 165-166. - *Nota red. Editurii Politice*

^[7]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 166. - *Nota red. Editurii Politice*

^[8]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 205-216. - *Nota red. Editurii Politice*

[9]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 166. - *Nota red. Editurii Politice*

[10]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 167. - *Nota red. Editurii Politice*

[11]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 168. - *Nota red. Editurii Politice*

[12]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 168. - *Nota red. Editurii Politice*

[13]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 168-169. - *Nota red. Editurii Politice*

[14]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 277-278. - *Nota red. Editurii Politice*

[15]. Este vorba de lucrările: K. Marx. „Critica Programului de la Gotha” (secțiunea a IV-a), F. Engels, „Anti-Dühring”, precum și de scrisoarea lui F. Engels din 18-28 martie 1875, adresată lui A. Bebel (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 28-34; vol. 20, p. 277; vol. 19, p. 3-10). - *Nota red. Editurii Politice*

[16]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 755. - *Nota red. Editurii Politice*

[17]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București. Editura politică, 1964, p. 179. - *Nota red. Editurii Politice*

[18]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, ed. a II-a, p. 178-179. - *Nota red. Editurii Politice*

[19]. Vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist”, București, Editura politică, 1969, ed. a IX-a. p. 72. - *Nota red. Editurii Politice*

[20]. *Programul de la Gotha* - programul Partidului muncitoresc socialist din Germania, adoptat în 1875 la Congresul de la Gotha, cu prilejul fuzionării celor două partide socialiste germane, care pînă atunci fuseseră în mod separat: eisenachienii (care erau conduși de A. Bebel și W. Liebknecht și se aflau sub influența ideologică a lui Marx și Engels) și lassalleenii. - *Nota red. Editurii Politice*

Capitolul al II-lea

Statul și revoluția. Experiența anilor 1848-1851

1. Ajunul revoluției

2. Bilanțul revoluției

3. Cum punea Marx problema în 1852

1. Ajunul revoluției

Primele opere ale marxismului ajuns la maturitate, „Mizeria filozofiei“ și „Manifestul Comunist“, se referă tocmai la perioada ajunului revoluției din 1848. Datorită acestei împrejurări, pe lângă expunerea bazelor generale ale marxismului, găsim în aceste lucrări, într-o anumită măsură, oglindirea situației concrete revoluționare de atunci, și de aceea ar fi, cred, mai potrivit să examinăm cele spuse de autorii acestor lucrări despre stat cu puțin înainte de a fi tras concluzii din experiența anilor 1848-1851.

„...Clasa muncitoare - scria Marx în „Mizeria filozofiei“ - va înlocui, în cursul dezvoltării ei, vechea societate burgheză cu o asociație care exclude clasele și antagonismul dintre ele, iar putere politică propriu-zisă nu va mai exista, pentru că puterea politică este tocmai expresia oficială a antagonismului dintre clase din societatea burgheză“ (p. 182. ed. germ. 1885)[21].

Este instructivă compararea acestei expuneri cu caracter general a ideii dispariției treptate a statului după desființarea claselor cu expunerea făcută în „Manifestul Comunist“, care a fost scris de Marx și Engels cu câteva luni mai târziu, anume în noiembrie 1847:

„...Descriind fazele cele mai generale ale dezvoltării proletariatului, am urmărit războiul civil, mai mult sau mai puțin latent, dinăuntrul societății actuale, pînă la punctul cînd acesta se transformă într-o revoluție deschisă și cînd, răsturnînd prin violență burghezia, proletariatul își întemeiază dominația sa...

...După cum am văzut mai sus, primul pas în revoluția muncitorească este ridicarea“ (textual : înălțarea) „proletariatului la rangul de clasă dominantă, este cucerirea democrației.

Proletariatul va folosi dominația lui politică pentru a smulge burgheziei, pas cu pas, întreg capitalul, pentru a centraliza toate uneltele de producție în mîinile statului, adică în mîinile proletariatului organizat ca clasă dominantă, și pentru a mări, cît se poate de repede, masa forțelor de producție“ (p. 31 și 37, ed. a 7-a germ. 1906) [22].

Aici e formulată una dintre cele mai remarcabile și mai importante idei ale marxismului cu privire la problema statului, și anume ideea de „dictatură a proletariatului“ (cum au început să se exprime Marx și Engels după Comuna din Paris)[23], precum și definiția extrem de interesantă a statului, definiție care face și ea

parte din „cuvintele uitate“ ale marxismului. „Statul, adică proletariatul organizat ca clasă dominantă“.

Această definiție a statului nu numai că n-a fost explicată niciodată în literatura de propagandă și de agitație, astăzi dominantă, a partidelor social-democrate oficiale. Mai mult. Ea a fost anume dată uitării, pentru că este absolut incompatibilă cu reformismul și spulberă prejudecățile oportuniste curente și iluziile mic-burgheze cu privire la „dezvoltarea pașnică a democrației“.

Proletariatului îi e necesar statul - acest lucru îl repetă toți oportuniștii, social-șoviniștii și kautskiștii, încredințându-ne că așa rezultă din învățătura lui Marx, „uitînd“ însă să adauge, în primul rînd, că, după Marx, proletariatului îi e necesar numai un stat care să dispară treptat, adică astfel alcătuit încît să înceapă imediat să dispară și să nu poată să nu dispară. Iar în al doilea rînd, oamenilor muncii le este necesar „statul“, „adică proletariatul organizat ca clasă dominantă“.

Statul este o organizare specială a forței, o organizare a violenței în vederea reprimării unei anumite clase. Dar care clasă trebuie reprimată de către proletariat? De bună seamă, numai clasa exploatatoare, adică burghezia. Oamenii muncii au nevoie de stat numai pentru reprimarea împotrivirii exploatatorilor; să conducă această reprimare, s-o înfăptuiască este în stare numai proletariatul, singura clasă revoluționară pînă la capăt, singura clasă capabilă să unească în lupta împotriva burgheziei, pentru completa ei înlăturare, pe toți cei ce muncesc și sînt exploatați.

Claselor exploatatoare le e necesară dominația politică în vederea menținerii exploatării, adică în interesul egoist al unei minorități infime, împotriva majorității covârșitoare a poporului. Claselor exploatate le e necesară dominația politică în vederea desființării totale a oricărei exploatări, cu alte cuvinte în interesul majorității covârșitoare a poporului, împotriva minorității infime a proprietarilor moderni de sclavi, adică împotriva moșierilor și capitaliștilor.

Democrației mic-burghezi, acești prețiși socialiști care au substituit luptei de clasă visurile despre înțelegerea între clase, și-au imaginat și transformarea socialistă tot în chip fantezist, nu sub forma răsturnării dominației clasei exploatatoare, ci sub forma supunerii pașnice a minorității față de majoritatea devenită conștientă de sarcinile ei. Această utopie mic-burgheză, indisolubil legată de

acceptarea ideii statului situat deasupra claselor, a dus în practică la trădarea intereselor claselor celor ce muncesc, după cum a și demonstrat, de pildă, istoria revoluțiilor franceze din 1848 și 1871, după cum a arătat experiența participării „socialiste“ la guvernele burgheze din Anglia, Franța, Italia și din alte țări la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.

Marx a luptat toată viața împotriva acestui socialism mic-burghez, reînviat acum în Rusia de către partidele socialist-revoluționar și menșevic. Marx a promovat în mod consecvent învățătura despre lupta de clasă, dezvoltând-o în învățătură despre puterea politică, despre stat.

Răsturnarea dominației burgheziei poate fi înfăptuită numai de către proletariat, clasă deosebită, ale cărei condiții economice de existență o pregătesc în vederea acestei răsturnări, îi dau posibilitatea și forța de a o realiza. În timp ce burghezia fărâmițează, răzlețește țărănimea și toate păturile mic-burgheze, ea cimentează, unește, organizează proletariatul. Numai proletariatul e capabil, datorită rolului său economic în marea producție, să fie conducătorul *tuturor* maselor muncitoare și exploatate, pe care burghezia, adeseori, le exploatează, le asuprește, le împilează, nu mai puțin, ci chiar mai mult decât pe proletari, dar care nu sînt capabile să lupte în mod *independent* pentru eliberarea lor.

Învățătura despre lupta de clasă, aplicată de Marx la problema statului și a revoluției socialiste, duce în mod necesar la recunoașterea *dominației politice* a proletariatului, la recunoașterea dictaturii lui, adică a unei puteri care nu este împărțită cu nimeni și care se sprijină în mod direct pe forța armată a maselor. Răsturnarea burgheziei poate fi înfăptuită numai prin transformarea proletariatului în *clasă dominantă*, capabilă să reprime împotrivirea inevitabilă, disperată a burgheziei și să organizeze *toate* masele muncitoare și exploatate în vederea noii orînduiri economice.

Proletariatul are nevoie de puterea de stat, de organizarea centralizată a forței, de organizarea violenței atît pentru reprimarea împotrivirii exploatatorilor, cît și pentru *conducerea* uriașei mase a populației, a țărănimii, a micii burghezii, a semiproletarilor în vederea „organizării“ economiei socialiste.

Educînd partidul muncitoresc, marxismul face educația avangărzii proletariatului, capabilă să preia puterea și *să ducă întregul popor* spre socialism, să îndrumeze și să organizeze noua

orînduire, să fie învățătorul, conducătorul, îndrumătorul tuturor celor ce muncesc și sînt exploatați, în opera de organizare a vieții lor sociale, fără burghezie și împotriva burgheziei.

Dimpotrivă, oportunismul care domină astăzi educă în cadrul partidului muncitoresc reprezentanți ai muncitorilor mai bine plătiți, care se rup de mase, „se aranjează” convenabil în regimul capitalist, își vînd pe un blid de linte dreptul lor de prim născut, adică renunță la rolul de conducători revoluționari ai poporului împotriva burgheziei.

„Statul, adică proletariatul organizat ca clasă dominantă”, - această teorie a lui Marx este indisolubil legată de întreaga lui învățătură despre rolul revoluționar al proletariatului în istorie. Încununarea acestui rol este dictatura proletariatului, dominația politică a proletariatului.

Dar dacă proletariatului îi este necesar statul ca organizare *specială* a violenței *împotriva* burgheziei, se impune de la sine următoarea concluzie: poate fi oare concepută crearea unei asemenea organizații fără nimicirea, fără distrugerea prealabilă a mașinii de stat pe care a creat-o *pentru sine* burghezia? În „Manifestul Comunist” se întrevide această concluzie, și despre ea vorbește Marx făcînd bilanțul experienței revoluției din 1848-1851.

2. Bilanțul revoluției

În problema care ne interesează, problema statului, Marx face bilanțul revoluției din 1848-1851 în următorul raționament din lucrarea sa „Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte”:

„...Însă revoluția acționează temeinic. Ea mai parcurge încă purgatoriul. Își înfăptuiește opera metodic. Pînă la 2 decembrie 1851” (ziua loviturii de stat a lui Ludovic Bonaparte), „ea terminase prima jumătate a activității ei pregătitoare; acum o termină pe cea de-a doua. Ea a desăvîrșit întîi puterea parlamentară pentru a o putea răsturna. Acum, după ce a reușit să facă aceasta, desăvîrșește *puterea executivă*, o reduce la expresia ei cea mai pură, o izolează și și-o contrapune ca obiectiv unic, *pentru a concentra împotriva ei toate forțele sale destructive*” (subliniat de noi). „Și cînd revoluția își va fi îndeplinit această a doua jumătate a activității ei pregătitoare, Europa va sări din jilțul ei și va exclama jubilînd: Bine ai săpat, cîrțiță bătrînă!

Această putere executivă, cu uriașa ei organizare birocratică și militară, cu complicata și artificiala ei mașină de stat, cu o armată de o jumătate de milion de funcționari, alături de o armată de o altă jumătate de milion de oameni, acest îngrozitor organism parazitar, care învăluie ca o crustă corpul societății franceze, astupându-i toți porii, a apărut în epoca monarhiei absolute, în timpul decăderii sistemului feudal, contribuind la grăbirea acestei decăderi“. Prima revoluție franceză a dezvoltat centralizarea, „dar în același timp a lărgit amploarea, atributele puterii guvernamentale și a sporit numărul acoliților acesteia. Napoleon a desăvârșit această mașină de stat“. Monarhia legitimă și monarhia din iulie „nu i-au adăugat decât o mai mare diviziune a muncii...

...În sfârșit, republica parlamentară s-a văzut silită, în lupta ei împotriva revoluției, să întărească o dată cu măsurile represive, mijloacele și centralizarea puterii guvernamentale. *Toate revoluțiile au perfecționat această mașină în loc s-o sfărîme*“ (subliniat de noi). „Partidele care luptau alternativ pentru putere considerau luarea în stăpânire a acestui imens edificiu de stat drept prada principală a învingătorului“ („Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“, p. 98-99, ed. a 4-a, Hamburg, 1907)[24].

Prin acest minunat raționament, marxismul a făcut un uriaș pas înainte față de „Manifestul Comunist“. În „Manifestul Comunist“, problema statului este pusă într-un mod încă foarte abstract, fiind formulată în noțiuni și expresii dintre cele mai generale. În pasajul de mai sus, problema este pusă concret și concluzia trasă este cât se poate de precisă, cât se poate de categorică, de practică și de palpabilă: toate revoluțiile de pînă acum au perfecționat mașina de stat, ea trebuie însă zdrobită, sfărîmată.

Această concluzie este lucrul principal, fundamental în învățătura marxistă despre stat. Și tocmai acest lucru fundamental nu e numai *uitat* cu totul de către partidele social-democrate oficiale dominante, dar e și de-a dreptul *denaturat* (precum vom vedea mai jos) de către K. Kautsky, cel mai de seamă teoretician al Internaționalei a II-a.

În „Manifestul Comunist“ se face un bilanț general al istoriei, bilanț care ne obligă să vedem în stat un organ al dominației de clasă și care ne conduce la concluzia necesară că proletariatul nu poate doborî burghezia fără a fi cucerit mai întîi puterea politică, fără a fi obținut dominația politică, fără a fi transformat statul în „proletariat organizat ca clasă dominantă“, și că acest stat proletar, imediat după victoria sa, va începe să dispară treptat, căci într-o societate unde nu există contradicții de clasă statul e de prisos și cu neputință. Aici nu

este pusă problema în ce trebuie să constea, din punctul de vedere al dezvoltării istorice, aceasta înlocuire a statului burghez prin cel proletar.

Tocmai această problemă a pus-o și a rezolvat-o Marx în 1852. Credincios filozofiei sale, materialismul dialectic, Marx ia ca bază experiența istorică a glorioșilor ani ai revoluției din 1848-1851. Ca întotdeauna, învățătura lui Marx constituie și în acest caz *un bilanț al experienței*, făcut pe baza unei profunde concepții filozofice despre lume și a unei bogate cunoașteri a istoriei.

Problema statului este pusă în mod concret: cum a apărut istoricește statul burghez, mașina de stat necesară dominației burgheziei? Ce schimbări a suferit ea? Cum a evoluat ea în decursul revoluțiilor burgheze și în fața acțiunilor de sine stătătoare ale claselor asuprite? Care sînt sarcinile proletariatului în ceea ce privește această mașină de stat?

Puterea de stat centralizată, proprie societății burgheze, a apărut în epoca decăderii absolutismului. Două instituții sînt cele mai caracteristice pentru această mașină de stat: birocrația și armata permanentă. Marx și Engels au arătat în repetate rînduri în operele lor că aceste instituții sînt legate prin mii de fire de burghezie. Experiența fiecărui muncitor învederează această legătură într-un mod extraordinar de concret și de sugestiv. Clasa muncitoare învață pe propria sa piele să cunoască această legătură, și de aceea sesizează atît de ușor și își însușește atît de temeinic știința despre caracterul de neînlăturat acestei legături, știință pe care democrații mic-burhezi fie că o neagă din ignoranță și din ușurință, fie că o recunosc „în general“ cu o și mai mare ușurință, uitînd să tragă concluziile practice corespunzătoare.

Birocrația și armata permanentă sînt niște „paraziți“ pe corpul societății burgheze, paraziți născuți din contradicțiile lăuntrice care sfîșie această societate, anume paraziți care „astupă“ porii ei vitali. Oportunismul kautskist, care domină acum în rîndurile social-democrației oficiale, vede în concepția despre stat, considerat ca un *organism parazitar*, un atribut special și exclusiv al anarhismului. Desigur, această denaturare a marxismului este extrem de avantajoasă pentru filistinii care au dus socialismul pînă la nemaipomenita rușine de a justifica și prezenta în culori trandafirii războiul imperialist, folosind în acest scop noțiunea de „apărare a patriei“, dar ea rămîne totuși o incontestabilă denaturare.

În toate revoluțiile burgheze, atât de numeroase, care au avut loc în Europa de la căderea feudalismului, continuă dezvoltarea, perfecționarea și întărirea acestui aparat birocratic și militar. În special tocmai mica burghezie este atrasă de partea marii burghezii, și aceasta din urmă o supune în mare măsură cu ajutorul acestui aparat, care oferă păturilor de sus ale țărănimii, ale micilor meseriași, ale negustorilor etc. locșoare relativ comode, liniștite și onorabile, în virtutea cărora cei care le ocupă se situează *deasupra* poporului. Gîndiți-vă, de pildă, la ceea ce s-a întîmplat în Rusia în jumătatea de an care s-a scurs după 27 februarie 1917: posturile publice, care înainte erau acordate cu precădere ultrareacționarilor, au devenit un obiect de pradă al cadeților, menșevicilor și socialiștilor-revoluționari. Acestora, în fond, nici prin gînd nu le trecea să înfăptuiască vreo reformă serioasă; ei căutau să amîne reformele „pînă la Adunarea constituantă”, iar Adunarea constituantă s-o amîne puțin cîte puțin pînă la sfîrșitul războiului! Dar împărțirea prăzii, ocuparea posturilor de miniștri, de miniștri adjuncți, de guvernatori generali etc., etc., s-a făcut fără zăbavă și fără să se aștepte nici o Adunare constituantă! Jocul de-a combinațiile în ceea ce privește componența guvernului nu era în fond decît expresia acestei împărțiri și reîmpărțiri a „prăzii”, care se făcea atît sus cît și jos, în toată țara, în toată administrația centrală și locală. Bilanțul, bilanțul obiectiv al perioadei de jumătate de an, de la 27 februarie la 27 august 1917, este neîndoielnic: reformele au fost amînite, împărțirea posturilor publice a fost efectuată, iar „greșelile” săvîrșite cu prilejul împărțirii au fost îndreptate prin cîteva reîmpărțiri.

Dar cu cît au loc mai multe „reîmpărțiri” ale aparatului birocratic între diferitele partide burgheze și mic-burgheze (între cădeți, socialiști-revoluționari și menșevici, dacă luăm exemplul Rusiei), cu atît mai limpede apare claselor asuprite și proletariatului, aflat în fruntea lor, antagonismul ireductibil dintre ele și *întreaga* societate burgheză. De aici decurge necesitatea pentru toate partidele burgheze, chiar și pentru cele mai democratice, inclusiv cele „democrat-revoluționare”, de a intensifica represiunile împotriva proletariatului revoluționar, de a întări aparatul de represiune, adică aceeași mașină de stat. Această desfășurare a evenimentelor silește revoluția „*să concentreze toate forțele de distrugere*” împotriva puterii de stat, o silește să-și pună ca sarcină nu îmbunătățirea mașinii de stat, ci *distrugerea, nimicirea* ei.

Nu raționamente logice, ci dezvoltarea reală a evenimentelor, experiența vie a anilor 1848-1851 a dus la acest mod de a pune problema. Cît de riguros se menține Marx pe terenul faptelor

furnizate de experiența istorică reiese din aceea că în 1852 el n-a pus încă în mod concret problema: *prin ce* trebuie să fie înlocuită această mașină de stat care urmează să fie distrusă. Experiența nu furnizase încă pe atunci materialul necesar pentru această problemă, pe care istoria n-a pus-o la ordinea zilei decît mai tîrziu, în 1871. În 1852 se putea constata cu precizie științifică doar faptul că revoluția proletară *ajunsese* să aibă în fața ei sarcina „concentrării tuturor forțelor de distrugere“ împotriva puterii de stat, sarcina „sfărîmării“ mașinii de stat.

Aici se poate naște întrebarea: este oare justă generalizarea experienței, a observațiilor și a concluziilor lui Marx, transpunerea lor pe un teren mai larg decît al acestor trei ani din istoria Franței, anii 1848-1851 ? Pentru a putea analiza această problemă, vom aminti mai întîi o observație a lui Engels, iar apoi vom trece la examinarea datelor reale.

„...Franța - scria Engels în prefața la ediția a 3-a a lui „Optsprezece brumar“ - este țara în care, de fiecare dată, luptele istorice dintre clase au fost duse, mai mult ca oriunde, pînă la capăt, țara în care, prin urmare, și formele politice schimbătoare în cadrul cărora se desfășoară aceste lupte și în care se concretizează rezultatele lor s-au conturat în modul cel mai pregnant. Centru al feudalismului în evul mediu, țară model de monarhie unitară bazată pe împărțirea în stări sociale, de la Renaștere încoace, Franța a sfărîmat în cursul marii revoluții feudalismul și a instituit dominația pură a burgheziei într-o manieră atît de clasică ca nici o altă țară în Europa. Dar și lupta proletariului, care ridică capul, împotriva burgheziei dominante îmbracă aici o formă acută, necunoscută altundeva“ (p. 4, ed. 1907)[25].

Ultima observație s-a învechit, întrucît după 1871 a survenit o întrerupere în lupta revoluționară a proletariului francez, deși această întrerupere, oricît de lungă va fi fost ea, nu înlătură de loc posibilitatea ca, în viitoarea revoluție proletară, Franța să se manifeste ca țară clasică a luptei de clasă duse hotărît pînă la capăt.

Dar să aruncăm o privire generală asupra istoriei țărilor înaintate de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Vom vedea că, mai lent, sub forme mai variate, pe o arenă mult mai largă, a avut loc același proces, pe de o parte procesul formării „puterii parlamentare“, atît în țările republicane (Franța, America, Elveția), cît și în cele monarhice (Anglia, într-o anumită măsură Germania, Italia, țările scandinave etc.), - pe de altă parte procesul luptei pentru putere a diferitelor partide burgheze și mic-

burgheze, care împărțeau și reîmpărțeau între ele „prada“ constând din posturi publice, temeliile orînduirii burgheze rămînînd neschimbate, și, în sfîrșit, procesul perfecționării și întăririi „puterii executive“, a aparatului ei birocratic și militar.

Nu încapă nici o îndoială că aceste trăsături sînt comune întregii evoluții moderne a statelor capitaliste în genere. În decursul celor trei ani, 1848-1851, în Franța au avut loc într-o formă pronunțată, concentrată, într-un ritm rapid procesele de dezvoltare care sînt proprii întregii lumi capitaliste.

Dar în special imperialismul, epoca capitalului bancar, epoca monopolurilor capitaliste gigantice, epoca transformării capitalismului monopolist în capitalism monopolist de stat, învederează în legătură cu intensificarea represiunilor dezlănțuite împotriva proletariatului atît în țările monarhice, cît și în țările republicane cele mai libere o extraordinară întărire a „mașinii de stat“, o nemaipomenită umflare a aparatului ei birocratic și militar.

Istoria universală ne apropie astăzi neîndoielnic, pe o scară incomparabil mai largă decît în 1852, de „concentrarea tuturor forțelor“ revoluției proletare în vederea „distrugerii“ mașinii de stat.

Prin ce va înlocui proletariatul mașina de stat? Comuna din Paris a furnizat în această privință cel mai instructiv material.

3. Cum punea Marx problema în 1852 [26]

În 1907, Mehring a publicat în revista „Neue Zeit“ [26] (XXV, 2, 164) pasaje din scrisoarea lui Marx către Weydemeyer din 5 martie 1852. Această scrisoare conține, printre altele, următoarele remarcabile considerații:

„În ce mă privește, nu-mi revine meritul de a fi descoperit nici existența claselor în societatea modernă și nici lupta dintre ele. Cu mult înaintea mea, unii istoriografi burghezi au expus dezvoltarea istorică a acestei lupte de clasă, iar economiștii burghezi au arătat anatomia economică a claselor. Ceea ce am făcut nou se rezumă la: am dovedit 1) că existența claselor este legată numai de anumite faze istorice de dezvoltare a producției (historische Entwick-lungsphasen der Produktion); 2) că lupta de clasă duce în mod necesar la dictatura proletariatului; 3) că această dictatură însăși constituie numai trecerea la desființarea tuturor claselor și la o societate fără clase...“ [27].

Prin aceste cuvinte, Marx a izbutit să înfățișeze într-un mod uimitor de expresiv, în primul rând, deosebirea principală și radicală dintre teoria sa și teoriile cugetătorilor celor mai înaintați și mai profunzi ai burgheziei și, în al doilea rând, esența învățăturii sale despre stat.

Principalul în învățătura lui Marx este lupta de clasă. Așa se spune și se scrie foarte des. Dar asta este inexact. Și din această inexactitate rezultă întotdeauna denaturarea oportunistă a marxismului, falsificarea lui într-un mod care să fie acceptabil pentru burghezie. Căci teoria luptei de clasă a fost creată *nu* de Marx, *ci* de burghezie, *înaintea* lui Marx, și este, în general vorbind, *acceptabilă* pentru burghezie. Cine recunoaște *numai* lupta de clasă, acela nu este încă marxist, acela poate să nu fi ieșit încă din cadrul modului burghez de a gândi, din cadrul politicii burgheze. A limita marxismul la teoria luptei de clasă înseamnă a ciunti marxismul, a-l denatura, a-l reduce la ceea ce este acceptabil pentru burghezie. Marxist este numai acela care *extinde* recunoașterea luptei de clasă pînă la recunoașterea *dictaturii proletariatului*. În aceasta constă deosebirea fundamentală dintre un marxist și micul (ba chiar și marele) burghez de duzină. Aceasta constituie piatra de încercare a *adevăratei* înțelegeri și recunoașteri a marxismului. Și nu este de mirare că, atunci cînd istoria Europei a pus *în mod practic* clasa muncitoare în fața acestei probleme, nu numai toți oportuniștii și reformiștii, dar și toți „kautskiștii“ (oameni care oscilează între reformism și marxism) s-au dovedit a fi niște jalnici filistini și democrați mic-burghezi, care *neagă* dictatura proletariatului. Broșura lui Kautsky „Dictatura proletariatului“, apărută în august 1918, adică mult timp după prima ediție a cărții de față, constituie un model de denaturare mic-burgheză a marxismului și de ticăloasă renegare *în fapt* a marxismului, îmbinată cu recunoașterea fățarnică a acestuia *în vorbe* (vezi broșura mea: „Revoluția proletară și renegatul Kautsky“, Petrograd și Moscova 1918)[**].

Oportunismul contemporan, întruchipat în persoana principalului său exponent, fostul marxist K. Kautsky, se încadrează întru totul în caracterizarea poziției *burgheze* făcută de Marx, deoarece acest oportunism limitează domeniul recunoașterii luptei de clasă la domeniul relațiilor burgheze. (Iar în cadrul acestui domeniu, în limitele lui, nici un liberal cult nu va refuza să recunoască „principial“ lupta de clasă!) Oportunismul *nu extinde* recunoașterea luptei de clasă tocmai la faptul cel mai esențial, la perioada de *trecere* de la capitalism la comunism, la perioada *răsturnării* burgheziei și a completei ei *desfînțări*. În realitate, această perioadă

este în mod necesar perioada unei lupte de clasă nemaîntîlnit de înverșunate, perioada unor forme nemaîntîlnit de ascutite ale acesteia, prin urmare și statul acestei perioade trebuie să fie în mod necesar un stat *în chip nou* democratic (pentru proletari și cel neavuți în genere) și *în chip nou* dictatorial (împotriva burgheziei).

Mai departe. Esența învățăturii lui Marx despre stat și-a însușit-o numai acela care a înțeles că dictatura *unei singure* clase e necesară nu numai oricărei societăți împărțite în clase în general, nu numai *proletariatului* care a răsturnat burghezia, ci și întregii *perioade istorice* ce desparte capitalismul de „societatea fără clase“, de comunism. Formele statelor burgheze sînt extrem de variate, esența lor este însă aceeași: într-un fel sau altul, toate aceste state reprezintă, în ultimă analiză în mod necesar, *o dictatură a burgheziei*. Trecerea de la capitalism la comunism nu poate să nu dea, firește, o abundență și o diversitate enormă de forme politice, dar esența lor va fi inevitabil aceeași: *dictatura proletariatului* [28].

[21]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, ed. a II-a, p. 178-179. - *Nota red. Editurii Politice*

[22]. Vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“, București, Editura politică, 1969, ed. a IX-a, p. 48, 57. - *Nota red. Editurii Politice*

[23]. În lucrarea „Marxismul despre stat“ există următoarea însemnare făcută de Lenin: „De căutat și de verificat dacă Marx și Engels au vorbit de «dictatura proletariatului» *înainte de 1871*? Se pare că nu“. În perioada în care a lucrat la „Statul și revoluția“, V. I. Lenin nu a izbutit, pare-se, să elucideze această chestiune. El a luat cunoștință de scrisoarea adresată de Marx lui Weydemeyer, probabil, mai tîrziu, după ce cartea fusese tipărită. Pe ultima pagină a unui exemplar din prima ediție a lucrării „Statul și revoluția“ aparținînd lui V. I. Lenin se află următoarea însemnare în limba germană: „«Neue Zeit» (XXV, voi. 2, p. 164), 1906-1907, nr. 31 (2.V. 1907): F. Mehring : «Noi materiale în vederea unei biografii a lui K. Marx și F. Engels», din scrisoarea lui Marx adresată la 5.III.1852 lui Weydemeyer“, după care urmează un extras din această scrisoare în care este vorba de dictatura proletariatului.

Lenin a introdus completarea respectivă în ediția a 2-a a lucrării sale „Statul și revoluția“, apărută în 1919 (vezi ediția de față, p. 273-275). - *Nota red. Editurii Politice*

[24]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 206-207. - *Nota red. Editurii Politice*

[25]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 250. - *Nota red. Editurii Politice*

[*] Adăugat la ediția a doua. - *Nota red. Editurii Politice*

[26]. „Die Neue Zeit” - revistă teoretică a Partidului social-democrat din Germania; a apărut la Stuttgart din 1883 până în 1923. Până în octombrie 1917 a apărut sub îngrijirea lui K. Kautsky, iar după aceea sub îngrijirea lui H. Cunow. - *Nota red. Editurii Politice*

[27]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 28, București, Editura politică, 1967, p. 456-457. - *Nota red. Editurii Politice*

[**] Vezi V. I. Lenin. Opere complete, vol. 37, București, Editura politică, 1965, p. 243-349 - *Nota trad. Editurii Politice*

[28]. Lenin a formulat pentru prima oară teza despre diversitatea formelor dictaturii proletariatului încă în 1916, în articolul „Despre o caricatură de marxism și despre «economismul imperialist»”, care era îndreptat împotriva concepțiilor oportuniste ale lui Peatakov.

Ulterior, Lenin sublinia că diversitatea formelor dictaturii proletariatului decurge din diversitatea formelor de trecere a puterii în mâinile clasei muncitoare și din specificul condițiilor social-economice și politice din diferite țări. - *Nota red. Editurii Politice*

Capitolul al III-lea

Statul și revoluția. Experiența comunei din Paris din 1871. Analiza lui Marx

-
1. În ce constă eroismul încercării comunarzilor?
 2. Prin ce să fie înlocuită mașina de stat sfărâmată?
 3. Desființarea parlamentarismului
 4. Organizarea unității națiunii
 5. Nimicirea statului parazit
-

1. În ce constă eroismul încercării comunarzilor?

Se știe că cu câteva luni înaintea Comunei, în toamna anului 1870, Marx a pus în gardă pe muncitorii parizieni, arătându-le că încercarea de a răsturna guvernul ar fi o prostie dictată de desperare[29]. Dar în martie 1871, când muncitorilor le *fusesse impusă* lupta hotărâtoare și când ei au primit-o, când insurecția a

devenit fapt, Marx, cu toate că auspiciile erau defavorabile, salută în modul cel mai entuziast revoluția proletară. Marx nu s-a îndărătnicit într-o condamnare pedantă a mișcării „inoportune“, cum fi procedat renegatul rus de tristă celebritate al marxismului, Plehanov, care în noiembrie 1905 a pledat în scris pentru încurajarea luptei muncitorilor și țăranilor, iar după decembrie 1905 a strigat ca un liberal: „nu trebuia să se pună mîna pe arme“.

Marx nu s-a limitat însă la a-și exprima entuziasmul față de eroismul comunarzilor, care, după expresia lui, „asaltaseră cerul“[\[30\]](#). În această mișcare revoluționară de masă, cu toate că ea nu și-a atins țelul, el a văzut o experiență istorică de uriașă însemnătate, un anumit pas înainte al revoluției proletare mondiale, un pas practic, mai important decît sute de programe și de raționamente. Să analizeze această experiență, să tragă din ea învățăminte tactice, să-și reexamineze pe baza ei teoria - iată sarcina pe care și-a fixat-o Marx.

Singura „rectificare“ la „Manifestul Comunist“ pe care Marx a socotit-o necesară a fost făcută de el pe baza experienței revoluționare a comunarzilor parizieni.

Ultima prefață la noua ediție germană a „Manifestului Comunist“, semnată de ambii lui autori, poartă data de 24 iunie 1872. În această prefață, autorii, Karl Marx și Friedrich Engels, afirmă că programul „Manifestului Comunist“ „este astăzi pe alocuri învechit“.

„Comuna a dovedit îndeosebi - continuă ei - că «clasa muncitoare nu poate să ia pur și simplu în stăpînire mașina de stat așa cum este și să o pună în funcțiune pentru propriile ei scopuri»...“[\[31\]](#)

Cuvintele din acest citat puse în ghilimele interioare sînt luate de către autori din lucrarea lui Marx: „[Războiul civil din Franța](#)“[\[32\]](#).

Așadar, unul dintre învățămintele principale și fundamentale ale Comunei din Paris a fost socotit de Marx și Engels de o atît de uriașă însemnătate, încît l-au introdus ca o rectificare esențială la „Manifestul Comunist“.

Extrem de caracteristic este faptul că tocmai această rectificare esențială a fost denaturată de către oportuniști și că sensul ei este fără doar și poate necunoscut pentru nouă zecimi, dacă nu chiar pentru nouăzeci și nouă la sută dintre cititorii „Manifestului Comunist“. În

cele ce urmează, la capitolul consacrat în mod special denaturărilor, vom vorbi mai amănunțit despre această denaturare. Aici e suficient să remarcăm că „înțelegerea“ vulgară curentă a celebrelor cuvinte ale lui Marx reproduse în citatul de mai sus pretinde că Marx ar fi subliniat ideea dezvoltării lente, în opoziție cu ideea cuceririi puterii etc.

În realitate, lucrurile stau *exact invers*. Ideea lui Marx este că clasa muncitoare trebuie să *zdrobească*, să *sfărîme* „mașina de stat așa cum este“, și nu să se limiteze la simpla ei cucerire.

La 12 aprilie 1871, adică tocmai în timpul Comunei, Marx i-a scris lui Kugelmann:

„...Dacă vei citi ultimul capitol al lucrării mele «Optsprezece brumar», vei vedea că eu consider că viitoarea încercare a revoluției franceze nu va mai fi, ca pînă acum, trecerea aparatului birocratic-militar dintr-o mînă într-alta, ci *sfărîmarea* lui“ (subliniat de Marx; zerbrechen în original), „și aceasta este condiția prealabilă a oricărei adevărate revoluții populare pe continent. Asta încearcă și eroicii noștri tovarăși din Paris“ (p. 709, „Neue Zeit“, XX, 1, 1901 - 1902)[33]. (Scrisorile lui Marx către Kugelmann au apărut în rusește în cel puțin două ediții; una dintre ele sub redacția mea și cu o prefață a mea[*].)

Cuvintele: „sfărîmarea aparatului birocratic-militar de stat“ cuprind, exprimat pe scurt, principalul din ceea ce ne învață marxismul cu privire la sarcinile proletariatului în revoluție în ceea ce privește statul. Și tocmai acest învățămînt nu numai că este cu totul uitat, dar este de-a dreptul denaturat de predominanta „interpretare“ kautskistă a marxismului!

Cît privește referirea lui Marx la „Optsprezece brumar“, am reprodus mai sus în întregime pasajul corespunzător.

Merită să fie subliniate îndeosebi două puncte din raționamentul lui Marx reprodus mai sus. În primul rînd, el își limitează concluzia la continent. Acest lucru era explicabil în 1871, cînd Anglia era încă un model de țară pur capitalistă, dar fără militarism și în mare măsură fără birocrație. De aceea Marx a exceptat Anglia, în care o revoluție, și chiar o revoluție populară, era pe atunci imaginabilă și posibilă *fără* condiția prealabilă a distrugerii „mașinii de stat așa cum este“.

În prezent, în 1917, în epoca primului mare război imperialist, această limitare făcută de Marx cade. Atît Anglia cît și America, cei

mai de seamă și ultimii reprezentanți - în întreaga lume - ai „libertății” anglo-saxone în sensul absenței militarismului și birocratismului, au alunecat cu totul în mlaștina murdară și sîngeroasă a instituțiilor birocratice-militare specifice întregii Europe, instituții care-și subordonează totul, înăbușe totul. În prezent, în Anglia ca și în America, „condiția prealabilă a oricărei adevărate revoluții populare” este *sfărîmarea, distrugerea* „mașinii de stat așa cum este” (care a atins în perioada 1914-1917, în aceste țări, perfecțiunea „europeană”, imperialistă).

În al doilea rînd, o deosebită atenție merită observația extrem de profundă a lui Marx că distrugerea mașinii de stat birocratice-militare este „condiția prealabilă a oricărei adevărate revoluții *populare*”. Această noțiune de revoluție „populară” pare ciudată în gura lui Marx, iar plehanoviștii și menșevicii ruși, acești adepți ai lui Struve, care vor să fie considerați marxiști, ar putea, desigur, să califice această expresie a lui Marx drept un „lapsus”. Ei au redus marxismul la o asemenea denaturare sărăcăcios-liberală, încît pentru ei nu există nimic în afară de opoziția dintre revoluția burgheză și cea proletară, dar chiar și această opoziție ei o înțeleg cum nu se poate mai rigid.

Dacă luăm drept exemplu revoluțiile din secolul al XX-lea, atunci și revoluția din Portugalia și cea din Turcia trebuie, desigur, considerate revoluții burgheze. Dar „populară” n-a fost nici una, nici cealaltă, căci masa poporului, majoritatea lui covîrșitoare, nu prea s-a manifestat în mod activ, independent, cu propriile ei revendicări economice și politice nici într-una, nici în cealaltă. Dimpotrivă, revoluția burgheză rusă din 1905-1907, deși n-a cunoscut succese atît de „strălucite” ca cele înregistrate în anumite momente de revoluția din Portugalia și de cea din Turcia, a fost, fără îndoială, o „adevărată” revoluție „populară”, căci masa poporului, majoritatea lui, păturile sociale cele mai adînci, cele mai „de jos”, strivite de povara asupririi și a exploatării, s-au ridicat în mod independent și au imprimat întregului mers al revoluției amprenta revendicărilor *lor*, a încercărilor *lor* de a clădi în felul lor o nouă societate în locul celei vechi, pe care o distrugeau.

În Europa anului 1871, proletariatul nu alcătuia majoritatea poporului în nici o țară de pe continent. O revoluție „populară”, care să antreneze în mișcare într-adevăr majoritatea poporului, putea fi populară numai dacă cuprindea atît proletariatul, cît și țărăimea. Tocmai aceste două clase alcătuiau atunci „poporul”. Aceste două clase sînt unite prin aceea că „mașina de stat birocratică-militară” le

asuprește, le apasă, le exploatează. *A zdrobi* această mașină, *a o sfărîma* - iată care este adevăratul interes al „poporului”, al majorității lui, al muncitorilor și al majorității țăranilor, iată care este „condiția prealabilă” a unei alianțe libere între țăranii săraci și proletari; fără o asemenea alianță democrația nu este trainică și transformările socialiste sînt irealizabile.

Tocmai spre o asemenea alianță își croia drum, precum se știe, Comuna din Paris, care nu și-a atins scopul datorită unei serii de cauze cu caracter intern și extern.

Prin urmare, vorbind despre o „adevărată revoluție populară”, Marx, fără a uita cîtuși de puțin particularitățile micii burghezii (despre acestea, adesea el a vorbit pe larg), a ținut seama în mod riguros de raportul real dintre clase din majoritatea statelor continentale din Europa anului 1871. Iar pe de altă parte, el constatat că „sfărîmarea” mașinii de stat este impusă de interesele atît ale muncitorilor cît și ale țăranilor, că ea îi unește pe aceștia, punîndu-le în față sarcina comună a înlăturării „parazitului” și a înlocuirii lui prin ceva nou.

Prin ce anume ?

2. Prin ce să fie înlocuită mașina de stat sfărîmată?

La această întrebare, Marx a dat în 1847, în „Manifestul Comunist”, un răspuns care era încă cu totul abstract, mai bine zis un răspuns care indica sarcinile, dar nu și mijloacele pentru realizarea lor. „Organizarea proletariatului ca clasă dominantă”, „cucerirea democrației” vor trebui să înlocuiască mașina de stat sfărîmată - acesta a fost răspunsul dat în „Manifestul Comunist”.

Fără a se lăsa furat de utopii, Marx a așteptat ca *experiența* mișcării de masă să dea răspuns la întrebarea ce forme concrete va lua această organizare a proletariatului ca clasă dominantă, în ce mod anume această organizare se va îmbina cu o cît mai deplină și consecventă „cucerire a democrației”.

Experiența Comunei, deși nu prea mare, a fost supusă de Marx, în „Războiul civil din Franța”, celei mai atente analize. Vom cita cele mai importante pasaje din această lucrare:

În secolul al XIX-lea s-a dezvoltat, avîndu-și originea încă în evul mediu, „puterea de stat centralizată, cu organele ei omniprezente - armată permanentă, poliție, birocrație, cler, magistratură“. O dată cu dezvoltarea antagonismului de clasă dintre capital și muncă, „puterea de stat căpăta tot mai mult caracterul unei puteri publice în vederea asupririi muncii, caracterul unui instrument al dominației de clasă. După fiecare revoluție care marchează un progres al luptei de clasă, caracterul pur asupritor al puterii de stat se manifestă tot mai fățiș“. După revoluția din 1848-1849 puterea de stat devine „un instrument național în războiul capitalului împotriva muncii“. Cel de-al doilea Imperiu consolidează această situație.

„Comuna a fost antiteza directă a imperiului“. „Ea era forma specifică“ „a unei republici care urma să înlăture nu numai forma monarhică a dominației de clasă, ci însăși dominația de clasă...“

În ce anume a constat forma „specifică“ a republici proletare, socialiste? Cum era statul pe care ea începuse să-l făurească?

„...Primul decret al Comunei a suprimat armata permanentă, înlocuind-o cu poporul înarmat...“

Această revendicare figurează astăzi în programele tuturor partidelor care vor să se denumească socialiste. Dar cît valorează programele acestor partide o dovedește cum nu se poate mai bine comportarea socialiștilor-revoluționari și a menșevicilor noștri, care tocmai după revoluția din 27 februarie au renunțat în fapt realizarea acestei revendicări!

„...Comuna era alcătuită din consilieri municipali aleși prin vot universal în diferitele arondismente ale Parisului. Ei erau răspunzători și oricînd revocabili. Cei mai muți dintre ei erau, bineînțeles, muncitori sau reprezentanți recunoscuți ai clasei muncitoare...

...Poliția, care pînă atunci fusese un instrument al guvenului central, a fost imediat despuiată de toate atributele ei politice și transformată într-un organ răspunzător al Comunei și oricînd revocabil... la fel și funcționarii din toate celelalte sectoare administrative... Începînd cu membrii Comunei și pînă la ultimul slujbaş, funcțiile publice trebuiau îndeplinite în schimbul unui *salariu de muncitor*. Privilegiile înalților demnitari și cheltuielile lor de reprezentare au dispărut o dată cu acești demnitari... După înlăturarea armatei permanente și a poliției, instrumente ale puterii materiale a vechii cîrmuiri, Comuna a trecut imediat la sfărîmarea instrumentului de asuprire spirituală, puterea popilor... Magistratii

și-au pierdut independența aparentă... de aici înainte, ei aveau să fie aleși și deveneau răspunzători și revocabili..."[34]

Așadar, s-ar părea că Comuna a înlocuit mașina de stat sfârșită „numai“ cu o democrație mai deplină: desființarea armatei permanente, eligibilitatea și revocabilitatea deplină a tuturor funcționarilor. În realitate însă, acest „numai“ înseamnă o operă uriașă de înlocuire a unui gen de instituții prin instituții principial diferite de primele. Constatăm aici tocmai unul din cazurile de „transformare a cantității în calitate“: democrația, înfăptuită în modul cel mai complet și mai consecvent ce se poate închipui, se transformă din democrație burgheză în democrație proletară, din stat (= forță specială de reprimare a unei anumite clase) în ceva ce nu mai este propriu-zis stat.

Reprimarea burgheziei și a împotrivirii ei continuă încă să fie necesară. În cazul Comunei, acest lucru a fost deosebit de necesar, și una din cauzele înfrîngerii ei este faptul că ea n-a făcut acest lucru într-un chip destul de hotărît. Dar, în acest caz, organul de reprimare îl constituie majoritatea populației, și nu minoritatea ei, cum a fost întotdeauna, și în timpul sclavagismului, și în timpul iobăgiei, și în timpul robiei salariate. Și, din moment ce majoritatea poporului reprimă *ea însăși* pe asupritorii ei, *nu mai e nevoie* de o „forță specială“ pentru reprimare! În acest sens, statul *începe să dispară treptat*. În locul instituțiilor speciale ale unei minorități privilegiate (birocrăția privilegiată, cadrele de comandă ale armatei permanente), majoritatea însăși poate îndeplini direct aceste funcții, și pe măsură ce funcțiile puterii de stat ajung să fie îndeplinite de către întregul popor, puterea aceasta devine tot mai puțin necesară.

Deosebit de remarcabilă este în această privință o măsură a Comunei subliniată de Marx: desființarea tuturor indemnizațiilor de reprezentare, desființarea tuturor privilegiilor bănești ale funcționarilor, reducerea lefurilor *tuturor* deținătorilor de funcții publice pînă la nivelul „*salariului unui muncitor*“. Tocmai acest fapt vădește cît se poate de limpede *cotitura* de la democrația burgheză la democrația proletară, de la democrația asupritorilor la democrația claselor asuprite, de la stat ca „*forță specială*“ de reprimare a unei anumite clase la reprimarea asupritorilor prin *forța generală* a majorității poporului, a muncitorilor și țăranilor. Și tocmai în acest punct deosebit de convingător - și, în problema statului, poate chiar cel mai însemnat -, învățămintele lui Marx sînt în cea mai mare măsură uitate! Comentariile cu caracter de popularizare - al căror număr e nesfîrșit - nu conțin nimic în acest sens. „Se obișnuiește“ ca

acest lucru să fie trecut sub tăcere, ca o „naivitate“ perimată, tot așa cum creștinii, atunci când creștinismul a devenit religie de stat, „au dat uitării“ „naivitățile“ creștinismului primitiv, cu spiritul lui democrat-revoluționar.

Reducerea lefurilor funcționarilor de stat superiori pare a fi „pur și simplu“ o revendicare a democratismului naiv, primitiv. Unul dintre „fondatorii“ celui mai recent oportunism, fostul social-democrat Ed. Bernstein, s-a îndeletnicit nu o dată cu repetarea vulgarelor ironii burgheze la adresa democratismului „primitiv“. Ca toți oportuniștii, ca și kautskiștii de astăzi, el n-a înțeles de loc, în primul rând, că trecerea de la capitalism la socialism e *cu neputință*, fără o oarecare „revenire“ la democratismul „primitiv“ (căci altfel cum s-ar putea trece la exercitarea funcțiilor statului de către majoritatea populației și de către absolut toată populația?) și, în al doilea rând, că „democratismul primitiv“ pe baza capitalismului și a culturii capitaliste nu e tot una cu democratismul primitiv din vremurile străvechi sau din perioada precapitalistă. Cultura capitalistă *a creat* marea producție, fabricile, căile ferate, poșta, telefonul etc, și *pe această bază* marea majoritate a funcțiilor vechii „puteri de stat“ s-au simplificat atât de mult și pot fi reduse la operații de înregistrare, de înscriere, de control atât de simple, încât aceste funcții vor deveni pe deplin accesibile tuturor oamenilor știutori de carte, ele vor putea fi într-un totuș îndeplinite în schimbul unui obișnuit „salariu de muncitor“ și se va putea (și va trebui) să fie luată acestor funcții orice urmă de privilegiu, de „șefie“.

Deplina eligibilitate, revocabilitatea *în orice moment* a tuturor deținătorilor de funcții publice, fără excepție, reducerea lefurilor acestora la un obișnuit „salariu de muncitor“, aceste măsuri democratice simple și „de la sine înțelese“, care îmbină pe deplin interesele muncitorilor cu cele ale majorității țăranilor, constituie în același timp o punte de trecere de la capitalism la socialism. Aceste măsuri se referă la reconstruirea statală, la reconstruirea pur politică a societății, dar se înțelege că ele capătă tot sensul și însemnătatea lor numai în legătură cu „exproprierea expropriatorilor“, aflată în curs de înfăptuire sau de pregătire, adică în legătură cu transformarea proprietății private capitaliste asupra mijloacelor de producție în proprietate socială.

„Comuna - scria Marx - a înfăptuit lozinca tuturor revoluțiilor burgheze - cîrmuire ieftină -, suprimînd cele două mari capite de cheltuieli: armata și burocrăția“[\[35\]](#).

Din rîndurile țărănimii, ca și din rîndurile altor pături ale micii burghezii, numai o minoritate infimă „parvine“, „ajunge în rîndul oamenilor“ în sensul burghez, adică se transformă fie în oameni cu stare, în burghezi, fie în funcționari bine plătiți și privilegiați. Majoritatea covârșitoare a țărănimii din orice țară capitalistă în care există țărănime (și aceste țări capitaliste constituie majoritatea) e asuprită de regim și dorește doborîrea lui, este dornică de o cîrmuire „ieftină“. Acest lucru îl poate înfăptui *numai* proletariatul și, înfăptuindu-l, el face totodată un pas spre reconstruirea socialistă a statului.

3. Desființarea parlamentarismului

„Comuna - scria Marx - trebuia să fie nu un organism parlamentar, ci un organism activ, atît executiv cît și legislativ...

...În loc să hotărască o dată la trei sau la șase ani care membru al clasei dominante să reprezinte și să calce în picioare (ver-und zertreten) poporul în parlament, votul universal urma să servească poporului, constituit în comune, pentru a-și alege muncitorii, supraveghetorii și contabilii, așa cum votul individual servește oricărui alt patron să și-i aleagă pentru întreprinderea lui“[\[36\]](#).

Această minunată critică a parlamentarismului, formulată în 1871, face și ea parte acum, datorită dominației social-șovinismului și oportunismului, din „cuvintele uitate“ ale marxismului. Miniștrii și parlamentarii de profesie, trădătorii proletariatului și socialiștii „practiciști“ din zilele noastre au lăsat în întregime critica parlamentarismului pe seama anarhiștilor și, pe acest motiv uimitor de judicios, au declarat *orice* critică a parlamentarismului drept „anarhism“!! Nu e nimic ciudat în faptul că anarho-sindicalismul, deși frate bun cu oportunismul, se bucura tot mai frecvent de simpatia proletariatului din țările parlamentare „înaintate“, scîrbit de „socialiști“ de teapa lui Scheidemann, David, Legien, Sembat, Renaudel, Henderson, Vandervelde, Stauning, Branting, Bissolati & Co.

Pentru Marx însă, dialectica revoluționară n-a fost niciodată o frază goală la modă, o jucărie, cum a devenit ea la Plehanov, Kautski și alții. Marx a știut să rupă fără milă cu anarhismul din cauza incapacității acestuia de a utiliza chiar și „grajdul“ parlamentarismului burghez, mai ales atunci cînd e vădit că nu există

o situație revoluționară; în același timp însă, Marx a știut să facă și o critică cu adevărat revoluționar-proletară parlamentarismului.

A hotărî o dată la cîțiva ani care membru al clasei dominante va opri și va călca în picioare poporul în parlament - iată adevărata esență a parlamentarismului burghez nu numai în monarhiile constituționale parlamentare, ci și în republicile cele mai democratice.

Dar, dacă punem problema statului, dacă privim parlamentarismul ca una din instituțiile statului, din punctul de vedere al sarcinilor proletariatului în acest domeniu, - care este atunci calea de ieșire din parlamentarism? cum ne putem lipsi de el?

Trebuie s-o spunem încă și încă o dată: învățămintele trase de Marx pe baza studierii Comunei, au fost în așa măsură uitate, încît „social-democratul“ din zilele noastre (citește: trădătorul de azi al socialismului) e de-a dreptul incapabil să înțeleagă altă critică a parlamentarismului în afara celei anarhiste sau a celei reacționare.

Calea de ieșire din parlamentarism nu constă, firește, în desființarea instituțiilor reprezentative și a principiului eligibilității, ci în transformarea instituțiilor reprezentative din locuri de pălăvrăgeală în instituții „active“. „Comuna trebuia să fie nu un organism parlamentar, ci un organism activ, atît executiv cît și legislativ“.

Nu un organism „parlamentar, ci un organism activ“ - iată o afirmație care-i nimerește în plin pe parlamentarii de azi și pe „cățelușii lor de salon“, parlamentarii social-democrați! Luați oricare țară parlamentară, începînd cu America și pînă la Elveția, începînd cu Franța și pînă la Anglia, Norvegia etc.: adevărata activitate „de stat“ se desfășoară în culise, ea este efectuată de departamente, cancelarii, state-majore. În parlament se pălăvrăgește doar, urmărindu-se în mod special scopul de a înșela „gloata“. Lucrul acesta e atît de adevărat, încît chiar și în republica rusă, republică burghezo-democratică, încă înainte ca ea să fi izbutit să creeze un adevărat parlament, au și început să se manifeste toate aceste păcate ale parlamentarismului. Eroii filistinismului putred, toți acești Skobelevi și Țereteli, Cernovi și Avksentievi, au izbutit să pîngărească și Sovietele, prefăcîndu-le în locuri de pălăvrăgeală de tipul celui mai respingător parlamentarism burghez. În Soviete, domnii miniștri „socialiști“ înșală pe țărani creduli prin frazeologie și rezoluții. În guvern se joacă un permanent cadril, pe de o parte,

pentru ca un număr cât mai mare de socialiști-revoluționari și menșevici să se înfrupte pe rînd din „cașcavalul“ slujbelor rentabile și onorabile, pe de altă parte, pentru „a abate atenția“ poporului. Iar în cancelarii, în statele-majore „se desfășoară“ activitatea „de stat“!

Nu de mult, „Delo Naroda“, organul partidului de guvernămînt al „socialiștilor-revoluționari“, a recunoscut într-un articol redacțional -cu acea franchețe fără seamăn a oamenilor din „lumea bună“, unde „toți“ se îndeletnicesc cu prostituția politică - că pînă și în ministerele care aparțin „socialiștilor“ (pardon de expresie!), pînă și în acestea întregul aparat birocratic continuă în esență să rămînă cel vechi, funcționează după vechile obiceiuri, sabotează în mod absolut „liber“ inițiativele revoluționare! Și chiar dacă ar fi lipsit această mărturisire, oare istoria reală a participării socialiștilor-revoluționari și a menșevicilor la guvern nu dovedește acest lucru? Caracteristic este în acest caz nu mai faptul că, aflîndu-se în cîrdășie ministerială cu cadeții, domnii Cernovi, Rusanovi, Zenzinovi și ceilalți redactori de la „Delo Naroda“ și-au pierdut pînă într-atît rușinea, încît nu se jenează să relateze în mod public, ca despre o nimica toată, fără să roșească măcar, faptul că „la ei“ în ministere totul a rămas așa cum a fost!! Frazologie democrat-revoluționară pentru a amăgi pe prostănacii de la țară și tărăgăneală birocratică de cancelarie pentru „a face pe placul“ capitaliștilor - iată *esența* „cinstitei“ coaliții.

Comuna înlocuiește parlamentarismul corupt și putred al societății burgheze prin instituții în care libertatea de opinie și de discuție nu degenerază în înșelăciune, căci parlamentarii trebuie să lucreze ei înșiși, să aplice ei înșiși legile întocmite de ei, să controleze ei înșiși rezultatul practic al acestor legi, să răspundă ei înșiși direct în fața alegătorilor lor. Instituțiile reprezentative rămîn, dar parlamentarismul, ca sistem special, ca separare a activității legislative de cea executivă, ca situație privilegiată a deputaților, *nu există* aici. Fără instituții reprezentative nu putem concepe democrația, nici chiar cea proletară; fără parlamentarism putem și *trebuie* s-o concepem, dacă critica societății burgheze nu rămîne pentru noi o vorbă goală, dacă năzuința de a doborî dominația burgheziei este din partea noastră o năzuință serioasă și sinceră, și nu o frazeologie „electorală“ în scopul de a pescui voturile muncitorilor, așa cum procedează menșevicii și socialiștii-revoluționari, alde Scheidemann și Legien, Sembat și Vandervelde.

Este extrem de instructiv faptul că, vorbind despre funcțiile aparatului funcționăresc de care are nevoie atît Comuna cît și

democrația proletară, Marx ia ca termen de comparație pe salariații „oricărui alt patron“, adică o întreprindere capitalistă obișnuită cu „muncitori, supraveghetori și contabili“.

La Marx nu există nici urmă de utopism în sensul ca el să inventeze „noua“ societate, ca aceasta să fie un produs al fanteziei sale. Nu, el studiază *nașterea* noii societăți *din* cea veche, formele de trecere de la cea veche la cea nouă ca pe un proces istoric-natural. El ia experiența reală a mișcării proletare de masă, străduindu-se să tragă din ea învățăminte practice. El „învață“ de la Comună, așa cum toți marii gânditori revoluționari nu s-au temut să învețe din experiența marilor mișcări ale clasei asuprite, neluând niciodată față de ele o atitudine pedantă de „moralist“ (ca, de pildă, Plehanov: „nu trebuia să se pună mîna pe arme“, sau Țereteli: „o clasă trebuie să se autolimiteze“).

Nu poate fi vorba de desființarea dintr-o dată, pretutindeni, pînă la capăt a birocrăției. Ar fi o utopie. Dar *să sfărîmi* dintr-o dată vechea mașină birocratică și să începi să clădești imediat una nouă, care să permită desființarea treptată a oricărui birocratism, aceasta *nu este* o utopie; aceasta este experiența Comunei, este sarcina directă și imediată a proletariatului revoluționar.

Capitalismul simplifică funcțiile conducerii „de stat“, permite ca „șefia“ să fie înlăturată și ca totul să fie redus la o organizare a proletarilor (ca clasă dominantă); care, în numele întregii societăți, angajează „muncitori, supraveghetori, contabili“.

Noi nu sîntem utopiști. Noi nu „visăm“ să ne lipsim *dintr-o dată* de orice conducere, de orice subordonare; aceste visuri anarhiste, bazate pe neînțelegerea sarcinilor dictaturii proletariatului sînt absolut străine marxismului și nu servesc în realitate decît la amînarea revoluției socialiste pînă în ziua în care oamenii se vor fi schimbat. Nu, noi vrem revoluția socialistă cu oameni așa cum sînt ei astăzi, care nu se vor putea dispensa de subordonare, de control, „de supraveghetori și de contabili“.

Dar subordonarea trebuie să existe față de avangarda înarmată a tuturor celor ce muncesc și sînt exploatați, față de proletariat. Poate și trebuie să fie începută de îndată, de la o zi la alta, înlocuirea „șefiei“ specifice a funcționarilor de stat prin funcții simple „de supraveghetori și do contabili“, prin funcții care sînt de pe acum întru totul accesibile nivelului de dezvoltare al orășenilor în general

și care pot fi întru totul îndeplinite în schimbul unui „salariu de muncitor“.

Să organizăm marea producție pornind de la ceea ce a fost deja creat de capitalism, s-o organizăm noi *înșine*, muncitorii, sprijinindu-ne pe experiența noastră muncitorească, făurind disciplina cea mai severă, o disciplină de fier, susținută de puterea de stat a muncitorilor înarmați, să reducem pe funcționarii de stat la rolul de simpli executori ai însărcinărilor noastre, la rolul „de supraveghetori și de contabili“ (bineînțelese, cu tot felul de tehnicieni de diferite specialități, de diferite categorii și ranguri) răspunzători, revocabili, modest plătiți - iată sarcina *noastră* proletară, iată cu ce putem și trebuie *să începem* atunci când înfăptuim revoluția proletară. Un asemenea început, care se bazează pe marea producție, duce de la sine la „dispariția“ treptată a oricărei birocrății, la făurirea treptată a unei ordini - ordine fără ghilimele, ordine care să nu semene cu robia salariată -, a unei ordini în care funcțiile de supraveghere și de contabilitate, din ce în ce mai simplificate, vor fi îndeplinite pe rînd de toată lumea, vor deveni apoi o deprindere și vor dispărea, în cele din urmă, ca funcții *speciale* ale unei pături speciale de oameni.

Un social-democrat german spiritual din deceniul al 8-lea al secolului trecut a spus că *poșta* e un model de gospodărie socialistă. Acest lucru este foarte just. Poșta este acum o întreprindere organizată după tipul monopolului *capitalist* de stat. Imperialismul transformă treptat toate trusturile în organizații de acest tip. Deasupra oamenilor muncii „simpli“, copleșiți de muncă și flămînzi, se situează aici aceeași birocrăție burgheză. Dar mecanismul gospodăririi sociale e aici deja gata format. Să răsturnăm pe capitaliști, să zdrobim cu mîna de fier a muncitorilor înarmați împotrivirea acestor exploatatori, să sfărîmăm. mașina birocratică a statului contemporan - și vom avea în fața noastră un mecanism înzestrat cu o tehnică superioară și eliberat de „parazit“, un mecanism pe care înșiși muncitorii uniți îl pot pune foarte bine în mișcare, angajînd tehnicieni, supraveghetori, contabili, retribuind munca *tuturor* acestora, ca și în general munca *tuturor* funcționarilor „de stat“, printr-un salariu de muncitor. Iată sarcina concretă, practică, imediat realizabilă în ceea ce privește toate trusturile, sarcină care izbăvește pe oamenii muncii de povara exploatării și care ține seama de experiența practică deja începută (mai ales în domeniul construcției statului) de către Comună.

Întreaga economie națională organizată după chipul poștei, și anume în așa fel încît tehnicienii, supraveghetorii, contabilii, ca și

toți cei ce dețin vreo funcție publică să nu primească o leafă mai mare decât un “salariu de muncitor”, sub controlul și conducerea proletariatului înarmat - iată țelul nostru cel mai apropiat. Iată ce fel de stat, iată ce fel de bază economică a statului ne trebuie. Iată ce va rezulta din desființarea parlamentarismului și din menținerea instituțiilor reprezentative, iată ce va izbăvi clasele de oameni ai muncii de prostituarea acestor instituții de către burghezie.

4. Organizarea unității națiunii

„...În schița sumară a organizării naționale, pe care Comuna n-a avut răgazul s-o elaboreze mai pe larg, se spune categoric că Comuna urmează... să fie forma politică chiar și a celui mai mic sat“... Tot comunele urmau să aleagă și „delegația națională“ de la Paris.

„...Puținele, dar foarte importante funcții care mai rămâneau guvernului central nu urmau să fie desființate - afirmațiile în acest sens constituiau un fals cu bună știință -, ci încredințate unor funcționari comunal, strict răspunzători...

...Unitatea națiunii nu urma să fie distrusă, ei, dimpotrivă să fie organizată pe baza orînduirii Comunei. Unitatea națiunii avea să devină o realitate prin nimicirea puterii de stat, care pretindea că întruchipează această unitate, dar care voia să fie independentă de națiune și să se situeze deasupra ei, deși nu era decât o excrescență parazitară pe corpul acesteia... Sarcina era de a amputa organele pur represive ale vechii puteri de stat, iar funcțiile legitime ale acestei puteri, care avea pretenția că se situează deasupra societății, să-i fie luate și trecute în mîna unor slujitori răspunzători ai societății“[\[37\]](#).

În ce măsură n-au înțeles - adică, mai bine zis, n-au vrut să înțeleagă - oportuniștii social-democrației contemporane aceste considerații ale lui Marx o dovedește cum nu se poate mai bine cartea de faimă herostratică a renegatului Bernstein: „Premisele socialismului și sarcinile social-democrației“. Referindu-se tocmai la cuvintele lui Marx citate mai sus, Bernstein scrie că acest program, „prin conținutul său politic, prezintă în toate trăsăturile sale esențiale cea mai mare asemănare cu federalismul lui Proudhon... Cu toate celelalte divergențe existente între Marx și «mic-burghezul» Proudhon (Bernstein pune cuvîntul „mic-burghez“ în ghilimele, care ar trebui, după părerea lui, să exprime ironic), ideile lor sînt în această privință foarte apropiate“. De bună seamă, continuă

Bernstein, însemnătatea municipalităților crește, dar „mie mi se pare îndoielnic că prima sarcină a democrației ar consta într-o lichidare (textual Auflösung - desființare, dizolvare) a statelor contemporane și într-o deplină transformare (Umwandlung) a organizării lor, așa cum și-o reprezintă Marx și Proudhon - constituirea adunării naționale din delegații adunărilor provinciale sau regionale, care, la rîndul lor, să fie alcătuite din delegați ai comunelor, astfel încît întreaga formă de pînă acum a reprezentanțelor naționale să dispară cu desăvîrșire“ (Bernstein, „Premisele“, p. 134 și 136, ediția germană din 1899).

E de-a dreptul monstruos să confunzi concepțiile lui Marx privind „nimicirea puterii de stat parazitare“ cu federalismul lui Proudhon! Dar acest lucru nu este înîmplător, pentru că oportunistului nici prin gînd nu-i trece că Marx are în vedere aici nu federalismul în opoziție cu centralismul, ci sfărîmarea vechii mașini de stat burgheze, care există în toate țările burgheze.

Oportunistului îi vine în minte numai ceea ce vede în jurul său, în mediul filistinismului mic-burghez și al stagnării „reformiste“, adică numai municipalitățile! Cît privește revoluția proletariatului, oportunistul s-a dezvățat pînă și să se gîndească la așa ceva.

E ridicol. Dar este semnificativ că, în ceea ce privește acest punct, Bernstein n-a fost combătut. Bernstein a fost combătut de mulți - mai ales de Plehanov în literatura rusă, de Kautsky în cea europeană -, și totuși despre *această* denaturare a lui Marx de către Bernstein *nu* au vorbit nici unul, nici celălalt.

Oportunistul s-a dezvățat într-atît să cugete în spirit revoluționar și să reflecteze asupra revoluției, încît el atribuie lui Marx ideea de „federalism“, confundîndu-l pe Marx cu Proudhon, întemeietorul anarhismului. Iar Kautsky și Plehanov, care doresc să fie marxiști ortodocși și să apere învățătura marxismului revoluționar, trec sub tăcere acest lucru! Aici se află una din rădăcinile extremei vulgarizări a concepției despre deosebirea dintre marxism și anarhism, vulgarizare proprie atît kautskiștilor cît și oportuniștilor și despre care vom mai avea prilejul să vorbim.

Nici urmă de federalism nu există în raționamentele lui Marx asupra experienței Comunei, citate mai sus. Marx are același punct de vedere ca și Proudhon tocmai într-o chestiune pe care oportunistul Bernstein nu o vede. Marx e în dezacord cu Proudhon tocmai într-o chestiune în care Bernstein vede o asemănare între ei.

Marx are același punct de vedere ca și Proudhon în sensul că amândoi sînt pentru „sfărîmarea” mașinii de stat contemporane. Această asemănare a marxismului cu anarhismul (atît cu Proudhon cît și cu Bakunin) nu vor s-o vadă nici oportuniștii, nici kautskiștii, deoarece ei s-au îndepărtat de marxism în acest punct.

Marx e în dezacord și cu Proudhon și cu Bakunin tocmai în chestiunea federalismului (fără să mai vorbim de dictatura proletariatului). Federalismul rezultă în mod principal din concepțiile mic-burgheze ale anarhismului. Marx e centralist. Și în raționamentele lui pe care le-am citat nu există nici o abatere de la centralism. Numai niște oameni îmbibați de „credința superstițioasă” mic-burgheză în stat pot lua nimicirea mașinii burgheze drept nimicirea centralismului!

Și, într-adevăr, dacă proletariatul și țărănimea săracă vor lua în mîinile lor puterea de stat, se vor organiza în mod absolut liber în comune și *vor reuni* acțiunea tuturor comunelor pentru a lovi în capital, pentru a sfărîma împotrivirea capitaliștilor, pentru a trece căile ferate, fabricile, pămîntul etc. din mîinile proprietarilor privați în proprietatea *întregii* națiuni, a întregii societăți, oare acesta nu va fi centralism? nu va fi acesta oare cel mai consecvent centralism democratic? ba chiar un centralism proletar?

Lui Bernstein nici nu-i poate trece prin cap că ar fi cu puțință un centralism liber consimțit, unirea liber consimțită a comunelor în națiune, contopirea liber consimțită a comunelor proletare în acțiunea de nimicire a dominației burgheze și a mașinii de stat burgheze. Lui Bernstein, ca și oricărui filistin, centralismul îi apare ca ceva ce poate fi impus și menținut numai de sus, numai prin aparatul birocratic și militar.

Prevăzînd parcă posibilitatea denaturării concepțiilor sale, Marx subliniază dinadins că a învinui Comuna că ea ar fi vrut să nimicească unitatea națiunii, să desființeze puterea centrală, înseamnă a comite cu bună știință un fals. Marx a întrebuițat dinadins expresia „a organiza unitatea națiunii” pentru a opune centralismul proletar, democratic, conștient centralismului burghez, militar și birocratic.

Dar... mai rău decît orice surd e cel ce nu vrea să audă. Și oportuniștii social-democrației contemporane tocmai că nici nu vor să audă de nimicirea puterii de stat, de amputarea parazitului.

5. *Nimicirea statului parazit*

Am citat deja cuvintele respective ale lui Marx, iar acum ne rămîne să le completăm.

„...Este soarta obișnuită a noilor creații istorice - scria Marx - de a fi considerate în mod greșit drept similare unor forme mai vechi și chiar perimate ale vieții sociale, cu care noile instituții seamănă în oarecare măsură. Așa și această nouă Comună, care zdrobește (bricht - sparge) puterea de stat contemporană, a fost privită ca o reînviere a comunelor medievale... drept o uniune de state mici (Montesquieu și girondinii)..., drept o formă exagerată a vechii lupte împotriva centralizării excesive...

...Sistemul Comunei... ar fi redat organismului social toate forțele pe care pînă atunci le înghițea excrescența parazită numită «stat», care se hrănește pe socoteala societății, stînjindu-i libertatea de mișcare. Chiar și numai acest fapt ar fi fost suficient pentru a duce la renașterea Franței...

...Comuna ar fi pus pe producătorii rurali sub conducerea spirituală a capitalelor departamentelor, asigurîndu-le, prin muncitorii de la orașe, reprezentanți firești ai intereselor lor. Chiar și numai existența Comunei implica, ca pe un lucru de la sine înțeles, autoadministrarea locală, dar de astă dată nu ca o contrapondere a puterii de stat, devenită acum de prisos“[\[38\]](#).

„Nimicirea puterii de stat“, care a fost „o excrescență parazită“, „amputarea“ ei, „distrugerea“ ei; „putere de stat devenită acum de prisos“ - iată ce expresii a folosit Marx atunci cînd vorbea despre stat, apreciînd și analizînd experiența Comunei.

Toate acestea au fost scrise acum aproape o jumătate de secol, iar astăzi, pentru a face să pătrundă în conștiința maselor largi marxismul nedenaturat, trebuie să fie întreprinse adevărate săpături arheologice. Concluziile trase din constatările făcute cu privire la ultima mare revoluție pe care a trăit-o Marx au fost uitate tocmai atunci cînd se apropia perioada unor noi mari revoluții ale proletariatului.

„...Diversitatea interpretărilor cărora le-a dat naștere Comuna și diversitatea intereselor care și-au găsit expresia în ea dovedesc că ea constituia o formă politică elastică prin excelență, în timp ce toate vechile forme de guvernare aveau în esență un caracter asupritor. Adevăratul ei secret era acesta: ea era în esență *un guvern al clasei muncitoare*, rezultatul luptei clasei producătoare

împotriva clasei acaparatoare, forma politică în sfârșit descoperită, în cadrul căreia putea fi înfăptuită eliberarea economică a muncii...

Fără această din urmă condiție, Comuna ar fi fost o imposibilitate și o amăgire...“[39].

Utopiștii s-au îndeletnicit cu „descoperirea“ formelor politice în cadrul cărora trebuia să aibă loc transformarea socialistă a societății. Anarhiștii au abandonat cu totul problema formelor politice. Oportuniștii social-democrației contemporane au acceptat formele politice burgheze ale statului democrat parlamentar ca o limită dincolo de care nu se poate trece, și-au făcut cucuie pe frunte închinându-se în fața acestei „icoane“ și au declarat anarhism orice tendință de a *sfărîma* aceste forme.

Marx a dedus din toată istoria socialismului și a luptei politice că statul va trebui să dispară, că forma de trecere spre dispariția lui (trecerea de la stat la nestat) va fi „proletariatul organizat ca clasă dominantă“. Marx n-a purces însă la *descoperirea formelor* politice ale acestui viitor. El s-a mărginit să cerceteze atent istoria Franței, s-o analizeze și să tragă concluzia la care ducea anul 1851: lucrurile merg spre *distrugerea* mașinii de stat burgheze.

Și, atunci când s-a dezlănțuit mișcarea revoluționară de masă a proletariatului, cu tot eșecul acestei mișcări, cu toată durata ei scurtă și cu toată slăbiciunea ei evidentă, Marx a început să studieze formele pe care această mișcare *le-a scos la iveală*.

Comuna - iată forma care a fost „în sfârșit descoperită“ de către revoluția proletară, forma în cadrul căreia poate avea loc dezrobirea economică a muncii.

Comuna a fost prima încercare a revoluției proletare de a *sfărîma* mașina de stat burgheză și forma politică „în sfârșit descoperită“ prin care poate și trebuie să *fie înlocuit* ceea ce a fost sfărîmat.

Vom vedea în expunerea care urmează că revoluțiile ruse din 1905 și 1917 continuă, în alte împrejurări și în alte condiții, opera Comunei, confirmând geniala analiză istorică făcută de Marx.

[29]. Este vorba de „A doua Adresă a Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor cu privire la războiul franco-prusian. Către membrii Asociației Internaționale a Muncitorilor din Europa și din Statele Unite”, scrisă de Marx la Londra între 6 și 9 septembrie 1870 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 284-292). - *Nota red. Editurii Politice*

[30]. Vezi scrisoarea lui K. Marx către L. Kugelmann din 12 aprilie 1871 (K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin. Despre internaționalismul proletar, București, Editura politică, 1959, p. 118-119). - *Nota red. Editurii Politice*

[31]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 98. - *Nota red. Editurii Politice*

[32]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 353. - *Nota red. Editurii Politice*

[33]. Vezi K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin. Despre internaționalismul proletar, București, Editura politică, 1959, p. 118. - *Nota red. Editurii Politice*

[*] Vezi V. I. Lenin. Opere complete, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 384-392. - *Nota red. Editurii Politice*

[34]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 353, 353-354, 354, 355, 356, 357. - *Nota red. Editurii Politice*

[35]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 359. - *Nota red. Editurii Politice*

[36]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 356, 357. - *Nota red. Editurii Politice*

[37]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 357. - *Nota red. Editurii Politice*

[38]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 358. - *Nota red. Editurii Politice*

[39]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 359. - *Nota red. Editurii Politice*

Capitolul al IV-lea

Continuare. Lămuririle suplimentare ale lui Engels

1. „Problema locuințelor“

2. Polemica cu anarhiștii

3. Scrisoarea către Bebel

4. Critica proiectului de program de la Erfurt

5. Introducerea din 1891 la lucrarea lui Marx „Războiul civil“

6. Engels despre înlăturarea democrației

Marx a expus esențialul în problema însemnătății experienței Comunei. Engels a revenit în repetate rînduri asupra acestei teme, lămurind analiza și concluziile lui Marx, tratînd uneori cu atîta claritate și forță *alte* laturi ale problemei, încît trebuie să ne oprim în mod special asupra acestor lămuriri.

1. „Problema locuințelor“

În lucrarea sa consacrată problemei locuințelor (1872)^[40], Engels ține deja seama de experiența Comunei, oprindu-se de cîteva ori asupra sarcinilor revoluției în ceea ce privește statul. Este interesant faptul că, în legătură cu această temă concretă, sînt scoase la iveală în mod plastic, pe de o parte, trăsăturile de asemănare dintre statul proletar și statul actual, trăsături care îndreptătesc să se vorbească în ambele cazuri despre stat, și, pe de altă parte, trăsăturile de deosebire sau trecerea la desființarea statului.

„Cum trebuie rezolvată problema locuințelor? În societatea modernă ea se rezolvă la fel ca oricare altă problemă socială: prin echilibrarea economică treptată a cererii și ofertei, soluție care generează ea însăși în permanență problema și care, deci, nu este o soluție. Modul în care revoluția socială va rezolva această problemă va depinde nu numai de împrejurările respective, ci și de probleme mult mai complexe, printre care una dintre cele mai importante este desființarea opoziției dintre oraș și sat. Întrucît noi nu ne ocupăm de elaborarea unor sisteme utopice de organizare a viitoarei societăți, ar fi mai mult decît inutil să ne oprim asupra acestui lucru. Un fapt este cert: în marile orașe există încă de pe acum destule case de locuit pentru ca, prin folosirea lor rațională, să se poată rezolva imediat adevărata «lipsă de locuințe». Acest lucru va fi posibil, firește, numai dacă actualii proprietari vor fi expropriați, iar în casele respective vor fi mutați muncitorii fără locuință sau cei care stau în locuințe absolut neîncăpătoare. De îndată ce proletariatul va cuceri puterea politică, o asemenea măsură, dictată de interesele binelui obștesc, va fi tot atît de ușor

de înfăptuit ca oricare altă exproprierie sau încartiruire efectuată de către statul modern“ (p. 22, ediția germană din 1887)[41].

Aici nu se examinează schimbarea formei puterii de stat, ci numai conținutul activității ei. Exproprieri și rechiziționări de locuințe au loc și în baza dispozițiilor statului actual. Din punctul de vedere formal al problemei, statul proletar „va dispune“ și el să fie rechiziționate locuințe și expropriate case. Este însă limpede că vechiul aparat executiv, birocrăția legată de burghezie, ar fi pur și simplu incapabil să traducă în viață dispozițiile statului proletar.

„...Trebuie să constatăm că «luarea efectivă în stăpânire» a tuturor uneltelor de muncă, a întregii industrii de către poporul muncitor este tocmai opusul «răscumpărării» proudhoniste. În acest din urmă caz, fiecare muncitor în parte devine proprietarul locuinței, al gospodăriei țărănești, al uneltei de muncă; în primul caz, «poporul muncitor» rămîne proprietar colectiv al caselor, fabricilor și uneltelor de muncă, și este greu de presupus că, cel puțin în perioada de trecere, uzufructul lor va fi lăsat unor persoane sau societăți fără o rambursare a cheltuielilor. Întocmai cum desființarea proprietății funciare nu înseamnă desființarea rentei funciare, ci trecerea ei, fie chiar și într-o formă modificată, în mâinile societății. Așadar, luarea efectivă în stăpânire a tuturor uneltelor de muncă de către poporul muncitor nu exclude nicidecum menținerea sistemului de închiriere“ (p. 63)[42].

Problema atinsă în cele expuse mai sus, și anume problema temeiurilor economice ale dispariției treptate a statului, o vom cerceta în capitolul următor. Engels se exprimă extrem de prudent, spunînd că „este greu de presupus că“ statul proletar, „cel puțin în perioada de trecere“, va repartiza locuințe fără plată. Faptul că locuințele care aparțin întregului popor vor fi închiriate cu plată diferitelor familii presupune atît încasarea acestei plăți, cît și un anumit control și o anumită reglementare a repartizării locuințelor. Toate acestea cer o anumită formă de stat, dar nicidecum un aparat militar și birocratic special, cu o situație specială privilegiată pentru deținătorii de funcții publice. Cît privește trecerea la situația cînd locuințele voi putea fi date fără plată, aceasta este legată de „dispariția“ deplină a statului.

Vorbind de trecerea blanquiștilor[43], după Comună și sub înrîurirea experienței acesteia, pe poziția principială a marxismului, Engels formulează în treacăt această poziție astfel:

„...Necesitatea activității politice a proletariatului și a dictaturii lui ca formă de trecere la desființarea claselor și, o dată cu acestea, a statului...” (p. 55)[44].

Unii amatori de critică bucherească sau „distrugători ai marxismului” din lagărul burghez vor găsi, poate, că e o contradicție între această *admitere* a „desființării statului” și combaterea acestei formule ca fiind anarhistă în pasajul citat din „Anti-Dühring”. N-ar fi de mirare dacă oportuniștii l-ar include și pe Engels printre „anarhiști”, căci astăzi în rîndurile social-șoviniștilor devine tot mai răspîndit obiceiul de a aduce internaționaliștilor acuzația de anarhism.

Marxismul ne-a învățat întotdeauna că o dată cu desființarea claselor va fi desființat și statul. În cunoscutul pasaj din „Anti-Dühring” cu privire la „dispariția treptată a statului” se aduc învinuiri anarhiștilor nu pur și simplu pentru că susțin desființarea statului, ci pentru că propovăduiesc că ar fi cu putință desființarea statului „de azi pe mâine”.

Dat fiind că doctrina „social-democrată”, dominantă astăzi, denaturează cu desăvîrșire atitudinea marxismului față de anarhism în problema desființării statului, va fi deosebit de util să amintim o polemică pe care au purtat-o Marx și Engels cu anarhiștii.

2. Polemica cu anarhiștii

Această polemică a avut loc în 1873. Marx și Engels au publicat într-un almanah socialist italian articole îndreptate împotriva proudhoniștilor, „autonomiștilor” sau „antiautoritariștilor”; aceste articole au apărut în traducere germană abia în 1913, în „Neue Zeit”.

“...Dacă lupta politică a clasei muncitoare ia forme revoluționare - a scris Marx bătîndu-și joc de anarhiști și de negarea de către aceștia a politicii -, dacă în locul dictaturii burgheziei muncitorii instaurează dictatura lor revoluționară, ei săvîrșesc oribila crimă de a profana principiile deoarece, pentru a-și satisface jalnicele și vulgarele nevoi zilnice, pentru a înfrînge rezistența burgheziei, muncitorii dau statului o formă revoluționară trecătoare în loc să depună armele și să desființeze statul...” („Neue Zeit”, 1913-1914, anul 32, vol. I, p. 40)[45].

Iată împotriva cărei „desființări” a statului - și exclusiv împotriva ei - s-a ridicat Marx, combătîndu-i pe anarhiști! El n-a fost

nicidecum împotriva faptului că statul va dispărea o dată cu dispariția claselor sau că va fi desființat o dată cu desființarea lor, ci împotriva faptului ca muncitorii să renunțe la folosirea armelor, la violența organizată, *adică la statul* care trebuie să servească scopului: „înfrângerea rezistenței burgheziei“.

Marx subliniază într-adins - pentru ca adevăratul sens al luptei sale împotriva anarhismului să nu fie denaturat - „forma revoluționară și *trecătoare*“ a statului necesar proletariatului. Proletariatul are nevoie de stat numai în mod vremelnic. Noi nu sîntem nicidecum în divergență cu anarhiștii în problema desființării statului ca *scop*. Noi afirmăm că pentru atingerea acetui scop o necesară folosirea vremelnică a instrumentelor, mijloacelor și metodelor puterii de stat *împotriva* exploataților, după cum pentru desființarea claselor e necesară dictatura vremelnică a clasei asuprite. Marx alege cel mai categoric și mai limpede mod de a pune problema împotriva anarhiștilor: doborînd jugul capitaliștilor, muncitorii trebuie „să depună armele“ sau trebuie să le folosească împotriva capitaliștilor pentru a înfrînge împotrivirea acestora? Și ce este folosire sistematică a armelor de către o clasă împotriva alte clase dacă nu o „formă trecătoare“ a statului?

Să se întrebe fiecare social-democrat: *așa* a pus el problema statului în polemica cu anarhiștii? *așa* a pus această problemă imensă majoritate a partidelor socialiste oficiale din Internaționala a II-a ?

Aceleași idei, Engels le expune într-un mod și mai amănunțit, și mai popular. El ridiculizează înainte de toate caracterul confuz al ideilor proudhoniștilor, care se intitulau „antiautoritariști“, *adică* negau orice autoritate, orice subordonare, orice putere publică. Luați o fabrică, luați căile ferate, luați un vas care se află în largul mării, spune Engels; nu e oare limpede că fără o anumită subordonare, deci fără o anumită autoritate sau putere, e imposibilă funcționarea vreunuia din aceste stabilimente tehnice complexe, bazate pe folosirea mașinilor și pe colaborarea sistematică a numeroase persoane?

“....Ori de cîte ori - scrie Engels - expun asemenea argumente celor mai înverșunați antiautoritariști, ei nu pot răspunde decît : «Da ! Este adevărat, dar aici nu este vorba de autoritatea cu care investim pe delegații noștri, *ci de o însărcinare!*». Acești domni își închipuie că au schimbat obiectul schimbînd denumirea lui...”

După ce Engels arată astfel că autoritatea și autonomia sînt noțiuni relative, că domeniul aplicării lor se schimbă o dată cu

diferitele faze ale dezvoltării sociale, că ar fi absurd ca ele să fie luate ca ceva absolut, după ce adaugă că domeniul de folosire a mașinilor și a marii producții se lărgeste mereu, el trece de la considerațiile generale asupra autorității la problema statului.

„...Dacă autonomiștii - scrie el - s-ar mulțumi să spună că organizarea socială a viitorului va restrânge autoritatea numai în cadrul acelor limite în care condițiile producției ar face-o inevitabilă, s-ar mai putea ajunge la o înțelegere cu ei; ei sînt însă orbi în fața tuturor realităților care fac necesară autoritatea și obiectează numai împotriva cuvîntului ca atare.

De ce nu se mulțumesc antiautoritariștii să vocifereze împotriva autorității politice, împotriva statului? Toți socialiștii sînt de acord că statul politic, și o dată cu el autoritatea politică, vor dispărea ca urmare a viitoarei revoluții sociale; aceasta înseamnă că funcțiile publice își vor pierde caracterul politic și se vor transforma în simple funcții administrative, care apără interesele sociale. Dar antiautoritariștii cer ca statul politic să fie desființat dintr-o dată, încă înainte de a fi desființate condițiile sociale care l-au generat. Ei cer ca primul act al revoluției sociale să fie desființarea autorității.

Au văzut oare vreodată acești domni o revoluție? O revoluția este, fără îndoială, lucrul cel mai autoritar posibil. Revoluția este actul prin care o parte din populație impune voința ei celeilalte părți cu ajutorul puștilor, baionetelor și tunurilor, deci cu ajutorul celor mai autoritare mijloace; iar dacă partidul victorios nu vrea ca lupta lui să fi fost zadarnică, trebuie să-și mențină dominația prin frica pe care armele sale o inspiră reacționarilor. S-ar fi menținut Comuna din Paris măcar o singură zi dacă ea nu ar fi recurs împotriva burgheziei la această autoritate a poporului înarmat? N-ar trebui oare, dimpotrivă, să i se reproșeze Comunei că nu a recurs în suficientă măsură la această autoritate? Așadar, una din două: ori antiautoritariștii nu știu ce spun, și în acest caz seamănă doar confuzie, ori știu ce spun, și în acest caz trădează mișcarea proletariatului. Și într-un caz și în celălalt ei slujesc reacțiunea“ (p. 39)[46].

În acest raționament sînt atinse problemele care trebuie să fie cercetate în legătură cu tema corelației dintre politic și economic în procesul dispariției treptate a statului (acestei teme îi este consacrat capitolul următor). Aceste probleme sînt: problema transformării funcțiilor sociale din funcții politice în simple funcții administrative și problema „statului politic“. Această din urmă expresie, care poate în mod special să dea loc la nedumeriri, se referă la procesul dispariției treptate a statului: în procesul dispariției sale treptate,

statul poate fi numit, pe o anumită treaptă a acestei dispariții treptate, stat nepolitic.

Cea mai remarcabilă parte a acestui raționament al lui Engels este iarăși modul în care este pusă problema împotriva anarhiștilor. Social-democrații, care doresc să se considere discipoli ai lui Engels, au polemizat de la 1873 încolo de milioane de ori cu anarhiștii, dar *nu* au polemizat de loc în felul în care pot și trebuie să polemizeze marxiștii. Concepția anarhistă asupra desființării statului e confuză și *nerevoluționară* - iată cum a pus Engels problema. Ceea ce nu vor anarhiștii să vadă e tocmai revoluția în procesul ei de apariție și de dezvoltare, în lumina sarcinilor ei specifice cu privire la violență, la autoritate, la putere, la stat.

Social-democrații de astăzi au redus critica curentă a anarhismului la o pură banalitate mic-burgheză: „noi - zic ei - admitem statul, pe când anarhiștii nu!“ Se înțelege că o astfel de banalitate nu poate să nu inspire repulsie muncitorilor care gîndesc cît de cît și care sînt revoluționari. Engels spune altceva: el subliniază că toți socialiștii admit dispariția statului ca o urmare a revoluției socialiste. El pune apoi în mod concret problema revoluției, tocmai problema pe care, din oportunism, social-democrații o ocolesc de obicei, lăsînd, ca să zicem așa, „elaborarea“ ei exclusiv în seama anarhiștilor. Și, punînd această problemă, Engels ia taurul de coarne: oare n-ar fi trebuit Comuna să se servească *mai mult* de puterea *revoluționară a statului*, adică a proletariatului înarmat, organizat ca clasă dominantă?

De obicei, social-democrația oficială dominantă caută să se descotorosească de problema sarcinilor concrete ale proletariatului în revoluție fie, pur și simplu, prin ironii filistine, fie, în cazul cel mai bun, prin fraza evazivă și sofistică: „vom vedea noi atunci“. Și anarhiștii au căpătat dreptul să spună că o asemenea social-democrație trădează sarcina ce-i incumbă de a educa pe muncitori în spirit revoluționar. Engels folosește experiența ultimei revoluții proletare tocmai pentru a studia în modul cel mai concret ce și cum trebuie să facă proletariatul atît în ceea ce privește băncile, cît și în ceea ce privește statul.

3. Scrisoarea către Bebel

Unul din raționamentele cele mai remarcabile, dacă nu chiar cel mai remarcabil, din operele lui Marx și Engels cu privire la problema

statului e cuprins în următorul pasaj din scrisoarea lui Engels către Bebel din 18-28 martie 1875[47]. Această scrisoare, în paranteză fie zis, a fost, după câte știm, publicată pentru prima oară de Bebel în volumul al doilea al memoriilor sale („Din viața mea“), apărut în 1911, adică la 36 de ani după ce a fost scrisă și expediată.

Engels, criticînd același proiect al Programului de la Gotha pe care-l critică și Marx în vestita scrisoare către Bracke[48] și referindu-se îndeosebi la problema statului, i-a scris lui Bebel următoarele:

“...Statul popular liber s-a transformat în stat liber. În concepția gramaticală a acestor cuvinte, stat liber înseamnă un stat care este liber față de cetățenii săi, prin urmare un stat cu o formă de guvernămînt despotică. Ar trebui să fie lăsată la o parte toată flecăreala despre stat, mai ales de la Comună încoace, care nu a mai fost un stat în adevăralul înțeles al cuvîntului. Destul ne-au scos ochii anarhiștii cu «statul popular», deși încă în lucrarea lui Marx împotriva lui Proudhon[49] și apoi în «Manifestul Comunist» se spune de-a dreptul, că, o dată cu instaurarea orînduirii sociale socialiste, statul se dizolvă de la sine (sich auflöst) și dispare, întrucît statul nu este decît o instituție trecătoare, folosită în luptă, în revoluție, pentru a-i reprima prin violență pe adversari, este o curată absurditate să se vorbească despre statul popular liber: atîta timp cît proletariatul mai *are nevoie* de stat, el are nevoie de acesta nu în interesul libertății, ci în vederea reprimării adversarilor săi, și de îndată ce va putea fi vorba de libertate, statul ca atare va înceta să mai existe. Noi am propune deci ca în loc de stat să se spună peste tot «comunitate» (Gemeinwesen), minunat cuvînt german vechi care corespunde cuvîntului francez «commune»“ (p. 321-322 a originalului german)[50].

Trebuie să se aibă în vedere că această scrisoare se referă la programul de partid pe care l-a criticat Marx într-o scrisoare scrisă doar cu cîteva săptămîni mai tîrziu (scrisoarea lui Marx din 5 mai 1875) și că atît Engels cît și Marx se aflau atunci la Londra. De aceea, folosind în ultima frază cuvîntul „noi“, Engels propune, fără îndoială, în numele său și al lui Marx, conducătorului partidului muncitoresc german, *să scoată din program* cuvîntul „stat“ și să-l înlocuiască prin cuvîntul „comunitate“.

Dacă liderilor „marxismului“ de astăzi, falsificat pentru uzul comod al oportuniștilor, li s-ar propune o astfel de îndreptare a programului, ei ar țipa, desigur, că asta înseamnă „anarhism“!

N-au decît să țipe. Burghezia îi va lăuda pentru aceasta.

Noi însă ne vom continua opera noastră. Cu prilejul revizuirii programului partidului nostru, va trebui să ținem neapărat seama de sfatul lui Engels și al lui Marx pentru a fi mai aproape de adevăr, pentru a restabili marxismul, curățindu-l de denaturări, pentru a îndruma mai just lupta clasei muncitoare în vederea eliberării ei. Printre bolșevici nu se vor găsi, desigur, oameni care să nu fie de acord cu sfatul lui Engels și Marx. Greutatea va consta, cred, numai în alegerea termenului. În limba germană există două cuvinte pentru noțiunea de „comunitate“, dintre care Engels a ales pe acela care *nu* înseamnă o comunitate luată aparte, ci totalitatea lor, sistemul comunităților. În limba rusă nu există un astfel de cuvînt, și va trebui, poate, să fie ales cuvîntul francez „commune“, deși și acesta își are inconvenientele lui.

„Comuna nu a mai fost un stat în adevăratul înțeles al cuvîntului“ - iată o afirmație a lui Engels extrem de importantă din punct de vedere teoretic. După cele expuse mai sus, această afirmație e cît se poate de limpede. Comuna *înceta* de a mai fi stat în măsura în care ea avea de reprimat nu majoritatea populației, ci minoritatea ei (exploatatorii); ea sfărîmase mașina de stat burgheză; în locul unei puteri represive *speciale* intrase în scenă însăși populația. Toate acestea au fost abateri de la ceea ce este statul în adevăratul înțeles al cuvîntului. Și dacă Comuna s-ar fi statornicit, urmele statului ar fi „dispărut treptat“ de la sine și ea n-ar fi avut nevoie „să desființeze“ instituțiile lui: acestea ar fi încetat să funcționeze pe măsură ce ar fi devenit inutile.

„Anarhiștii ne scot ochii cu «statul popular»“; spunînd acest lucru, Engels are în vedere în primul rînd pe Bakunin și atacurile lui împotriva social-democraților germani. Engels admite justetea acestor atacuri *în măsura în care* „statul popular“ este și el o absurditate și o abatere de la socialism, ca și „statul popular liber“. Engels se străduiește să aducă lupta social-democraților germani împotriva anarhiștilor pe un făgaș just din punct de vedere principial, s-o curețe de prejudecățile oportuniste cu privire la „stat“. Dar, vai! Scrisoarea lui Engels a fost ținută sub obroc timp de 36 de ani. Vom vedea mai jos că și după publicarea acestei scrisori Kautski repetă cu încăpăținare, în fond, aceleași greșeli împotriva cărora ne-a pus în gardă Engels.

Bebel i-a răspuns lui Engels prin scrisoarea sa din 21 septembrie 1875, în care scria, între altele, că este „întru totul de

acord“ cu observațiile lui Engels asupra proiectului de program și că i-a reproșat lui Liebknecht faptul de a fi făcut concesii (p. 334, ediția germană a memoriilor lui Bebel, vol. II). Dar dacă luăm broșura lui Bebel „Țelurile noastre“, întâlnim în ea raționamente cu totul greșite asupra statului.

„Statul trebuie să fie transformat dintr-un stat bazat pe *dominația de clasă* într-un *stat popular*“ („Unseie Ziele“, 1886, p. 14).

Așa scrie în ediția a 9-a (a noua!) a broșurii lui Bebel! Nu e de mirare că raționamentele oportuniste cu privire la stat, atât de insistent repetate, au pătruns adânc în rîndurile social-democrației germane, mai ales în condițiile în care lămuririle revoluționare ale lui Engels erau ținute sub obroc, iar toate condițiile de viață „dezvățau“ pentru multă vreme de revoluție.

4. Critica proiectului de program de la Erfurt

Critica proiectului de program de la Erfurt^[51], trimisă de Engels lui Kautsky la 29 iunie 1891 și publicată abia după zece ani în „Neue Zeit“, nu poate fi ocolită atunci cînd se analizează învățătura marxistă despre stat, deoarece ea e consacrată, în primul rînd, tocmai criticii concepțiilor *oportuniste* ale social-democrației în problemele structurii *statului*.

Remarcăm în treacăt că Engels dă și în problemele economice o indicație extrem de prețioasă, care arată cu cîtă atenție și cu cîtă profunzime urmărea el tocmai schimbările pe care le suferea capitalismul contemporan, și cum a știut el să anticipeze într-o anumită măsură problemele epocii noastre, ale epocii imperialiste. Iată această indicație: cu privire la cuvintele „lipsă de plan“ (Planlosigkeit), întrebuintate în proiectul de program pentru caracterizarea capitalismului, Engels scrie:

„...Dacă trecem de la societățile pe acțiuni la trusturi, care își subordonează și monopolizează ramuri întregi ale industriei, apoi aici încetează nu numai producția privată, ci și lipsa de *planificare*“ („Neue Zeit“, anul 20, vol. 1, 1901- 1902, p. 8)^[52].

Avem aici elementul esențial în aprecierea teoretică a capitalismului contemporan, adică a imperialismului, și anume transformarea capitalismului în *capitalism* monopolist. Penultimul

cuvînt trebuie subliniat, deoarece cea mai răspîndită greșeală este afirmația burghezo-reformistă potrivit căreia capitalismul monopolist sau monopolist de stat *nu mai* este capitalism, că poate fi denumit „socialism de stat“, ș.a.m.d. Desigur, trusturile n-au oferit, nu oferă nici acum și nu pot oferi o planificare deplină. Dar, deși în ele există planificare, deși magnații capitalului calculează dinainte volumul producției pe scară națională sau chiar internațională, deși ei reglementează producția după un plan, rămînem totuși în cadrul *capitalismului*, ce-i drept într-un stadiu nou al lui, dar indiscutabil în cadrul capitalismului. „Apropierea“ dintre un *asemenea* capitalism și socialism trebuie să constituie pentru adevărații reprezentanți ai proletariatului un argument în favoarea apropierii, ușurinței, posibilității de îndeplinire, iminenței revoluției socialiste, și nicidecum un argument în favoarea unei atitudini îngăduitoare față de negarea acestei revoluții și față de prezentarea în culori trandafirii a capitalismului, lucru cu care se îndeletnicesc toți reformiștii.

Dar să ne întoarcem la problema statului. În citatul de mai sus Engels dă trei feluri de indicații extrem de prețioase: în primul rînd, în problema republicii; în al doilea rînd, cu privire la legătura dintre problema națională și structura statului; în al treilea rînd, cu privire la autoadministrarea locală.

În ceea ce privește republica, Engels a făcut din aceasta problemă punctul central al criticii formulate de el la adresa proiectului de Program de la Erfurt. Și dacă ne amintim de importanța pe care a căpătat-o Programul de la Erfurt pentru întreaga socialist-democrație internațională, de faptul că el a devenit un model pentru întreaga Internațională a II-a, se poate afirma fără exagerare că Engels critică în acest caz oportunismul întregii Internaționale a II-a.

„Revendicările politice formulate în proiect - scrie Engels - păcătuiesc printr-o mare lipsă. Ele *nu cuprind* ceea ce de fapt trebuia spus“ (subliniat de Engels)[53].

Și el arată mai departe că constituția germană este de fapt o copie fidelă a constituției profund reacționare din 1850, că Reichstagul este, precum s-a exprimat Wilhelm Liebknecht, doar o „frunză de viță a absolutismului“, că a voi să îndeplinești „transformarea tuturor uneltelor de muncă în proprietate obștească“, în baza unei constituții care a consfințit existența micilor state și a uniunii micilor state germane, constituie „o absurditate evidentă“.

„Dar a te atinge de aceasta temă este periculos“ - adaugă Engels, care știa foarte bine că în Germania revendicarea republicii nu putea figura în mod legal în program. Dar Engels nu se împacă pur și simplu cu acest considerent evident, cu care se mulțumește „toată lumea“. Engels continuă: „Totuși, într-un fel sau altul, ea trebuie abordată. Cît de necesar este acest lucru o dovedește tocmai acum oportunismul propagat de o mare parte a presei social-democrate. De teama unei reeditări a legii împotriva socialiștilor sau amintindu-și de declarațiile pripite făcute în timpul cît a fost în vigoare această lege, se pretinde că, pe baza actualei ordini legale din Germania, partidul își poate în fãptui pe cale pașnică toate revendicările sale...”[54].

Faptul că social-democrații germani au adoptat această atitudine de teama reintroducerii legii excepționale, acest fapt esențial este pus de Engels pe primul plan și denumit fără înconjur oportunism; el declară că, tocmai datorită faptului că în Germania lipsesc și republica, și libertatea, visurile referitoare la calea „pașnică“ sînt cu totul absurde. Engels e destul de prudent pentru a nu-și lega mîinile. El admite că în țările cu regim republican sau cu o foarte largă libertate „ne putem închipui“ (numai „închipui“!) o dezvoltare pașnică spre socialism ;

„...Dar în Germania, unde guvernul este aproape atotputernic, iar Reichstagul și celelalte corpuri reprezentative sînt lipsite de orice putere reală, a proclama în Germania așa ceva și încă fără a fi nevoie înseamnă să iei absolutismului frunza de viță și să-i acoperi goliciunea cu propriul tău corp...”[55]

Majoritatea covârșitoare a conducătorilor oficiali ai Partidului social-democrat german, care a pus „în sertar“ aceste indicații, au dovedit în realitate că ei acoperă absolutismul.

„...O asemenea politică nu poate decît să ducă în cele din urmă partidul pe un drum greșit. Probleme politice abstracte generale sînt împinse pe primul plan, ascunzîndu-se astfel problemele concrete, imediate, care, la primele evenimente mari, la prima criză politică, se pun de la sine la ordinea zilei. Rezultatul este că în momentul hotărîtor partidul se va pomeni dezorientat, că în ceea ce privește problemele-cheie domnesc confuzia și divergențele pentru că aceste probleme n-au fost niciodată luate în discuție...

Această neglijare a obiectivelor principale de dragul intereselor imediate ale zilei, această goană după succese efemere fără a ține seama de consecințe, această sacrificare a viitorului mișcării de dragul prezentului mișcării pornesc, poate, dintr-o “bună-

credință“, dar ele sînt și rămîn oportunism, iar oportunismul „de bună-credință“ este, poate, cel mai periculos...

Un lucru este sigur, și anume: partidul nostru și clasa muncitoare își pot instaura dominația numai sub forma republicii democratice. Aceasta este chiar forma specifică a dictaturii proletariului, așa cum a arătat marea revoluție franceză...”[56]

Engels repetă aici într-o formă deosebit de pregnantă ideea fundamentală care străbate ca un fir roșu toate operele lui Marx, și anume că republica democratică este treapta cea mai apropiată de dictatura proletariului. Căci o asemenea republică, fără a înlătura cîtuși de puțin dominația capitalului și, prin urmare, aspirirea maselor și lupta de clasă, duce inevitabil la o asemenea lărgire, dezvoltare, dezvoltare și ascuțire a acestei lupte, încît îndată ce se ivește posibilitatea satisfacerii intereselor fundamentale ale maselor asuprite, această posibilitate se realizează inevitabil și exclusiv în cadrul dictaturii proletariului, în cadrul conducerii acestor mase de către proletariat. Pentru întreaga Internațională a II-a acestea sînt tot „cuvintele uitate“ ale marxismului, și uitarea lor a fost scoasă la iveală în mod deosebit de evident de istoria partidului menșevic în primele șase luni ale revoluției ruse din 1917.

Cu privire la problema republicii federative în legătură cu compoziția națională a populației, Engels a scris :

„Care trebuie să fie viitoarea formă a Germaniei? După părerea mea, cea mai potrivită formă pentru proletariat este forma republicii unice și indivizibile. Pe teritoriul imens al Statelor Unite, republica federativă este și astăzi o necesitate, deși în răsărit ea a și devenit o piedică. Ea ar însemna un pas înainte în Anglia, unde pe cele două insule trăiesc patru națiuni și unde, în pofida faptului că există un singur parlament, sînt de pe acum în vigoare trei sisteme legislative paralele. Pentru mica Elveție ea a devenit de mult o piedică, tolerată numai pentru că Elveția se mulțumește să fie un membru pur pasiv al sistemului statelor europene. Forma federalistă elvețiană ar fi pentru Germania un enorm regres. În două privințe se deosebește statul unional de statul unic, și anume că fiecare stat care face parte din uniune, fiecare canton are propria sa legislație civilă și penală, propria sa organizare judecătorească, iar apoi că alături de Camera reprezentanților poporului există o Cameră a reprezentanților diferitelor state, în care fiecare canton, mic sau mare, votează în această calitate.”[57]

Engels nu numai că nu manifestă indiferență față de problema formelor statului, ci, dimpotrivă, caută cu o minuțiozitate excepțională să analizeze tocmai formele de trecere, pentru a stabili,

în funcție de particularitățile istorice concrete ale fiecărui caz în parte, *de la ce anume la ce anume* se trece prin forma de trecere respectivă.

Ca și Marx, Engels susține, din punctul de vedere al proletariatului și al revoluției proletare, centralismul democratic, republica unitară și indivizibilă. Republica federativă este considerată de el fie ca o excepție și o piedică în calea dezvoltării, fie ca o trecere de la o monarhie la republica centralistă, ca „un pas înainte” în anumite condiții speciale. Și printre aceste condiții speciale figurează problema națională.

La Engels, ca și la Marx, cu toată critica lor necruțătoare îndreptată împotriva reacționarismului statelor mici și împotriva mascării în anumite cazuri concrete a acestui reacționarism prin problema națională, nu există nicăieri nici urmă de tendință de a ocoli problema națională, tendință prin care păcătuiesc adesea marxiștii olandezi și polonezi, pornind de la lupta absolut legitimă împotriva naționalismului îngust mic-burghez al statelor „lor” mici.

Chiar și în Anglia, unde și condițiile geografice, și comunitatea de limbă, și istoria multor sute de ani s-ar părea că „au pus capăt” problemei naționale din micile subîmpărțiri ale Angliei, chiar și aici Engels ține seama de faptul vădit că problema națională nu este încă lichidată, și de aceea consideră republica federativă drept „un pas înainte”. Se înțelege că aici nu există nici urmă de renunțare la critica neajunsurilor republicii federative și la cea mai hotărâtă propagandă și luptă pentru republica unitară centralist-democratică.

Dar Engels nu înțelege nicidecum centralismul democratic în sensul birocratic în care utilizează această noțiune ideologii burghezi și mic-burghezi, și printre aceștia din urmă și anarhiștii. Pentru Engels centralismul nu exclude cîtuși de puțin o largă autoadministrare locală, care, în condițiile susținerii liber consimțite a unității statului de către „comune” și regiuni, înlătură incontestabil orice birocratism și orice „comandă” de sus.

“...Așadar, o republică unică. Dar nu în sensul republicii Franceze de astăzi care nu-i nimic altceva decît imperiul înființat în 1798, dar fără împărat. Între 1792 și 1798, fiecare departament francez, fiecare comună erau organizate pe baza deplinei autoadministrări după model american și asta o vrem și noi. Cum trebuie organizată autoadministrarea și cum te poți dispensa de birocrație, ne-au demonstrat-o America și prima republică franceză, și ne-o demonstrează astăzi încă Australia, Canada și

celelalte colonii engleze. O asemenea autoadministrare provincială și comunală este însă mult mai largă decât, de pildă, federalismul elvețian, unde cantonul este independent nu numai față de confederație, dar și față de district și comună. Administrațiile cantonale numesc autoritățile districtuale și prefectii, ceea ce nu se obișnuiește în țările de limbă engleză și nu vom admite nici noi în viitor, după cum nu-i vom admite nici pe landrații și regierungsrații din Prusia“ (comisarii, șefii de poliție, guvernatorii, în general funcționarii numiți de sus). Engels propune în consecință ca punctul de program privitor la autoadministrare să fie formulat astfel: „Autoadministrare deplină în provincii“ (gubernii sau regiuni), „districte și comune exercitate de către funcționari aleși prin vot universal. Înlăturarea tuturor autorităților locale și provinciale numite de stat“^[58].

În ziarul „Pravda“^[59] (nr. 68 din 28 mai 1917), interzis de guvernul lui Kerenski și al celorlalți miniștri „socialiști“, am mai avut prilejul să arăt cum în această chestiune - și firește că nici pe departe numai în această chestiune - reprezentanții noștri așa-zisi socialiști ai așa-zisei democrații așa-zis revoluționare au săvârșit abateri flagrante *de la democratism*^[*1]. Se înțelege că oamenii care s-au legat prin „coalitiie“ cu burghezia imperialistă au rămas surzi la aceste indicații.

Este foarte important de notat faptul că Engels combate, pe baza faptelor concrete și a unui exemplu foarte precis, prejudecata deosebit de răspîndită, mai ales în rîndurile democrației mic-burgheze, cum că republica federativă înseamnă neapărat mai multă libertate decât cea centralistă. E o părere greșită. Faptele citate de Engels cu privire la republica centralistă franceză din 1792-1798 și la republica federativă elvețiană dezminț această părere. *Mai multă libertate a dat în realitate republica democratică centralistă decât cea federativă. Sau, cu alte cuvinte, cea mai mare libertate locală, regională etc. cunoscută în istorie a fost dată de republica centralistă, și nu de cea federativă.*

Acestui fapt, ca și în general întregii probleme a republicii federative și centraliste, precum și a autoadministrării locale, nu i s-a dat și nu i se dă destulă atenție în propaganda și agitația noastră de partid.

5. Introducerea din 1891 la lucrarea lui Marx „Războiul civil“

În introducerea la ediția a 3-a a lucrării „Războiul civil din Franța” - introducere datată 18 martie 1891 și publicată pentru prima oară în revista „Neue Zeit” -, Engels, pe lângă unele observații interesante, făcute în treacăt, cu privire la probleme legate de atitudinea față de stat, face un deosebit de sugestiv bilanț al învățămintelor Comunei[60]. Acest bilanț, îmbogățit de întreaga experiență a perioadei de 20 de ani care despărțea pe autor de Comună și îndreptat în special împotriva „credinței superstițioase în stat” răspândite în Germania, poate fi considerat pe bună dreptate *utimul cuvânt* al marxismului în problema pe care o examinăm.

În Franța - observă Engels - după fiecare revoluție muncitorii erau înarmați; „de aceea, pentru burghezii aflați la cîrma statului, prima poruncă era dezarmarea muncitorilor. În consecință, fiecare revoluție cîștigată de muncitori era urmată de o nouă luptă, care se termina cu înfrîngerea muncitorilor...”[61].

Bilanțul experienței revoluțiilor burgheze este pe cît de scurt, pe atît de elocvent. Esența chestiunii - printre altele și în ceea ce privește problema statului (*clasa asupra căreia posedă ea arme?*) - este sesizată aici în mod magistral. Tocmai această esență este ocolită cel mai frecvent atît de profesorii care se află sub influența ideologiei burgheze, cît și de democrații mic-burghezi. În revoluția rusă din 1917, „menșevicului”, „pseudomarxistului” Țereteli i-a revenit onoarea (onoare de Cavaignac) de a lăsa să-i scape acest secret al revoluțiilor burgheze. În cuvîntarea sa „istorică” din 11 iunie, Țereteli, luîndu-l gura pe dinainte, a dat în vileag hotărîrea adoptată de burghezie de a dezarma pe muncitorii din Petrograd, prezentînd, bineînțeles, această hotărîre atît ca fiind a sa proprie, cît și în general ca pe o necesitate „de stat”! Cuvîntarea istorică din 11 iunie a lui Țereteli va constitui, desigur, pentru orice istoriograf al revoluției din 1917 una dintre cele mai concrete ilustrări ale modului în care blocul socialiștilor-revoluționari și al menșevicilor, condus de domnul Țereteli, a trecut de partea burgheziei, *împotriva* proletariatului revoluționar.

O altă observație făcută în treacăt de Engels, tot în legătură cu problema statului, se referă la religie. Se știe că, pe măsură ce intra în putrefacție, devenind tot mai oportunistă, social-democrația germană aluneca tot mai des spre răstălmăcirea filistină a celebrei formule: „declararea religiei drept o chestiune privată”. Și anume: această formulă era astfel interpretată ca și cum problema religiei ar fi o chestiune privată și *în ceea ce privește partidul* proletariatului revoluționar!! Tocmai împotriva acestei complete trădări a programului revoluționar al proletariatului s-a ridicat Engels, care,

observînd în 1891 în partidul său numai *foarte slabi* germeni ai oportunismului, s-a exprimat de aceea cît se poate de prudent:

„Întrucît Comuna era compusă aproape numai din muncitori sau din reprezentanți recunoscuți ai muncitorimii, hotărîrile ei aveau și ele un caracter net proletar. Comuna, fie că decreta reforme pe care numai din lașitate burghezia republicană nu le înfăptuise, dar care constituiau baza necesară pentru libertatea de acțiune a clasei muncitoare, ca, de pildă, traducerea în viață a principiului că *pentru stat* religia este o chestiune pur particulară, fie că adopta hotărîri în interesul direct al clasei muncitoare și care în parte dădeau o lovitură puternică vechii ordini sociale“^[62].

Engels a subliniat intenționat cuvintele „în ceea ce privește statul“, căutînd să lovească în plin oportunismul german, care declara religia o chestiune privată *în ceea ce privește partidul*, coborînd astfel partidul proletariatului revoluționar la nivelul celui mai vulgar filistinism „liber cugetător“, care e gata să admită că se poate rămîne în afara religiei, dar care dezice de sarcina luptei *partinice* împotriva opiului religios care prostește poporul.

Cel care va scrie în viitor istoria social-democrației germane și va căuta cauzele profunde ale falimentului ei rușinos din 1914 va găsi destul material interesant în legătură cu această problemă, începînd cu declarațiile evazive din articolele lui Kautsky, conducătorul ideologic al partidului, declarații care deschideau larg ușa oportunismului, și terminînd cu atitudinea partidului față de „Los-von-Kirche-Bewegung“ (mișcarea pentru despărțirea de biserică) din 1913^[63].

Dar să vedem acum în ce fel făcea Engels, la douăzeci de ani după Comună, bilanțul învățămintelor acesteia pentru proletariatul luptător.

Iată ce învățăminte punea Engels pe primul plan:

„...Tocmai forța represivă a guvernului centralizat de pînă atunci - armata, poliția politică, birocrăția -, creată de Napoleon în 1798, preluată de atunci de fiecare nou guvern ca instrument bine venit, și folosită împotriva adversarilor lui, tocmai această forță urma să fie desființată peste tot, așa cum fusese desființată la Paris.

Comuna a trebuit să recunoască din capul locului că clasa muncitoare, odată ajunsă la putere, nu putea continua să administreze cu vechea mașină de stat; că, pentru a nu pierde propria ei dominație, abia cucerită, această clasă muncitoare

trebuia, pe de o parte, să înlăture vechea mașină de represiune folosită pînă atunci împotriva ei însăși, iar pe de altă parte, să se asigure împotriva propriilor ei deputați și funcționari, declarîndu-i, fără nici o excepție, revocabili în orice moment...”[64]

Engels subliniază o dată mai mult că nu numai într-o monarhie, ci și în *republica democratică* statul rămîne stat, adică își păstrează trăsătura specifică esențială: a transforma pe deținătorii funcțiilor publice, „slujitorii societății“, organele societății, în *stăpîni* ai acesteia.

„...Împotriva acestei transformări - inevitabilă în toate statele care au existat pînă acum - a statului și a organelor de stat din slujitorii ai societății în stăpîni ai societății, Comuna a folosit două mijloace infailibile. În primul rînd, ea a încredințat toate funcțiile administrative, judecătorești, didactice unor persoane alese pe baza principiului eligibilității, care puteau fi revocate în orice moment de către cei care le-au ales. În al doilea rînd, orice funcție - fie superioară, fie inferioară - era retribuită cu salarii egale cu salariile celorlalți muncitori. Salariul cel mai ridicat pe care îl plătea în genere Comuna era de 6 000 de franci*. În felul acesta erau pe de-a-ntregul stăvilite carierismul și arivismul, chiar făcînd abstracție de mandatele imperative ale delegaților în corpurile reprezentative, introduse, în plus, de către Comună...”[66]

Engels se apropie aici de interesanta limită unde democrația consecventă, pe de o parte, *se transformă* în socialism și, pe de altă parte, *cere* socialismul. Căci pentru desființarea statului este necesară transformarea funcțiilor publice în operații de control și de evidență atît de simple, încît să fie accesibile și la îndemîna imensei majorități a populației, iar apoi a absolut întregii populații. Iar înlăturarea completă a carierismului cere ca „onorabila“ slujbă de stat, fie ea chiar și nerentabilă, să *nu* poată servi drept trambulină pentru a sări în funcțiile foarte rentabile din cadrul băncilor și al societăților pe acțiuni, cum se întîmplă *de regulă* în toate țările capitaliste, chiar și în cele mai libere.

Dar Engels nu face greșeala pe care o săvîrșesc, de pildă, alți marxiști în problema dreptului națiunilor la autodeterminare: se pretinde că acest drept ar fi în regimul capitalist cu neputință, iar în socialism de prisos. O atare afirmație, spirituală în aparență, dar greșită în realitate, ar putea fi repetată referitor la *oricare* din instituțiile democratice, inclusiv la retribuirea modestă a funcționarilor, căci democratismul consecvent pînă la capăt este cu neputință în capitalism, iar în socialism *va dispărea* treptat orice democrație.

Acesta este un sofism care seamănă cu vechea glumă: va deveni oare cineva chel dacă va avea cu un fir de păr mai puțin?

Dezvoltarea democrației *pînă la capăt*, căutarea *formelor* unei atari dezvoltări, verificarea acestora *în practică* etc, toate acestea alcătuiesc una dintre sarcinile integrante ale luptei pentru revoluția socială. Luat izolat, nici un fel de democratism nu va aduce socialismul, dar în viață democratismul nu va fi niciodată „luat izolat“, ci va fi „luat împreună“, va exercita influență și asupra economiei, va stimula transformarea *acesteia*, va suferi influența dezvoltării economice etc. Aceasta e dialectica istoriei vii.

Engels continuă :

„...Această sfărîmare (Sprengung) a puterii de stat de pînă acum și înlocuirea ei printr-una nouă, cu adevărat democratică, este descrisă în mod amănunțit în capitolul al treilea din «Războiul civil». A fost totuși nevoie să mai insistăm aici pe scurt asupra unor trăsături ale acestei înlocuiri, pentru că tocmai în Germania credința superstițioasă în stat a trecut din filozofie în conștiința generală a burgheziei și chiar a multor muncitori. Potrivit reprezentării filozofice, statul este «realizarea ideii», sau, tradus în limba filozofilor, împărăția domnului pe pămînt, domeniul în care se realizează sau trebuie să se realizeze adevărul etern și dreptatea eternă. Aceasta dă naștere la o venerare superstițioasă a statului și a tot ceea ce are vreo legătură cu statul, venerare care prinde cu atît mai ușor rădăcini cu cît oamenii s-au deprins din copilărie să-și închipuie că treburile și interesele comune ale întregii societăți nu ar putea fi rezolvate altfel decît au fost rezolvate pînă în prezent, adică de către stat și funcționarii lui bine plătiți. Oamenii cred că, dacă s-au eliberat de credința în monarhia ereditară și devin adepți ai republicii democratice, au făcut un pas nespus de îndrăzneț. În realitate însă, statul nu este altceva decît o mașină pentru reprimarea unei clase de către altă clasă, și anume în republica democratică nu mai puțin decît în monarhie, iar în cel mai bun caz el nu-i decît o racilă lăsată moștenire proletariatului care a învins în lupta pentru dominația de clasă, o racilă ale cărei laturi mai rele, proletariatul victorios, la fel ca și Comuna, va trebui să le reteze imediat, pînă ce o generație crescută în condiții sociale noi, libere, va fi în stare să se descotorosească de toată șandramaua pe care o reprezintă statul“^[67].

Engels a pus în gardă pe germani ca, în cazul înlocuirii monarhiei prin republică, să nu uite principiile socialismului în problema statului în general. Avertismentele lui pot fi considerate acum ca o lecție dată direct domnilor Țereteli și Cernovi, care au

manifestat în practica lor „de coaliție“ o credință superstițioasă în stat și o venerare superstițioasă a acestuia!

Încă două observații: 1) Dacă Engels afirmă că în republica democratică statul este „nu mai puțin“ ca în monarhie „o mașină pentru asuprirea unei clase de către altă clasă“, acest lucru, nu înseamnă cătuși de puțin că *forma* de asuprire ar fi indiferentă proletariatului, așa cum „predică“ unii anarhiști. O *formă* mai largă, mai liberă, mai fățișă a luptei de clasă și a asupririi de clasă constituie pentru proletariat o înlesnire uriașă în lupta pentru desființarea claselor în general.

2) De ce numai o nouă generație va fi în stare să se descotorosească de toată această vechitură pe care o reprezintă statul? Această problemă este legată de cea a înlăturării democrației, la care trecem acum.

6. Engels despre înlăturarea democrației

Engels a trebuit să se pronunțe în această problemă în legătură cu inexactitatea din punct de vedere *științific* a denumirii de „social-democrat“.

În prefața scrisă la o culegere de articole ale sale din 1870-1880, cuprinzând diferite teme cu un conținut în cea mai mare parte „internațional“ („Internationales aus dem «Volksstaat»“), prefață datată 3 ianuarie 1894 și scrisă, prin urmare, cu un an și jumătate înainte de moartea sa, Engels arată că în toate articolele sale este folosit cuvântul „comunist“, și nu „social-democrat“, pentru că social-democrații își ziceau pe atunci proudhoniștii în Franța și lassalleenii în Germania.

...“Pentru Marx și pentru mine era de aceea imposibil să folosim, pentru a defini poziția noastră specială, un termen susceptibil de atâtea înțelesuri. Acum situația s-a schimbat și denumirea poate fi acceptată, deși rămîne inexactă cînd este vorba de un partid al cărui program economic nu este pur și simplu socialist în general, ci chiar comunist, și al cărui scop politic final este desființarea statului, prin urmare și a democrației. Denumirile *adevăratelor* partide politice nu le corespund însă niciodată întru totul; partidul se dezvoltă, numele rămîne.”[68]

La apusul vieții sale, dialecticianul Engels rămîne credincios dialecticii. Noi, Marx și cu mine, spune el, am avut pentru partid o

denumire minunată, exactă din punct de vedere științific, dar n-a existat un partid adevărat, adică un partid proletar de masă. Acum (la sfârșitul secolului al XIX-lea) există un partid adevărat, dar denumirea lui este inexactă din punct de vedere științific. Nu-i nimic, „o să meargă“, numai *să se dezvolte* partidul, numai să nu-i rămână ascunsă lui însuși inexactitatea științifică a denumirii sale și să nu-l împiedice să se dezvolte în direcția justă!

Se prea poate ca vreun om cu haz să vrea să ne consoleze și pe noi, bolșevicii, așa cum face Engels: avem un partid adevărat, care se dezvoltă foarte bine: „o să meargă“ chiar și un cuvânt atât de pocit și lipsit de sens cum e cuvântul „bolșevic“, care nu exprimă absolut nimic altceva în afară de faptul pur întâmplător că la Congresul de la Bruxelles-Londra din 1903 noi am avut majoritatea... Poate acum, când prigoana dezlănțuită în iulie și august împotriva partidului nostru de către republicani și de către democrația „revoluționară“ mic-burgeză a făcut ca cuvântul „bolșevic“ să se bucure de stima întregului popor și când prigoana a mai marcat, pe lângă aceasta, un atât de uriaș pas istoric înainte săvârșit de partidul nostru în dezvoltarea lui *reală*, poate că și eu aș șovăi în legătură cu propunerea mea din aprilie de a schimba denumirea partidului nostru[*2]. Poate că aș propune tovarășilor mei un „compromis“: să ne numim partid comunist și să lăsăm în paranteză cuvântul bolșevici...

Dar problema denumirii partidului este incomparabil mai puțin importantă decât problema atitudinii proletariatului revoluționar față de stat.

În raționamentele obișnuite asupra statului se comite mereu o greșeală împotriva căreia Engels ne pune în gardă aici și pe care noi am menționat-o, în treacăt, în expunerea de mai sus. Anume: se uită mereu faptul că desființarea statului înseamnă, în același timp, și desființarea democrației, că dispariția treptată a statului înseamnă dispariția treptată a democrației.

La prima vedere, o asemenea afirmație pare foarte ciudată și de neînțeles; s-ar putea chiar ca la unii să se nască temerea: nu cumva așteptăm ivirea unei ordini sociale în care nu va fi respectat principiul supunerii minorității față de majoritate, dat fiind că democrația constituie tocmai recunoașterea acestui principiu?

Nu. Democrația *nu* este identică cu supunerea minorității față de majoritate. Democrația este *un stat* care recunoaște supunerea

minorității față de majoritate, adică o organizație pentru *constrângerea* sistematică a unei clase de către altă clasă, a unei părți din populație de către cealaltă.

Noi ne punem ca scop final desființarea statului, adică a oricărei constrângeri organizate și sistematice și, în general, a oricărei constrângeri a oamenilor. Noi nu așteptăm ivirea unei ordini sociale în care nu va fi respectat principiul supunerii minorității față de majoritate. Dar, tinzând spre socialism, noi sîntem convinși că acesta se va transforma în comunism, iar legat de aceasta va dispărea în general orice necesitate de a recurge la *constrângerea* oamenilor, orice necesitate de *subordonare* a unui om față de altul, a unei părți a populației față de alta, deoarece oamenii *se vor deprinde* să respecte condițiile elementare ale vieții sociale *fără constrângere* și *fără subordonare*.

Tocmai pentru a sublinia acest element al deprinderii, Engels vorbește de o nouă *generație*, care, „crescută în condiții sociale noi, libere, va fi în stare să se descotorosească de toată șandramaua pe care o reprezintă statul”^[69], să se descotorosească de orice stat, inclusiv de statul democrat-republican.

Pentru a lămuri acest lucru este necesar să analizăm problema bazelor economice ale dispariției treptate a statului.

^[40]. Vezi K Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 211-291. - *Nota red. Editurii Politice*

^[41]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 228-129. - *Nota red. Editurii Politice*

^[42]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 286. - *Nota red. Editurii Politice*

^[43]. *Blanquiștii* - partizanii unui curent din mișcarea socialistă franceză, în fruntea căruia se afla Louis-Auguste Blanqui (1805-1881), eminent revoluționar, reprezentant de seamă al comunismului utopic francez. - *Nota red. Editurii Politice*

^[44]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 270. - *Nota red. Editurii Politice*

[45]. Este vorba de articolul lui K. Marx „Indiferentismul politic” și de articolul lui F. Engels „Despre autoritate” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 303-308 și 309-312). - *Nota red. Editurii Politice*

[46]. Vezi F. Engels. „Despre autoritate” (Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 311. - *Nota red. Editurii Politice*

[47]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 3-10. - *Nota red. Editurii Politice*

[48]. Vezi K. Marx. „Critica Programului de la Gotha” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 12-34). - *Nota red. Editurii Politice*

[49]. Este vorba de lucrarea lui K. Marx „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, ed. a II-a, p. 65-179). - *Nota red. Editurii Politice*

[50]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 7. - *Nota red. Editurii Politice*

[51]. *Programul de la Erfurt* - programul Partidului social-democrat din Germania, adoptat în octombrie 1891, la Congresul de la Erfurt. Programul de la Erfurt a reprezentat un pas înainte în comparație cu Programul de la Gotha (1875). La baza lui a fost pusă teoria marxistă a pierii inevitabile a modului de producție capitalist și a înlocuirii lui cu modul de producție socialist; programul sublinia necesitatea pentru clasa muncitoare de a duce lupta politică, arăta rolul partidului ca conducător al acestei lupte etc. Dar și Programul de la Erfurt conținea o serie de concesii serioase făcute oportunismului. F. Engels a făcut o critică amplă a proiectului de Program de la Erfurt în lucrarea sa „Observații critice pe marginea proiectului de program social-democrat din 1891” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 220-234). - *Nota red. Editurii Politice*

[52]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 226. - *Nota red. Editurii Politice*

[53]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 227-228. - *Nota red. Editurii Politice*

[54]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 228. - *Nota red. Editurii Politice*

[55]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 228. - *Nota red. Editurii Politice*

[56]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 228-229. - *Nota red. Editurii Politice*

[57]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 230. - *Nota red. Editurii Politice*

[58]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 230-231. - *Nota red. Editurii Politice*

[59]. „*Pravda*” - cotidian bolșevic legal; primul număr a apărut la Petersburg în ziua de 22 aprilie (5 mai) 1912.

Din punct de vedere ideologic, „Pravda“ era condusă de Lenin; el scria aproape zilnic articole pentru ziar, dădea directive redacției. El cerea ca ziarul să fie scris într-un spirit combativ, revoluționar.

O mare parte din munca organizatorică a partidului era concentrată la redacția ziarului „Pravda“. - *Nota red. Editurii Politice*

[*1] Vezi V. I. Lenin. Opere complete, vol. 32, București, Editura politică, 1964, ed. a doua, p. 232-235. - *Nota trad. Editurii Politice*

[60]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965.

[61]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 183-184. - *Nota red. Editurii Politice*

[62]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 187. - *Nota red. Editurii Politice*

[63]. *Los-von-Kirche-Bewegung* (mișcarea pentru despărțirea de biserică), cunoscută și sub denumirea de *Kirchen-austrittsbewegung* (mișcarea pentru ieșirea din biserică), a căpătat în Germania, înaintea primului război mondial, un caracter de masă. În ianuarie 1914 revista „Die Neue Zeit“ a publicat articolul revizionistului Paul Göre „Kirehenaustrittsbewegung und Sozialdemokratie“, care a marcat începerea unor discuții în problema atitudinii pe care Partidul social-democrat german trebuia să o adopte față de această mișcare. În cursul discuțiilor, militanții de seamă ai social-democrației germane nu l-au combătut pe Göre, care afirmase că partidul trebuie să păstreze o atitudine de neutralitate față de mișcarea pentru ieșirea din biserică și să interzică membrilor săi să desfășoare, în numele partidului, propagandă antireligioasă și antibisericească. - *Nota red. Editurii Politice*

[64]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 191. - *Nota red. Editurii Politice*

*** Nominal această sumă reprezintă aproape 2 400 de ruble, iar la cursul actual circa 6 000 de ruble. Într-un mod cu totul de neiertat procedează acei bolșevici care propun, de exemplu, pentru consilierii dumelor orașenești un salariu de 9 000 de ruble, în loc de a propune introducerea pe tot cuprinsul statului a unui salariu de maximum 6 000 de ruble - sumă suficientă[65].**

[65]. Cifrele citate de V. I. Lenin, referitoare la salariile admisibile, sînt exprimate în bani hîrtie la cursul din a doua jumătate a anului 1917.

În anii primului război mondial, rubla de hîrtie se devalorizase considerabil. - *Nota red. Editurii Politice*

[66]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 192. - *Nota red. Editurii Politice*

[67]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 192-193. - *Nota red. Editurii Politice*

[68]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 412-413. - *Nota red. Editurii Politice*

[*2] Vezi V. I. Lenin. Opere complete, vol. 31, București, Editura politică, 1964, ed. a doua, p. 103, 112, 118. - *Nota trad. Editurii Politice*

Capitolul al V-lea

Bazele economice ale dispariției treptate a statului

1. Cum pune Marx problema
 2. Trecerea de la capitalism la comunism
 3. Prima fază a societății comuniste
 4. Faza superioară a societății comuniste
-

Marx elucidează complet această problemă în „Critica Programului de la Gotha” (scrisoarea către Bracke din 5 mai 1875, publicată abia în 1891 în „Neue Zeit”, IX, 1 și apărută în rusește în broșură)[70]. Partea polemică a acestei remarcabile lucrări, constând în critica lassalleanismului, a pus, ca să zicem așa, în umbră partea ei pozitivă, și anume analiza legăturii dintre dezvoltarea comunismului și dispariția treptată a statului.

1. Cum pune Marx problema

Comparînd superficial scrisoarea lui Marx din 5 mai 1875 către Bracke cu scrisoarea examinată mai sus a lui Engels către Bebel din 28 martie 1875[71], s-ar părea că Marx e mult mai „etatist” decît Engels și că deosebirea dintre concepțiile celor doi autori cu privire la stat este foarte însemnată.

Engels îi propune lui Bebel să lase cu desavîrșire la o parte vorbăria despre stat, să elimine complet cuvîntul stat din program, înlocuindu-l prin cuvîntul „comunitate”; Engels declară chiar că Comuna nu a mai fost un stat în adevăratul înțeles al cuvîntului. Marx însă vorbește chiar de „viitorul stat al societății comuniste”, ca și cum ai recunoaște necesitatea statului chiar și în comunism.

Dar o asemenea părere ar fi fundamental greșită. O cercetare mai atentă arată că vederile lui Marx și Engels cu privire la stat și cu privire la dispariția lui treptată coincid întru totul și că expresia lui Marx citată mai sus se referă tocmai la acest stat *în curs de dispariție*.

E limpede că nici vorbă nu poate fi de fixarea momentului *viitoarei* „dispariții“, mai ales că ea reprezintă în mod evident un proces îndelungat. Deosebirea aparentă dintre Marx și Engels se explică prin deosebirea dintre temele pe care le-au tratat, dintre sarcinile pe care și le-au pus. Engels și-a propus să arate lui Bebel într-un mod concret, izbitor și sugestiv toată absurditatea prejudecăților curente (împărtășite în mare măsură și de Lassalle) cu privire la stat. Marx atinge *această* problemă numai în treacăt, interesându-se de o altă temă: *dezvoltarea societății comuniste*.

Întreaga teorie a lui Marx constituie aplicarea la capitalismul contemporan a teoriei dezvoltării în forma ei cea mai consecventă, mai completă, mai adânc gândită și mai bogată în conținut. Firește că Marx și-a pus problema aplicării acestei teorii și la prăbușirea *iminentă* a capitalismului, și la *viitoarea* dezvoltare a *viitorului* comunism.

Pe baza căror *date* însă poate fi pusă problema *viitoarei* dezvoltări a viitorului comunism?

Pe baza faptului că acesta *își are obârșia* în capitalism, că se dezvoltă istoricește din capitalism, că este rezultatul acțiunii unei forțe sociale căreia *i-a dat naștere* capitalismul. Nu există la Marx nici urmă de încercare de a născoci utopii, de a ghici zadarnic ceea ce nu se poate ști. Marx pune problema comunismului așa cum ar pune un cercetător al naturii problema dezvoltării, de pildă, a unei noi varietăți biologice, despre care știm că a apărut în cutare și cutare mod și că se modifică în cutare și cutare direcție determinată.

Marx înlătură, în primul rînd, confuzia introdusă de Programul de la Gotha în problema corelației dintre stat și societate.

„...Societatea actuală - scrie el - este societatea capitalistă care există în toate țările civilizate, societate mai mult unu mai puțin eliberată de rămășițele medievale, mai mult sau mai puțin modificată datorită particularităților dezvoltării istorice a fiecărei țări, mai mult sau mai puțin dezvoltată. «Statul actual», dimpotrivă, se schimbă de îndată ce treci frontiera. În imperiul germano-prusac este cu totul altul decît în Elveția, în Anglia cu

totul altul decât în Statele Unite. «Statul actual» este, deci o ficțiune.

Totuși, în pofida diversității lor ca formă, diferitele state ale diferitelor țări civilizate au toate comun faptul că la baza lor se află societatea burgheză modernă, mai mult sau mai puțin dezvoltată sub raport capitalist. De aceea au anumite caracteristici esențiale comune. În acest sens se poate vorbi de «statul actual» în opoziție cu cel viitor, în care actuala lui rădăcină, societatea burgheză, va fi dispărut.

Se naște atunci întrebarea: ce fel de modificări va suferi statul în societatea comunistă? Cu alte cuvinte, ce funcții sociale, analoge cu actualele funcții ale statului, vor mai rămîne? La această întrebare se poate răspunde numai în mod științific, și, în oricîte mii de feluri am îmbina cuvîntul «popor» cu cuvîntul «stat», aceasta nu ne va apropia cîtuși de puțin de rezolvarea problemei...“[\[72\]](#)

Bătîndu-și joc în felul acesta de toate discuțiile referitoare la „statul popular“, Marx indică modul de a pune problema, parcă avertizîndu-ne că, pentru a da un răspuns științific la această problemă, trebuie să operezi numai cu date științifice bine stabilite.

Primul fapt stabilit în mod absolut precis de întreaga teorie a dezvoltării și, în general, de întreaga știință - și care a fost uitat de utopiști și este uitat de oportuniștii de azi, care se tem de revoluția socialistă - este acela că din punct de vedere istoric trebuie neapărat să existe un stadiu deosebit sau o etapă deosebită de trecere de la capitalism la comunism.

2. Trecerea de la capitalism la comunism

„...Între societatea capitalistă și cea comunistă - continua Marx - se află perioada transformării revoluționare a celei dintîi în cea de-a doua. Acestei perioade îi corespunde și o perioadă de tranziție politică, al cărei stat nu poate fi altul decât *dictatura revoluționară a proletariatului*...“[\[73\]](#)

Această concluzie se bazează la Marx pe analiza rolului pe care-l joacă proletariatul în societatea capitalistă contemporană, pe datele privitoare la dezvoltarea acestei societăți și la caracterul de neîmpăcat al intereselor antagoniste ale proletariatului și ale burgheziei.

Înainte problema era pusă astfel: pentru a se elibera, proletariatul trebuie să răstoarne burghezia, să cucerească puterea politică, să instaureze dictatura sa revoluționară.

Acum problema este pusă întrucîtva altfel: trecerea de la societatea capitalistă, care se dezvoltă spre comunism, la societatea comunistă e cu neputință fără „o perioadă de tranziție politică“, iar statul acestei perioade nu poate fi decît dictatura revoluționară a proletariatului.

Și care e atitudinea acestei dictaturi față de democrație?

Am văzut că „Manifestul Comunist“ pune pur și simplu alături două noțiuni: „ridicarea proletariatului la rangul de clasă dominantă“ și „cucerirea democrației“^[74]. Pe baza celor expuse mai sus se poate stabili mai exact cum se modifică democrația în cursul trecerii de la capitalism la comunism.

În societatea capitalistă, în condițiile de dezvoltare cele mai favorabile ale ei, avem un democratism mai mult sau mai puțin deplin în republica democratică. Dar acest democratism este întotdeauna îngrădit de cadrul strîmt al exploatării capitaliste, și de aceea el rămîne întotdeauna, în fond, un democratism pentru o minoritate, numai pentru clasele avute, numai pentru cei bogați. Libertatea societății capitaliste este întotdeauna aproximativ aceeași cu cea din republicile grecești antice: libertate pentru proprietarii de sclavi. Datorită condițiilor exploatării capitaliste, sclavii salariați din vremurile noastre sînt atît de apăsați de sărăcie și de nevoi, încît „nu le arde de democrație“, „nu le arde de politică“, încît atunci cînd evenimentele se desfășoară în mod pașnic, obișnuit, majoritatea populației este înlăturată de la participarea la viața social-politică.

Justețea acestei afirmații este confirmată, poate, în chipul cel mai vădit în Germania, tocmai pentru că în acest stat legalitatea constituțională s-a menținut uimitor de mult și de stabil, timp de aproape o jumătate de secol (1871-1914), în care social-democrația a știut „să se folosească de legalitate“ mult mai mult decît în alte țări și să realizeze într-o proporție mai mare decît oriunde organizarea muncitorilor într-un partid politic.

Cît de mare este însă această proporție - cea mai mare dintre cele observate în societatea capitalistă - a sclavilor salariați activi și conștienți din punct de vedere politic? Un milion de membri ai partidului social-democrat din 15 000 000 de muncitori salariați! Trei milioane de muncitori organizați în sindicate din 15 000 000!

Democrație pentru o minoritate infimă, democrație pentru cei bogați, - iată democratismul societății capitaliste. Examinînd mai îndeaproape mecanismul democrației capitaliste, se poate vedea peste tot, atît în amănuntele „mărunte“, așa-zis mărunte, ale dreptului de vot (durata domiciliului stabil, excluderea femeilor etc), cît și în tehnica instituțiilor reprezentative, atît în piedicile reale puse dreptului de întrunire (edificiile publice nu-s pentru „săraci“!), cît și în organizarea pur capitalistă a presei cotidiene etc. etc, peste tot se pot vedea numai îngrădiri și iar îngrădiri ale democratismului. Aceste îngrădiri, exceptări, excluderi, piedici pentru cei săraci par mărunte, mai ales în ochii aceluia care n-a știut el însuși niciodată ce este sărăcia și n-a fost aproape de viața claselor asuprite în masa lor (și în această situație sînt nouă din zece, dacă nu nouăzeci și nouă la sută din publiciștii și politicienii burghezi); luate însă în totalitatea lor, aceste îngrădiri exclud, înlătură sărăcimea din sfera vieții politice, de la o participare activă la democrație.

Marx a sesizat admirabil această *esență* a democrației capitaliste, spunînd atunci cînd a analizat experiența Comunei: cei asupriți sînt lăsați să hotărască o dată la cîțiva ani care anume din reprezentanții clasei asupritoare îi va reprezenta și îi va călca în picioare în parlament![\[75\]](#)

Dar dezvoltarea acestei democrații capitaliste, inevitabil limitate, care înlătură pe ascuns sărăcimea și care din această cauză este pe de-a-ntregul mincinoasă și ipocrită, nu are loc în mod simplu, drept și neted, „spre o democrație din ce în ce mai largă“, cum își închipuie profesorii liberali și oportuniștii mic-burghezi. Nu. Mersul înainte, adică spre comunism, trece prin dictatura proletariatului, și altfel nici nu se poate, căci nimeni altcineva, și nici pe altă cale, nu poate *sfărîma împotrivirea* exploatatorilor capitaliști.

Iar dictatura proletariatului, adică organizarea avangarzii celor asupriți în clasă dominantă pentru reprimarea asupritorilor, nu poate da naștere numai unei simple lărgiri a democrației. *Alături* de o uriașă lărgire a democratismului, care devine *pentru prima oară* un democratism pentru cei săraci, un democratism pentru popor, și nu un democratism pentru cei bogați, dictatura proletariatului aduce, totodată, o serie de îngrădiri ale libertății pentru asupritori, exploatatori, capitaliști. Pe aceștia trebuie să-i reprimăm pentru a elibera omenirea de robia salariată, împotrivirea lor trebuie s-o sfărîmăm prin forță, și este limpede că, acolo unde există reprimare, unde există violență, nu există libertate, nu există democrație.

Engels a exprimat minunat acest lucru în scrisoarea sa către Bebel, spunînd, după cum își amintește cititorul: „atîta timp cît proletariatul mai are nevoie de stat, el are nevoie de acesta nu în interesul libertății, ci în vederea reprimării adversarilor săi, și de îndată ce va putea fi vorba de libertate, statul ca atare va înceta să mai existe“^[76].

Democrație pentru imensa majoritate a poporului și reprimarea prin forță, adică excluderea de la democrație, a exploatatorilor și a asupritorilor poporului, - iată în ce constă schimbarea pe care o suferă democrația în perioada de *trecere* de la capitalism la comunism.

Numai în societatea comunistă, cînd împotrivirea capitaliștilor va fi fost cu desăvîrșire sfîrșită, cînd capitaliștii vor fi dispărut, cînd nu vor mai exista clase (adică atunci cînd nu vor mai exista deosebiri între membrii societății în ce privește poziția lor față de mijloacele sociale de producție), - *numai* atunci “va dispărea statul și va putea fi vorba de libertate“. Numai atunci va fi posibilă și va fi înfăptuită democrația cu adevărat deplină, cu adevărat fără nici un fel de îngrădiri. Și numai atunci democrația va începe să *dispară*, datorită simplei împrejurări că, eliberați de robia capitalistă, de ororile, sălbăticiile, absurditățile, mîrșăviile fără număr, care constituie atribute ale exploatării capitaliste, oamenii *se vor deprinde* treptat să respecte regulile elementare de conviețuire, cunoscute de secole, repetate de mii de ani în toate preceptele, să le respecte fără să fie constrînși la aceasta prin violență, fără subordonare, *fără aparatul special* de constrîngere care se numește stat.

Expresia „statul *dispare treptat*“ este foarte reușit aleasă, deoarece ea indică atît caracterul treptat cît și caracterul spontan al procesului. Numai deprinderea poate exercita, și va exercita fără îndoială, o asemenea influență, dat fiind că în jurul nostru observăm de milioane de ori cît de ușor se deprind oamenii să respecte regulile de conviețuire ce le sînt necesare dacă nu există exploatare, dacă nu există nimic care să le stîrnească indignarea, să provoace protest și revoltă, să facă necesară *reprimarea*.

Așadar, în societatea capitalistă avem de-a face cu o democrație ciuntită, sărăcăcioasă, falsă, cu o democrație numai pentru cei bogați, pentru o minoritate. Dictatura proletariatului, perioadă de trecere la comunism, va da naștere pentru prima oară democrației pentru popor, pentru majoritate, paralel cu reprimarea necesară a minorității, a exploatatorilor. Numai comunismul e în stare să aducă

o democrație cu adevărat deplină, și cu cât mai deplină va fi aceasta, cu atât mai repede va deveni ea de prisos, va dispărea de la sine.

Cu alte cuvinte, în capitalism avem de-a face cu statul în adevăratul înțeles al cuvântului, cu o mașină specială pentru reprimarea unei clase de către alta, și încă a majorității de către minoritate. Se înțelege că, în vederea asigurării succesului unei astfel de acțiuni cum e reprimarea sistematică a majorității exploatate de către minoritatea exploatatorilor, e nevoie de o cruzime extremă, de represiuni sălbătice, e nevoie de mări de sânge, mări prin care omenirea își urmează calea în starea de sclavie, de iobăgie, de robie salariată.

Mai departe, în perioada de *trecere* de la capitalism la comunism, reprimarea mai este *încă* necesară, însă de astă dată este necesară reprimarea minorității exploatatorilor de către majoritatea exploatată. Un aparat special, o mașină specială de reprimare, „statul“, mai este *încă* necesar, dar acesta este acum un stat de tranziție, el nu mai este un stat în adevăratul înțeles al cuvântului, căci reprimarea minorității exploatatorilor de către majoritatea robilor salariați de *ieri* este un lucru relativ atât de ușor, de simplu și de firesc, încât va costa mult mai puțin sânge decât reprimarea răscoalelor sclavilor, iobagilor și muncitorilor salariați, va costa mult mai ieftin omenirea. Și ea este compatibilă cu extinderea democrației asupra unei majorități atât de covârșitoare a populației, încât necesitatea unei *mașini speciale* de reprimare începe să dispară. Exploatatorii, firește, nu sînt în stare să reprime poporul fără o mașină foarte complicată menită să îndeplinească această sarcină, dar *poporul* poate reprima pe exploatatori chiar și cu o „mașină“ foarte simplă, aproape fără nici o „mașină“, fără vreun aparat special, prin simpla *organizare a maselor înarmate* (în felul Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților - vom observa noi cu anticipație).

În sfîrșit, numai comunismul creează condițiile în care statul devine cu totul inutil, deoarece nu există *nimeni* care să fie reprimat, „nimeni“ în înțelesul de *clasă*, în înțelesul de luptă sistematică împotriva unei anumite părți a populației. Noi nu sîntem utopiști și nu negăm de loc posibilitatea și inevitabilitatea unor excese *individuale*, nici necesitatea reprimării unor asemenea *excese*. Dar în primul rînd, pentru acest lucru nu este nevoie de o mașină specială, de un aparat special de reprimare; acest lucru va fi făcut de însuși poporul înarmat, cu aceeași simplitate și ușurință cu care chiar și în societatea de azi un grup de oameni civilizați desparte pe cei care s-

au luat la bătaie sau nu îngăduie folosirea violenței față de o femeie. Iar în al doilea rând, noi știm că fundamentala cauză socială a exceselor care constau în încălcarea regulilor de conviețuire socială este exploatarea maselor, sărăcia și mizeria acestora. O dată cu înlăturarea acestei cauze principale va începe în mod inevitabil „dispariția treptată” a exceselor. Nu știm cât de repede și în ce ordine vor dispărea acestea; știm însă că ele vor dispărea treptat. Și paralel cu dispariția lor va dispărea treptat și statul.

Fără a se lansa în utopii, Marx a stabilit mai amănunțit ceea ce se poate stabili *de pe acum* cu privire la acest viitor, și anume deosebirea dintre faza (treapta, etapa) inferioară și cea superioară a societății comuniste.

3. Prima fază a societății comuniste

În „Critica Programului de la Gotha”, Marx combate amănunțit ideea lui Lassalle după care în socialism muncitorii vor primi „produsul neciuit”, sau „produsul integral al muncii lor”. Marx arată că din toată munca socială a întregii societăți trebuie să se scadă un fond de rezervă, un fond în vederea lărgirii producției și ceea ce este necesar pentru înlocuirea mașinilor „uzate” etc., iar apoi din bunurile de consum un fond pentru cheltuielile de administrație, pentru școli, spitale, aziluri de bătrâni etc.

În locul frazeologiei nebuloase, neclare și generale a lui Lassalle („produsul integral al muncii să revină muncitorului”), Marx stabilește în mod lucid felul în care va fi nevoită să gospodărească societatea socialistă. Marx trece la analiza *concretă* a condițiilor de viață ale unei asemenea societăți în care nu va mai exista capitalism, spunând:

„Avem de-a face aici” (la analiza programului partidului muncitoresc) „nu cu o societate comunistă care *s-a dezvoltat* pe propria-i bază, ci, dimpotrivă, cu una care abia *se naște* din societatea capitalistă și care, de aceea, mai poartă din toate punctele de vedere - economic, moral, spiritual - pecetea vechii societăți din sînul căreia s-a născut”^[77].

Această societate comunistă, care abia a ieșit la lumina zilei din sînul capitalismului și care în toate privințele mai poartă pecetea societății vechi, Marx o denumeste „prima” fază sau faza inferioară a societății comuniste.

Mijloacele de producție au încetat de a mai fi proprietatea privată a unor persoane particulare. Mijloacele de producție aparțin întregii societăți. Fiecare membru al societății, îndeplinind o anumită parte din munca socialmente necesară, capătă din partea societății o dovadă că a îndeplinit cutare cantitate de muncă. El primește în baza acestei dovezi, din depozitele publice de bunuri de consum, o cantitate corespunzătoare de produse. După ce a fost scăzută cantitatea de muncă ce intră în fondul social, fiecare muncitor primește, așadar, de la societate tot atât cât i-a dat el.

Domnește, s-ar părea, „egalitatea“.

Dar atunci când, avînd în vedere asemenea rînduiri sociale (numite de obicei socialism, iar la Marx purtînd denumirea de prima fază a comunismului), Lassalle afirmă că aceasta constituie „o repartitie dreaptă“, că aceasta reprezintă „dreptul egal al fiecăruia la produsul egal al muncii“, el se înșală, și Marx explică greșeala lui.

Avem aici într-adevăr, spune Marx, „drept egal“, dar acesta este *încă* „dreptul burghez“, care, ca orice drept, *presupune inegalitate*. Orice drept este aplicarea *aceleiași* măsuri la *diferiți* oameni, care în realitate nu sînt la fel, nu sînt egali între ei: de aceea „dreptul egal“ înseamnă încălcarea egalității, înseamnă nedreptate. Într-adevăr, după ce doi oameni au efectuat aceeași parte din munca socială, fiecare primește o parte egală din produsul social (minus scăzămintele arătate mai sus).

Dar oamenii nu sînt egali unul cu altul: unul este mai puternic, altul mai slab; unul este căsătorit, altul nu; unul are mai mulți copii, altul mai puțini etc.

„...La o muncă egală - conchide Marx - și, prin urmare, la o participare egală la fondul social de consum, unul primește, de fapt, mai mult decît altul, unul este mai bogat decît altul etc. Pentru a evita toate aceste neajunsuri, dreptul ar trebui să fie nu egal, ci inegal...“[\[78\]](#)

Prin urmare, în prima fază a comunismului nu poate exista încă dreptate și egalitate: deosebiri în ceea ce privește bogăția, deosebiri nedrepte, rămîn, dar *exploatarea* omului de către om e cu neputință, deoarece *mijloacele de producție*, fabricile, mașinile, pămîntul etc, nu mai pot fi acaparate și trecute în proprietate privată. Demonstrînd inconsistența frazeologiei confuze mic-burgeze a lui Lassalle cu privire la „egalitate“ și „dreptate“ *în general*, Marx ne arată *mersul dezvoltării* societății comuniste, care la început *este nevoită* să

desființeze *numai* „o nedreptate“, acapararea mijloacelor de producție de către persoane particulare, și care *nu e în stare* să desființeze dintr-o dată și cealaltă nedreptate, repartitia obiectelor de consum „după muncă“ (și nu după nevoi).

Economiștii vulgari, inclusiv profesorii burghezi, inclusiv Tugan „al nostru“, reproșează mereu socialiștilor că uită inegalitatea dintre oameni, „visînd“ s-o desființeze. Acest reproș dovedește, după cum vedem, doar totala ignoranță a domnilor ideologi burghezi.

Marx nu numai că ține seama în modul cel mai precis de inegalitatea inevitabilă dintre oameni, dar el ține seama și de faptul că numai trecerea mijloacelor de producție în proprietatea comună a întregii societăți („socialismul“ în accepția obișnuită a cuvîntului) *nu înlătură* încă neajunsurile repartiției și inegalității „dreptului burghez“, care *continuă să domine* în măsura în care produsele se împart „după muncă“.

“...Dar aceste neajunsuri - continuă Marx - sînt inevitabile în prima fază a societății comuniste, în forma în care s-a născut, după îndelungate dureri ale facerii, din societatea capitalistă. Dreptul nu poate fi niciodată superior orînduirii economice și dezvoltării culturale a societății determinate de această orînduire...”[\[79\]](#)

În felul acesta, în prima fază a societății comuniste (denumită de obicei socialism), „dreptul burghez“ *nu* este deci desființat în întregime, ci numai în parte, numai în măsura în care a fost înfăptuită revoluția economică, adică numai în ceea ce privește mijloacele de producție. „Dreptul burghez“ le recunoaște pe acestea din urmă drept proprietate privată a unor persoane particulare. Socialismul transformă mijloacele de producție în proprietate *comună*. *În această măsură* - și numai în această măsură - „dreptul burghez“ este desființat.

Dar el subzistă, totuși, în cealaltă parte a lui, rămîne ca regulator (factor determinant) al repartiției produselor și al repartizării muncii între membrii societății. „Cine nu muncește nu mănîncă“ - acest principiu socialist este *deja* înfăptuit; „la o cantitate egală de muncă, o cantitate egală de produse“ - și acest principiu socialist este *deja* înfăptuit. Dar aceasta nu este încă comunism și nu înlătură încă „dreptul burghez“, care acordă unor oameni inegali, în schimbul unei cantități inegale de muncă (inegale în fapt), o cantitate egală de produse.

Acesta este un „neajuns“, spune Marx, dar el este inevitabil în prima fază a comunismului, căci nu ne putem închipui, fără a deveni utopiști, că, doborînd capitalismul, oamenii se vor deprinde dintr-o dată să lucreze pentru societate *fără nici un fel de norme de drept*, și în afară de aceasta desființarea capitalismului *nu creează dintr-o dată* nici premisele economice ale unei *astfel* de schimbări.

Alte norme în afară de „dreptul burghez“ nu există. Și în această măsură continuă încă să fie nevoie de stat, care, apărînd proprietatea comună asupra mijloacelor de producție, trebuie să apere, totodată, și egalitatea muncii și egalitatea repartiției produselor.

Statul dispare treptat în măsura în care nu mai există capitaliști, nu mai există clase și, prin urmare, nu mai poate fi *reprimată* nici o *clasă*.

Dar statul n-a dispărut încă complet, căci rămîne ocrotirea „dreptului burghez“, care consfințește inegalitatea în fapt. Pentru ca statul să dispară complet este necesară înfăptuirea comunismului deplin.

4. Faza superioară a societății comuniste

Marx continuă:

„...În faza superioară a societății comuniste, după ce va dispărea subordonarea înrobitoare a indivizilor față de diviziunea muncii și, o dată cu ea, opoziția dintre munca intelectuală și munca fizică; cînd munca va înceta să mai fie numai un mijloc de existență și va deveni ea însăși prima necesitate vitală; cînd alături de dezvoltarea multilaterală a indivizilor vor crește și forțele de producție, iar toate izvoarele avuției colective vor țîșni ca un torent - abia atunci limitele înguste ale dreptului burghez vor putea fi cu totul depășite și societatea va putea înscrie pe stindardele ei: «De la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi»“[\[80\]](#).

Abia acum putem aprecia întreaga justete a observațiilor pe care le-a făcut Engels atunci cînd și-a bătut joc fără cruțare de absurditatea îmbinării cuvintelor: „libertate“ și „stat“. Atîta timp cît există stat, nu există libertate. Cînd va exista libertate, nu va mai exista stat.

Baza economică a dispariției complete a statului o constituie un grad atât de înalt de dezvoltare a comunismului, încât dispare opoziția dintre munca intelectuală și cea fizică, dispare, prin urmare, unul din principalele izvoare ale inegalității sociale de astăzi, și anume un izvor care nu poate fi înlăturat dintr-o dată numai prin trecerea mijloacelor de producție în proprietate obștească, numai prin exproprierea capitaliștilor.

Această expropriere va face *cu puțință* o uriașă dezvoltare a forțelor de producție. Și, văzînd cît de mult *împiedică* încă de pe acum capitalismul această dezvoltare, văzînd cît de mari progrese s-ar putea realiza pe baza nivelului deja atins al tehnicii moderne, sîntem îndreptățiți să afirmăm cu cea mai mare certitudine că exproprierea capitaliștilor va determina inevitabil o uriașă dezvoltare a forțelor de producție ale societății omenești. Dar cît de repede se va desfășura această dezvoltare, cît de repede va ajunge ea la faza suprimării diviziunii muncii, a înlăturării opoziției dintre munca intelectuală și cea fizică, a transformării muncii în „prima necesitate vitală“, lucrul acesta nu-l știm și nici *nu-l putem* ști.

De aceea sîntem în drept să vorbim numai despre dispariția inevitabilă a statului, subliniînd caracterul de lungă durată al acestui proces, dependența lui de rapiditatea cu care se va dezvolta *faza superioară* a comunismului și lăsînd deschisă problema termenelor sau a formelor concrete ale dispariției lui, căci date în vederea rezolvării acestor probleme *nu există*.

Statul va putea să dispară complet atunci cînd societatea va înfăptui principiul: „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi“, cu alte cuvinte atunci cînd oamenii se vor obișnui atât de mult cu respectarea regulilor fundamentale ale conviețuirii sociale și cînd munca lor va fi atât de productivă, încît ei vor munci de bunăvoie, *după capacitate*. „Limitele înguste ale dreptului burghez“, care îl silește pe om să calculeze cu duritatea lui Shylock^[81] ca nu cumva să lucreze cu o jumătate de oră mai mult decît altul, ca nu cumva să primească o plată mai mică decît altul, aceste limite înguste vor fi atunci depășite. Repartiția produselor nu va necesita atunci reglementarea de către societate a cantității de produse pe care o are de primit fiecare: fiecare va lua în mod liber „după nevoie“.

Din punctul de vedere burghez este ușor să declari că o astfel de orînduire socială este „o pură utopie“ și să faci ironii în sensul că socialiștii făgăduiesc fiecăruia dreptul de a primi de la societate, fără nici un control al muncii fiecărui cetățean în parte, orice cantitate de

trufe, de automobile, de plane etc. Cu astfel de ironii se eschivează pînă în ziua de azi majoritatea „savanților“ burghezi, trădînd astfel atît propria lor ignoranță, cît și faptul că apără în mod interesat capitalismul.

Ignoranță, - căci nici unui socialist nu i-a trecut prin minte „să făgăduiască“ venirea fazei superioare de dezvoltare a comunismului, iar *previziunea* marilor socialiști că această fază va veni nu presupune nici productivitatea de astăzi a muncii și *nici* pe filistinul *de astăzi*, în stare să spargă „fără nici un scop“ - la fel ca și seminariștii lui Pomealovski[*] - depozitele de bunuri publice și să ceară imposibilul.

Pînă la faza „superioară“ a comunismului, socialiștii cer ca societatea și *statul* să controleze *în modul cel mai riguros* cuantumul muncii și cuantumul consumului; acest control însă trebuie *să înceapă* cu exproprierea capitaliștilor, cu controlul muncitorilor asupra capitaliștilor și să fie exercitat nu de statul birocratic ci de *statul muncitorilor înarmați*.

Apărarea interesată a capitalismului de către ideologii burghezi (și de către ciracii lor de teapa domnilor Țereteli, Cernovi & Co.) constă tocmai în faptul că ei *substituie* discuțiile și controversele referitoare la viitorul îndepărtat al problemei arzătoare și actuale a politicii *de azi*: exproprierea capitaliștilor, transformarea *tuturor* cetățenilor în lucrători și funcționari ai *unui singur* mare „sindicat“, și anume ai statului întreg, și subordonarea completă a întregii activități a acestui sindicat statului cu adevărat democratic, statului *Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților*.

Atunci cînd profesorul savant, și după el și filistinul, iar în urma acestuia domni Țereteli și Cernovi vorbesc de utopiile absurde, de făgăduielile demagogice ale bolșevicilor, de imposibilitatea „introducerii“ socialismului, ei au de fapt în vedere tocmai etapa sau faza superioară a comunismului, pe care nu numai că nimeni n-a făgăduit s-o „introducă“, dar nici nu s-a gîndit măcar la așa ceva, pentru că în general că nu poate fi „introdusă“.

Și am ajuns aici la problema deosebirii științifice dintre socialism și comunism, pe care a atins-o Engels în considerațiile menționate mai sus asupra caracterului greșit al denumirii de „social-democrați“. Din punct de vedere politic, deosebirea dintre prima fază sau faza inferioară a comunismului și cea superioară va deveni cu timpul, probabil, uriașă, dar ar fi ridicol s-o stabilim de pe acum, în

condițiile existenței capitalismului; pe primul plan pot s-o pună doar unii dintre anarhiști (în cazul în care au mai rămas printre anarhiști oameni care n-au învățat nimic în urma metamorfozei „plehanoviste“ a unor oameni ca Kropotkin, Grave, Cornelissen și a celorlalți „ași“ ai anarhismului, deveniți social-șoviniști sau anarhiști de tranșee, precum s-a exprimat Ge, unul dintre puținii anarhiști care și-au mai păstrat cinstea și conștiința).

Deosebirea științifică dintre socialism și comunism este însă clară. Ceea ce de obicei este denumit socialism poartă la Marx denumirea de „prima“ fază sau faza inferioară a societății comuniste. În măsura în care mijloacele de producție devin proprietate *comună*, în aceeași măsură cuvântul „comunism“ poate fi folosit și în acest caz, fără a uita însă că acesta *nu* e comunismul deplin. Marea însemnătate a lămuririlor lui Marx constă în faptul că el aplică și aici în mod consecvent dialectica materialistă, teoria dezvoltării, văzînd în comunism ceva ce se dezvoltă *din* capitalism. În locul definițiilor scolastice născocite, „ticluite“ și în locul discuțiilor sterpe în jurul unor cuvinte (ce este socialismul și ce este comunismul), Marx face o analiză a ceea ce s-ar putea denumi treptele maturității economice a comunismului.

În prima fază, pe prima lui treaptă, comunismul *nu* poate fi încă economicște cu totul matur, cu totul eliberat de tradițiile sau de urmele capitalismului. De aici și fenomenul atît de interesant al menținerii în prima fază a comunismului a „limitelor înguste ale dreptului *burghez*“. În ceea ce privește repartitia produselor de *consum*, dreptul burghez presupune, desigur, în mod inevitabil și *un stat burghez*, deoarece dreptul nu reprezintă nimic fără un aparat în stare să *impună prin constrîngere* respectarea normelor de drept.

Rezultă că în comunism continuă să se mențină un anumit timp nu numai dreptul burghez, ci chiar și statul burghez - fără burghezie!

Acest lucru poate părea paradoxal sau pur și simplu un joc mintal dialectic, învinuire deseori adusă marxismului de către unii oameni care nu și-au dat cîtuși de puțin osteneala de a studia conținutul lui extrem de profund.

În realitate însă, viața arată la fiecare pas, atît în natură cît și în societate, existența în cadrul noului a rămășițelor vechiului. Și Marx n-a introdus în mod arbitrar în comunism o fărîmă de drept „burghez“, căci a luat ceea ce este inevitabil din punct de vedere economic și politic în societatea care iese *din sînul* capitalismului.

Democrația are o uriașă însemnătate în lupta dusă de clasa muncitoare împotriva capitaliștilor în vederea eliberării sale. Dar democrația nu constituie nicidecum o limită dincolo de care nu se poate trece, ci numai una dintre etapele drumului de la feudalism la capitalism și de la capitalism la comunism.

Democrație înseamnă egalitate. Se înțelege deci ce uriașă însemnătate are lupta proletariatului pentru egalitate și lozinca egalității dacă aceasta este just înțeleasă în sensul desființării *claselor*. Dar democrația înseamnă numai o egalitate *formală*. Și, de îndată ce a fost înfăptuită egalitatea tuturor membrilor societății *în ceea ce privește* stăpânirea mijloacelor de producție, adică egalitatea muncii, egalitatea salariului, se va pune în mod inevitabil în fața omenirii problema de a păși mai departe, de la egalitatea formală la cea de fapt, adică la înfăptuirea principiului: „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi“. Prin ce etape, pe calea căror măsuri practice va păși omenirea spre acest scop superior, nu știm și nu putem ști. Este însă important să fim lămurii asupra falsității totale a concepției burgheze obișnuite, după care socialismul este ceva mort, anchilozat, dat o dată pentru totdeauna, atunci când de fapt *abia* o dată cu socialismul va începe în toate domeniile vieții sociale și personale un progres rapid, adevărat, cu caracter real de masă, cu participarea *majorității* populației și, apoi, a întregii populații.

Democrația este o formă a statului, una dintre varietățile statului. Prin urmare, ea reprezintă, ca orice stat, aplicarea organizată, sistematică a constrîngerii față de oameni. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte însă, ea înseamnă recunoașterea formală a egalității dintre cetățeni, a dreptului egal al tuturor de a participa la stabilirea formei de organizare a statului și la conducerea lui. Iar acest lucru este legat, la rîndul său, de faptul că, ajungînd la o anumită treaptă de dezvoltare, democrația unește împotriva capitalismului în primul rînd proletariatul, clasa revoluționară, dîndu-i acesteia posibilitatea să sfărîme, să facă țandări, să șteargă de pe fața pămîntului mașina de stat burgheză, fie ea și burghezo-republicană - armata permanentă, poliția și birocrația -, să le înlocuiască printr-o mașină de stat *mai* democratică, dar totuși încă mașină de stat, întruchipată în masele muncitorești înarmate, înlocuită apoi cu participarea totală a poporului la miliție.

Aici „cantitatea se transformă în calitate“: o *asemenea* treaptă a democratismului este legată de ieșirea din cadrul societății burgheze, de începutul transformării socialiste a societății. Din moment ce la conducerea statului ia parte într-adevăr *toată lumea*, capitalismul nu

se mai poate menține. Și dezvoltarea capitalismului creează, la rândul ei, *premisele* necesare pentru ca într-adevăr „toată lumea“ să poată lua parte la conducerea statului. Din aceste premise fac parte însușirea științei de carte de către întreaga populație, lucru care a și fost îndeplinit într-un șir de țări capitaliste mai înaintate, apoi „instruirea și disciplinarea“ milioanele de muncitori cu ajutorul vastului și complicatului aparat socializat al poștei, al căilor ferate, al marilor fabrici, al marelui comerț, al băncilor etc. etc.

În condițiile existenței acestor premise *economice* este pe deplin posibil, după ce capitaliștii și birocrații vor fi fost doborâți, să se treacă imediat, de la o zi la alta, la înlocuirea acestora - în domeniul *controlului* producției și repartiției, în domeniul *evidenței* muncii și a produselor - cu muncitorii înarmați, cu poporul înarmat în totalitatea lui. (Nu trebuie confundată problema controlului și a evidenței cu problema personalului cu pregătire științifică - ingineri, agronomi etc.: acești domni lucrează astăzi supunându-se capitaliștilor, și vor lucra și mai bine mâine supunându-se muncitorilor înarmați.)

Evidență și control - iată *lucrul principal* necesar pentru „organizarea“, pentru buna funcționare a societății comuniste *în prima ei fază*. *Toți* cetățenii devin acum slujbași salariați ai statului, care este constituit din înșiși muncitorii înarmați. *Toți* cetățenii devin acum funcționari și muncitori ai *unui singur* „sindicat“ de stat, care cuprinde întregul popor. Totul constă acum în aceea ca ei să lucreze deopotrivă, respectând cu exactitate cuantumul muncii, și să fie retribuiți deopotrivă. În acest domeniu, evidența și controlul sînt extrem de *simplificate* de capitalism și reduse la neobișnuit de simple, accesibile oricărui om cu știință de carte, operații de supraveghere și de înregistrare, la cunoașterea celor patru operații aritmetice și la eliberarea unor chitanțe corespunzătoare*.

Atunci cînd *majoritatea* poporului va începe să țină în mod de sine stătător și pretutindeni o astfel de evidență, să exercite un astfel de control asupra capitaliștilor (deveniți acum salariați) și asupra domnilor intelectuali care își vor mai fi păstrat apucăturile capitaliste, atunci controlul acesta va deveni într-adevăr universal, general, exercitat de întregul popor, atunci în nici un chip nu va fi cu putință nici o eschivare de la el, „va fi imposibil să scapi de el“.

Întreaga societate va fi un singur birou și o singură fabrică, în care și munca, și salarizarea vor fi egale.

Dar această disciplină „de fabrică“, pe care proletariatul care a învins pe capitaliști și a doborât pe exploatare o va extinde asupra întregii societăți, nu este nicidecum idealul nostru, nici scopul nostru final, ci numai o treaptă necesară în vederea curățirii radicale a societății de mîrșăviile și ticăloșiile generate de exploatarea capitalistă spre a putea pași *mai departe*.

Din momentul în care toți membrii societății sau cel puțin marea lor majoritate vor fi învățat să conducă *ei înșiși* treburile statului, vor fi luat ei înșiși în mîinile lor această treabă, „vor fi organizat“ controlul asupra minorității infime a capitaliștilor, a domnișorilor care doresc să-și păstreze apucăturile capitaliste, a muncitorilor care au fost profund corupți de capitalism, - din acest moment va începe să dispară necesitatea oricărei guvernări în general. Cu cît mai deplină devine democrația, cu atît mai apropiat devine momentul în care ea devine inutilă. Cu cît mai democratic e „statul“ alcătuit din muncitori înarmați și „care nu mai este un stat în adevăratul înțeles al cuvîntului“, cu atît mai repede începe să dispară treptat *orice* stat.

Deoarece atunci cînd *toată lumea* va învăța să conducă și va conduce realmente în mod de sine stătător producția socială, cînd toată lumea în mod de sine stătător va ține evidența și va exercita controlul asupra trîntorilor, a coconașilor, a escrocilor și a celorlalți „păzitori ai tradițiilor capitalismului“, - eschivarea de la această evidență și acest control, înfăptuite de întregul popor, va deveni inevitabil atît de anevoioasă, va deveni o excepție atît de rară, va fi însoțită probabil de o sancționare atît de rapidă și de aspră (căci muncitorii înarmați sînt oameni ai vieții practice, și nu intelectuali sentimentali, și e cert că nu vor îngădui să se glumească cu dînșii), încît *necesitatea* respectării regulilor simple, fundamentale ale oricărei conviețuiri umane va deveni foarte repede o *deprindere*.

Și atunci se va deschide larg drumul spre trecerea de la prima fază a societății comuniste la faza superioară a acesteia și, totodată, spre dispariția deplină a statului.

[70]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 12-34. - *Nota red. Editurii Politice*

[71]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 3-10. - *Nota red. Editurii Politice*

[72]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 29. - *Nota red. Editurii Politice*

[73]. Vezi K. Marx și F. Engels Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 29-30. - *Nota red. Editurii Politice*

[74]. Vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“, București, Editura politică, 1969, ed. a IX-a, p. 57. - *Nota red. Editurii Politice*

[75]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 357. - *Nota red. Editurii Politice*

[76]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 7. - *Nota red. Editurii Politice*

[77]. Vezi K. Marx și F. Engels Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 20. - *Nota red. Editurii Politice*

[78]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 21. - *Nota red. Editurii Politice*

[79]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București. Editura politică, 1964, p. 21. - *Nota red. Editurii Politice*

[80]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 22. - *Nota red. Editurii Politice*

[81]. *Shyloch* - personaj din comedia lui Shakespeare „Neguțătorul din Veneția”; cămătar crud și hain, care cerea neînduplecat să se taie, potrivit clauzelor din poliță, o livră de carne din trupul debitorului său rău platnic. - *Nota red. Editurii Politice*

[*] Este vorba de opera scriitorului rus Pomealovski „Amintiri din seminar”. - *Nota trad. Editurii Politice*

* Când statul este redus în funcțiile sale principale pînă la asemenea operații de evidență și de control îndeplinite de către muncitorii înșiși, el încetează de a mai fi un „stat politic”, „funcțiile sociale transformîndu-se din funcții politice în simple funcții administrative” (cf., în cele ce preced, cap. IV, § 2, polemica lui Engels cu anarhiștii).

Capitolul al VI-lea

Vulgarizarea marxismului de către oportuniști

- 1. Polemica lui Plehanov cu anarhiștii
 - 2. Polemica lui Kautsky cu oportuniștii
 - 3. Polemica lui Kautsky cu Panneckoek
-

Problema raportului dintre stat și revoluția socială și dintre revoluția socială și stat i-a preocupat foarte puțin pe cei mai de seamă teoreticieni și publiciști ai Internaționalei a II-a (1889-1914), ca de altfel și problema revoluției în general. Dar faptul cel mai caracteristic în procesul creșterii treptate a oportunismului, care a dus în 1914 la falimentul Internaționalei a II-a, este acela că, chiar atunci când această problemă se pune pe tapet, ei *căutau s-o ocolească* sau să n-o observe.

Se poate spune, în general, că din *tendința de a ocoli* problema raportului dintre revoluția proletară și stat, tendință care era în avantajul oportunismului și care îl alimenta, a izvorât *denaturarea* marxismului și completa lui vulgarizare.

Pentru a caracteriza, cel puțin pe scurt, acest trist proces, să luăm pe cei mai de seamă teoreticieni ai marxismului, pe Plehanov și pe Kautsky.

1. Polemica lui Plehanov cu anarhiștii

Plehanov a consacrat problemei atitudinii anarhismului față de socialism o broșură specială: „Anarhism și socialism“, care a apărut în limba germană în 1894.

Plehanov a reușit să trateze această temă ocolind complet ceea ce era mai actual, la ordinea zilei, și mai esențial din punct de vedere politic în lupta împotriva anarhismului, și anume raportul dintre revoluție și stat și în general problema statului! Broșura lui poate fi împărțită în două părți: una istorică-literară, cuprinzând un material prețios asupra istoriei ideilor lui Stirner, Proudhon etc, iar a doua, filistină, cuprinzând considerații de prost gust pe tema că nu poți deosebi pe un anarhist de un bandit.

Este o îmbinare extrem de amuzantă și cât se poate de caracteristică pentru întreaga activitate a lui Plehanov din ajunul

revoluției și din cursul perioadei revoluționare din Rusia: așa s-a și manifestat Plehanov între 1905 și 1917 - semidoctrinar, semifilistin, tîrîndu-se pe tărîm politic în coada burgheziei.

Am văzut că Marx și Engels, polemizînd cu anarhiștii, au lămurit foarte minuțios concepțiile lor în ceea ce privește raportul dintre revoluție și stat. Publicînd în 1891 „Critica Programului de la Gotha“ a lui Marx, Engels scria că „pe atunci - nu trecuseră nici doi ani de la Congresul de la Haga al Internaționalei I[82] - noi (adică Engels și Marx) ne aflam în toiul luptei cu Bakunin și anarhiștii lui“[83].

Tocmai Comuna din Paris încercaseră anarhiștii s-o declare, ca să zicem așa, „a lor“, s-o prezinte ca o confirmare a învățăturii lor; dar ei n-au înțeles cituși de puțin învățămintele Comunei și analiza acestor învățăminte făcută de Marx. Anarhismul n-a dat nimic care să se apropie, măcar cu aproximație, de adevăr în problemele politice concrete: trebuie oare *să fie sfărîmată* vechea mașină de stat? și *cu ce* trebuie înlocuită ?

Dar a vorbi despre „anarhism și socialism“ ocolind întreaga problemă a statului și neobservînd întreaga dezvoltare a marxismului înainte și după Comună însemna a aluneca inevitabil spre oportunism. Căci oportunismului îi e necesar, mai mult decît orice, tocmai ca cele două probleme menționate de noi mai sus să *nu* fie puse de fel. Acest lucru înseamnă *deja* victoria oportunismului.

2. Polemica lui Kautsky cu oportuniștii

În literatura rusă există, fără îndoială, un număr incomparabil mai mare de traduceri din operele lui Kautsky decît în oricare alta. Nu în zadar unii social-democrați germani au lansat gluma că în Rusia Kautsky e mult mai citit decît în Germania (în paranteză fie zis, această glumă are un conținut istoric mult mai profund decît bănuiesc aceia care au lansat-o: în rîndurile muncitorilor ruși a existat în 1905 o cerere extraordinar de mare, fără precedent, pentru cele mai bune opere ale celei mai bune literaturi social-democrate din lume și, obținînd un număr de traduceri și de ediții ale acestor opere nemaiîntîlnit în alte țări, au transplantat, ca să zicem așa, în mod accelerat experiența uriașă a țării vecine, mai înaintate, pe terenul proaspăt al mișcării noastre proletare).

Kautsky e foarte cunoscut la noi nu numai prin expunerea marxismului într-o formă populară, ci și prin polemica lui cu oportuniștii, în frunte cu Bernstein. Un fapt este însă aproape necunoscut, și acest fapt nu poate fi ocolit atunci când ne propunem sarcina de a urmări modul în care a alunecat Kautsky pînă la o neînchipuit de rușinoasă dezorientare și pînă la apărarea social-șovinismului în timpul uriașei crize din 1914-1915. Și anume: înainte de a fi luat atitudine împotriva reprezentanților celor mai de seamă ai oportunismului din Franța (Millerand și Jaures) și din Germania (Bernstein), Kautsky a dat dovadă de foarte mari șovăieli. Revista marxistă „Zarea“, care a apărut în 1901-1902 la Stuttgart și care apăra concepțiile proletare revoluționare, a fost nevoită să polemizeze cu Kautsky, să dea denumirea de rezoluție „de cauciuc“ rezoluției prezentate de dînsul la Congresul socialist internațional de la Paris care a avut loc în 1900, rezoluție echivocă, evazivă, împăciuitoare față de oportuniști. În literatura germană au fost publicate scrisori de-ale lui Kautsky în care el a dat dovadă de nu mai puține șovăieli înainte de a fi pornit campania împotriva lui Bernstein.

O semnificație mult mai profundă are însă faptul că în însăși polemica lui Kautsky cu oportuniștii, în felul lui de a pune și de a trata problema observăm acum, când studiem *istoria* celei mai recente trădări de către el a marxismului, o abatere sistematică spre oportunism tocmai în problema statului.

Să luăm prima lucrare vastă a lui Kautsky împotriva oportunismului, cartea sa „Bernstein și programul social-democrat“. Kautsky combate cu meticulozitate pe Bernstein. Dar iată un fapt caracteristic.

În cartea sa de faimă herostratică „Premisele socialismului“, Bernstein aduce marxismului acuzația de „*blanquism*“ (acuzație repetată de mii de ori de atunci încolo în Rusia de către oportuniști și burghezii liberali împotriva reprezentanților marxismului revoluționar, bolșevicii). Cu acest prilej, Bernstein se oprește în mod special asupra operei lui Marx „Războiul civil din Franța“, încercînd, după cum am văzut, într-un mod cît se poate de nereușit să identifice punctul de vedere al lui Marx cu privire la învățămintele Comunei cu punctul de vedere al lui Proudhon. O deosebită atenție acordă Bernstein concluziei lui Marx pe care acesta a subliniat-o în prefața din 1872 la „Manifestul Comunist“ și care glăsuiește: „clasa muncitoare nu poate să ia pur și simplu în stăpînire mașina de stat așa cum este și s-o pună în funcțiune pentru propriile ei scopuri“[\[84\]](#).

Lui Bernstein „i-a plăcut“ atât de mult această formulă, încât el o citează în cartea lui de cel puțin trei ori, interpretând-o în sensul cel mai denaturat și mai oportunist.

Marx, după cum am văzut, vrea să spună că clasa muncitoare trebuie să *sfârșime*, să *zdrobească*, să *arunce în aer* (Sprengung, explozie, - expresie întrebuințată de Engels) întreaga mașină de stat. După Bernstein rezultă însă că prin aceste cuvinte Marx ar fi pus în gardă clasa muncitoare *împotriva* unui revoluționarism exagerat în momentul cuceririi puterii.

O denaturare mai grosolană și mai nerușinată a ideii lui Marx nici că se poate imagina.

Și cum a procedat oare Kautsky, combătând cu meticulozitate bernsteiniada?

El s-a eschivat să cerceteze în toată profunzimea ei denaturarea marxismului de către oportunism în această problemă. Reproducând din prefața lui Engels la „Războiul civil“ al lui Marx fragmentul citat mai sus, Kautsky a afirmat că, după Marx, clasa muncitoare nu poate să ia *pur și simplu* în stăpânire mașina de stat *asa cum este*, în general însă o *poate* lua în stăpânire, și atita tot. Că Bernstein a atribuit lui Marx o idee *exact contrară* adevăratei idei a lui Marx, ca începând din 1852 Marx a formulat ca sarcină a revoluției proletare „sfârșimarea“ mașinii de stat^[85], despre toate acestea nu găsești nici un cuvânt la Kautsky.

Rezultatul a fost că deosebirea esențială dintre marxism și oportunism în problema sarcinilor revoluției proletare a fost escamotată de Kautsky!

Rezolvarea problemei dictaturii proletare - a scris Kautsky «împotriva» lui Bernstein - o putem lăsa fără grijă pe seama viitorului“ (p. 172, ediția germ.).

Aceasta nu înseamnă a polemiza *împotriva* lui Bernstein, ci înseamnă a-i face în fond o *concesie*, înseamnă a capitula în fața oportunismului, căci oportuniștilor nici nu le trebuie deocamdată nimic altceva decât “să lase fără grijă pe seama viitorului“ toate problemele fundamentale privitoare la sarcinile revoluției proletare.

Timp de 40 de ani, din 1852 și pînă în 1891, Marx și Engels au învățat proletariatul că el trebuie să sfârșimă mașina de stat. Iar în 1899, în fața trădării complete a marxismului în această problemă de

către portuniști, Kautsky *substituie* problemei dacă această mașină trebuie sau nu să fie sfărâmată problema formelor concrete ale sfărâmării și se refugiază sub scutul “incontestabilului” (și sterilului) adevăr filistin după care formele concrete nu pot fi cunoscute dinainte!!

Între Marx și Kautsky este o prăpastie în ceea ce privește atitudinea lor față de sarcina partidului proletar de a pregăti clasa muncitoare pentru revoluție.

Să luăm următoarea lucrare, mai matură, a lui Kautsky, consacrată și ea într-o însemnată măsură combaterii greșelilor oportunismului. Este vorba de broșura lui despre „Revoluția socială”. Autorul și-a luat aici ca temă specială problema „revoluției proletare” și a „regimului proletar”. În această broșura, autorul aduce multe lucruri extrem de prețioase, dar *ocolțește* tocmai problema statului. În lucrare se vorbește peste tot de cucerirea puterii de stat, și atât; a fost aleasă adică o asemenea formulare care face concesii oportuniștilor, întrucât ea *admite* cucerirea puterii *fără* distrugerea mașinii de stat. Tocmai ceea ce Marx declara în 1872 drept „învechit” în programul „Manifestului Comunist”^[86] este *reînviat* de Kautsky în 1902.

Broșura consacră un paragraf special „Formelor și armelor revoluției sociale”. Se vorbește aici și despre greva politică de masă, și despre războiul civil, și despre asemenea „instrumente ale forței unui mare stat modern, cum sînt birocrăția și armata”, dar despre cele ce i-a învățat pe muncitori Comuna nu se suflă nici un cuvînt. Evident că nu degeaba Engels a pus în gardă, mai ales pe socialiștii germani, împotriva „venerării superstițioase” a statului.

Kautsky prezintă lucrurile astfel: proletariatul învingător „va înfăptui programul democratic”, și expune punctele acestuia. Despre elementele noi pe care le-a adus anul 1871 în problema înlocuirii democrației burgheze prin democrația proletară, nici un cuvînt. Kautsky se eschivează prin banalități care sună „solid”:

„Este de la sine înțeles că nu vom obține dominația în condițiile existenței actualelor rînduieli. Revoluția presupune ea însăși lupte de lungă durată, mergînd în adîncime, care vor reuși să schimbe structura noastră politică și socială de azi”.

Fără îndoială că acest lucru este „de la sine înțeles”, ca și adevărul potrivit căruia calul mănîncă ovăz și Volga se varsă în Marea Caspică. Păcat numai că printr-o frază goală și umflată despre

lupta care „merge în adâncime“ este *ocolită* o problemă vitală pentru proletariatul revoluționar, problema de a ști *prin ce anume* se exprimă „adâncimea“ revoluției *lui* în raport cu statul, în raport cu democrația, spre deosebire de revoluțiile precedente, neproletare.

Ocolind această problemă, Kautsky face *de fapt* o concesie oportunismului în această problemă esențială, declarând *în vorbe* un război înverșunat oportunismului, subliniind importanța „ideii revoluției“ (ce valoare poate avea această „idee“ din moment ce te temi să propagi printre muncitori învățămintele concrete ale revoluției?), sau proclamând: „idealism revoluționar înainte de toate“, sau declarând că astăzi muncitorii englezi nu prea sînt „altceva decît niște mic-burghezi“.

„În societatea socialistă - scrie Kautsky - pot fiînța alături... cele mai diferite forme de întreprinderi: birocratice (??), trade-unioniste, cooperatiste, individuale“... „Există, de pildă, întreprinderi, cum ar fi căile ferate, care nu se pot lipsi de o organizare birocratică (??). Organizarea democratică poate căpăta în acest caz următorul aspect: muncitorii aleg delegați care alcătuiesc un fel de parlament, și acest parlament stabilește regimul de lucru și supraveghează felul în care funcționează aparatul birocratic. Alte întreprinderi pot fi încredințate sindicatelor muncitorești, iar altele pot fi organizate pe baze cooperatiste“ (p. 148 și 115 din traducerea rusă, ediția apărută la Geneva în 1903).

Acest raționament este greșit și reprezintă un pas înapoi față de explicațiile date în perioada dintre 1870 și 1880 de Marx și de Engels în lumina învățămintelor Comunei.

Din punctul de vedere al organizării „birocratice“, pasămite necesare, căile ferate nu se deosebesc absolut cu nimic de toate întreprinderile marii industrii mecanizate în general, de orice fabrică, de orice mare magazin, de orice mare întreprindere agricolă capitalistă. În toate aceste întreprinderi tehnica impune în mod imperios cea mai strictă disciplină, cea mai mare exactitate în îndeplinirea de către fiecare persoană a părții de muncă ce-i este încredințată, sub amenințarea opririi întregii întreprinderi sau a deteriorării mecanismului, a stricării produsului. În toate întreprinderile de acest fel, de bună seamă că muncitorii „vor alege delegați care vor alcătui *un fel de parlament*“.

Dar tocmai aici e miezul chestiunii: acest „un fel de parlament“ *nu* va fi un parlament în sensul instituțiilor burghezo-parlamentare. Toată chestiunea constă aici în faptul că acest „un fel de parlament“

nu se va mărgini numai „să stabilească regimul de lucru și să supravegheze felul în care funcționează aparatul birocratic“, precum își închipuie Kautsky, a cărui gândire nu depășește cadrul parlamentarismului burghez. În societatea socialistă, acest „un fel de parlament“, alcătuit din deputați ai muncitorilor, „va stabili“, desigur, „regimul de lucru și va supraveghea felul în care funcționează“ „aparatul“, *dar* aparatul acesta *nu* va fi un aparat „birocratic“. Cucerind puterea politică, muncitorii vor sfărâma vechiul aparat birocratic, îl vor dărâma din temelii, nu vor lăsa dintr-însul piatră pe piatră, îl vor înlocui cu un aparat nou, alcătuit din aceiași muncitori și funcționari, iar *împotriva* transformării acestora în birocrați se vor lua imediat măsurile care au fost amănunțit examinate de Marx și Engels: 1) nu numai eligibilitatea, dar și revoeabilitatea acestora în orice moment; 2) un salariu care să nu depășească pe acela al unui muncitor; 3) trecerea imediată la sistemul exercitării funcțiilor de control și de supraveghere de către *toată lumea*, încât *toată lumea* să devină pentru un timp „birocrată“ și astfel să nu poată *nimeni* deveni „birocrat“.

Kautsky n-a aprofundat de loc sensul cuvintelor lui Marx: „Comuna trebuia să fie nu un organism parlamentar, ci un organism activ, atât executiv cât și legislativ“^[87].

Kautsky n-a înțeles de loc deosebirea dintre parlamentarismul burghez, care reunește democrația (*nu pentru popor*) cu birocrațismul (*împotriva poporului*), și democratismul proletar, care va lua îndată măsuri pentru a smulge birocrațismul din rădăcini și care va fi capabil să ducă aceste măsuri pînă la capăt, pînă la nimicirea deplină a birocrațismului, pînă la introducerea deplină a unei democrații pentru popor.

Kautsky a manifestat aici aceeași „venerare superstițioasă“ a statului, aceeași „credință superstițioasă“ în birocrațism.

Să trecem la ultima și cea mai bună lucrare a lui Kautsky împotriva oportuniștilor, la broșura sa „Drumul spre putere“ (nepublicată, pare-mi-se, în rusește, căci ea a apărut în 1909, cînd reacțiunea era la noi în toi). Această broșură reprezintă un mare pas înainte, deoarece ea tratează nu chestiunea programului revoluționar în genere, ca broșura din 1899 îndreptată împotriva lui Bernstein, nu chestiunea sarcinilor revoluției sociale independent de momentul izbucnirii ei, ca broșura „Revoluția socială“ din 1902, ci chestiunea împrejurărilor concrete care ne obligă să recunoaștem că „era revoluțiilor“ *începe*.

Autorul arată în mod precis că contradicțiile de clasă se înăspresc în general și că imperialismul are un rol deosebit de însemnat în această privință. După „perioada revoluționară 1789-1871“ din Europa occidentală, din 1905 a început o perioadă analogă în Orient. Războiul mondial se apropie cu o repeziciune amenințătoare. „Proletariatul nu mai poate vorbi de o revoluție prematură“. „Am intrat într-o perioadă revoluționară“. „Era revoluționară începe“.

Aceste declarații sînt absolut clare. Broșura aceasta a lui Kautsky poate servi ca măsură de comparație între ceea ce *promisese să fie* social-democrația germană înainte de războiul imperialist și starea de decădere totală în care a ajuns ea (inclusiv Kautsky însuși la izbucnirea războiului. „Situția actuală - scria Kautsky în această broșură - creează primejdia ca noi (adică social-democrația germană) să putem fi lesne considerați mai moderați decît sîntem în realitate“. În realitate însă, Partidul social-democrat german s-a dovedit incomparabil mai moderat și mai oportunist decît părea să fie!

Cu atît mai caracteristic este faptul că, după ce a declarat categoric că era revoluțiilor a început, Kautsky, pînă și în broșura consacrată, după cum spune el însuși, analizării tocmai a problemei „revoluției *politice*“, a ocolit din nou cu desăvîrșire problema statului.

Din ansamblul acestor ocoliri ale problemei, treceri sub tăcere, eschivări a rezultat în mod inevitabil acea trecere totală la oportunism despre care trebuie să vorbim acum.

Prin Kautsky, social-democrația germană parca ar declara: îmi mențin concepțiile revoluționare (1899). Recunosc în special că revoluția socială a proletariatului este inevitabilă (1902). Recunosc că începe o nouă eră a revoluțiilor (1909). Dar dau înapoi în comparație cu cele spuse de Marx încă în 1852, de îndată ce se pune problema sarcinilor revoluției proletare în ceea ce privește statul (1912).

Tocmai astfel, în mod categoric, a fost pusă problema în polemica lui Kautsky cu Pannekoek.

3. Polemica lui Kautsky cu Pannekoek

Panneckoek luase atitudine împotriva lui Kautsky în calitate de reprezentant al curentului „radical de stînga“, care număra printre exponenții lui pe Rosa Luxemburg, Karl Radek și alții; susținînd tactica revoluționară, acest curent era unit prin convingerea că Kautsky se situează pe poziția „centrului“, poziția unei oscilări lipsite de principii între marxism și oportunism. Justețea acestei păreri a fost dovedită pe deplin de război, atunci cînd curentul „centrist“ (pe nedrept denumit marxist) sau „kautskist“ s-a manifestat în toată dezgustătoarea lui netrebnicie.

În articolul său: „Acțiunile de masă și revoluția“ („Neue Zeit“, 1912, XXX, 2), în care era atinsă și problema statului, Panneckoek a caracterizat poziția lui Kautsky drept „radicalism pasiv“, „teorie a așteptării inerte“. „Kautsky nu vrea să vadă procesul revoluției“ (p. 616). Punînd astfel problema Panneckoek s-a referit la tema care ne interesează pe noi, și anume la tema sarcinilor revoluției proletare în ceea ce privește statul.

„Lupta proletariatului - scria el - nu este pur și simplu o luptă împotriva burgheziei *pentru* puterea de stat, ci o luptă *împotriva* puterii de stat... Conținutul revoluției proletare constă în nimicirea și înlăturarea (textual: dizolvarea, Auflösung) instrumentelor de forță ale statului de către instrumentele de forță ale proletariatului... Lupta încetează abia atunci cînd, ca rezultat final, are loc distrugerea completă a organizației de stat. Organizația majorității își dovedește superioritatea prin aceea că nimicește organizația minorității dominante“ (p. 548).

Formularea în care și-a îmbrăcat Panneckoek ideile are foarte mari neajunsuri. Dar ideea este totuși limpede, și este interesant de văzut *cum* a fost ea combătută de Kautsky.

“Pînă acum - scria acesta - opoziția dintre social-democrați și anarhiști consta în faptul că primii voiau să cucerească puterea de stat, iar cei din urmă s-o distrugă. Panneckoek vrea și una și alta“ (p. 724).

Dacă expunerea lui Panneckoek nu este destul de clară și concretă (fără să mai vorbim aici de alte neajunsuri ale articolului său, care nu au legătură cu tema în discuție), apoi Kautsky s-a ocupat tocmai de esența *principială* a problemei, așa cum este schițată de Panneckoek, și în problema *principială fundamentală* el a părăsit complet pozițiile marxismului, trecînd cu totul la oportunism. Deosebirea dintre social-democrați și anarhiști e definită de el într-un mod cu totul greșit, marxismul este complet denaturat și vulgarizat.

Deosebirea dintre marxişti şi anarhişti constă în aceea că (1) marxiştii, punîndu-şi ca ţel desfiinţarea completă a statului, admit că acest ţel e realizabil numai după desfiinţarea claselor de către revoluţia socialistă, ca rezultat al instaurării socialismului, care duce la dispariţia treptată a statului; anarhiştii vor desfiinţarea completă a statului de azi pe mâine, fără să înţeleagă condiţiile în care această desfiinţare e realizabilă. (2) Marxiştii consideră că este necesar ca proletariatul, cucerind puterea politică, să distrugă complet vechea maşină de stat şi s-o înlocuiască cu una nouă, constînd într-o organizaţie a muncitorilor înarmaţi, de tipul Comunei; anarhiştii, susţinînd ideea distrugerii maşinii de stat, îşi reprezintă în mod cu totul neclar *cu ce* va înlocui proletariatul această maşină şi *cum* se va servi acesta din urmă de puterea revoluţionară; ei neagă chiar necesitatea folosirii puterii de stat de către proletariatul revoluţionar, neagă dictatura revoluţionară a acestuia. (3) Marxiştii preconizează pregătirea proletariatului pentru revoluţie pe calea folosirii statului actual; anarhiştii resping acest lucru.

În această discuţie, Pannekoek a fost acela care a reprezentat marxismul împotriva lui Kautsky, căci tocmai Marx ne-a învăţat că proletariatul nu poate cuceri pur şi simplu puterea de stat în sensul trecerii vechiului aparat de stat în alte mâini, ci trebuie să zdrobească, să sfărîme acest aparat, să-l înlocuiască cu unul nou.

Kautsky părăseşte marxismul, trecînd în tabăra oportuniştilor, căci la el dispăre cu totul tocmai această nimicire a maşinii de stat, nimicire cu totul inacceptabilă pentru oportunişti, lăsînd acestora o porţiţă de ieşire în sensul că s-ar putea interpreta „cucerirea“ ca o simplă dobîndire a majorităţii.

Pentru a masca această denaturare a marxismului, Kautsky procedează ca un adevărat bucher: el reproduce un „citat“ chiar din Marx. În 1850 Marx scrisese despre necesitatea centralizării energice a forţei în mâinile puterii de stat[88]. Şi Kautsky întrebă triumfător: nu cumva vrea Pannekoek să distrugă „centralismul“?

Dar aceasta e pur şi simplu o scamatorie, asemănătoare cu identificarea bernsteinistă a marxismului cu proudhonismul în ceea ce priveşte concepţiile lor asupra federaţiei şi a centralismului.

„Citatul“ folosit de Kautsky se potriveşte aici ca nuca în perete. Centralismul e compatibil şi cu vechea maşină de stat, şi cu cea nouă. Dacă muncitorii îşi vor uni de bunăvoie forţele armate, acesta va fi centralism, dar acesta se va baza pe „distrugerea completă“ a

aparaturii de stat centralizat, a armatei permanente, a poliției, a birocrației. Kautsky procedează într-un mod cu desăvârșire șarlatanese, ocolind binecunoscutele considerații ale lui Marx și Engels privitoare la Comună și scormonind un citat care n-are nici o legătură cu problema dată.

„...Poate Panneckoek vrea să desființeze funcțiile de stat ale funcționarilor? - continuă Kautsky. - Noi nu ne putem lipsi însă de funcționari nici în organizațiile de partid, nici în cele sindicale și cu atât mai puțin în administrația statului. Programul nostru cere nu desființarea funcționarilor de stat, ci alegerea funcționarilor de către popor... Este vorba acum nu de forma pe care o va lua aparatul administrativ al «viitorului stat», ci dacă lupta noastră politică va desființa (textual: va dizolva, auflöst) puterea de stat *încă înainte ca noi s-o fi cucerit* (subliniat de Kautsky). Care minister împreună cu funcționarii săi ar putea fi desființat? Sînt enumerate: Ministerul Învățămîntului, al Justiției, Ministerul de Finanțe, de Război. „Nu, nici unul dintre actualele ministere nu va fi înlăturat de lupta noastră politică împotriva guvernului... Repet pentru a evita orice neînțelegere: aici nu este vorba de forma pe care o va da «viitorului stat» social-democrația victorioasă, ci de felul în care opoziția noastră transformă statul actual“ (p. 725).

Aceasta este o vădită falsificare. Panneckoek a pus în mod expres problema *revoluției*. Acest lucru este pus limpede atât în titlul articolului său, cît și în pasajele citate. Sărim la chestiunea „opoziției“, Kautsky nu face altceva decît să substituie punctului de vedere revoluționar pe cel oportunist. La el rezultă următoarele: acum opoziție, iar *după* cucerirea puterii vom vorbi despre celelalte. *Revoluția dispare!* Este tocmai ceea ce le trebuia oportuniștilor.

Nu e vorba aici nici de opoziție și nici de lupta politică în general, ci tocmai de *revoluție*. Revoluția constă în faptul că proletariatul *distruge* „aparatul administrativ“ și *întreg* aparatul de stat, înlocuindu-l cu unul nou, alcătuit din muncitorii înarmați. Kautsky dă dovadă de „venerare superstițioasă“ a „ministerelor“, dar de ce n-ar putea fi ele înlocuite, să zicem, prin comisii de specialiști care să funcționeze pe lîngă Sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților, Soviete cu depline puteri și atotputernice?

Esența chestiunii nu constă în a ști dacă vor rămîne „ministerele“ sau dacă vor exista „comisii de specialiști“ sau alt fel de instituții, acest lucru este cu totul lipsit de importanță. Esența chestiunii constă în faptul dacă va fi păstrată vechea mașină de stat (legată prin mii de fire de burghezie și îmbibată pe de-a-ntregul de rutină și de conservatism), sau dacă ea *va fi distrusă* și înlocuită cu

una *nouă*. Revoluția nu trebuie să constea în aceea ca o nouă clasă să comande, să cîrmuiască cu ajutorul *vechii* mașini de stat, ci în aceea ca ea să *sfărîme* această mașină și să comande, să cîrmuiască cu ajutorul unei *noi* mașini, - această idee *fundamentală* a marxismului Kautsky ori o disimulează, ori n-a înțeles-o de loc.

Întrebarea lui cu privire la funcționari arată limpede că el n-a înțeles învățămintele Comunei și nici învățătura lui Marx. „Nu ne putem lipsi de funcționari nici în organizațiile de partid, nici în cele sindicale...”

Nu ne putem lipsi de funcționari *în capitalism*, în condițiile *dominației burgheziei*. Proletariatul este asuprit, masele muncitoare sînt subjugate de capitalism. În societatea capitalistă, democratismul e îngustat, comprimat, ciuntit, mutilat de către întreaga ambianță a robiei salariate, a sărăciei și a mizeriei maselor. De aceea, și numai de aceea, în organizațiile noastre politice și sindicale funcționarii sînt pervertiți (sau, mai bine zis, au tendința de a fi pervertiți) de către ambianța capitalismului și manifestă tendința de a se transforma în birocrați, adică în persoane privilegiate, rupte de mase, situate *deasupra* maselor.

În aceasta constă *esența* birocratismului, și pînă nu vor fi expropriati capitaliștii, pînă nu va fi răsturnată burghezia, pînă atunci este inevitabilă o anumită „biocratizare” *chiar* și a funcționarilor proletari.

La Kautsky rezultă următoarele: din moment ce rămîn deținători de funcții publice eligibili, înseamnă că și în socialism rămîn funcționari, rămîne birocrația! Tocmai acest lucru este inexact. Tocmai pe baza exemplului Comunei, Marx a arătat că în socialism deținătorii de funcții publice încetează de a fi „biocrați”, încetează de a fi „funcționari” *pe măsură ce*, pe lîngă principiul eligibilității lor, este introdusă și revocabilitatea lor în orice moment, *precum* și reducerea salariului lor la salariul mediu al unui muncitor, *ca și* înlocuirea instituțiilor parlamentare prin instituții „active, adică prin instituții atît legislative cît și executive”^[89].

În fond, toată argumentarea lui Kautsky împotriva lui Pannekoek, și mai ales superbul argument al lui Kautsky că nici în organizațiile sindicale, nici în organizațiile de partid nu ne putem lipsi de funcționari, nu reprezintă altceva decît o repetare de către Kautsky a vechilor „argumente” ale lui Bernstein împotriva marxismului în general. În cartea sa „premisele socialismului” -

operă de renegat -, Bernstein duce război împotriva ideilor democrației „primitive“, împotriva a ceea ce numește el „democratism doctrinar“: mandate imperative, deținători de funcții publice care nu primesc retribuții, reprezentanță centrală lipsită de putere etc. Pentru a dovedi inconsistența acestui democratism „primitiv“, Bernstein se referă la experiența trade-unionurilor engleze, în interpretarea dată acestuia de soții Webb[90]. După șaptezeci de ani de dezvoltare, zice el, trade-unionurile, care s-au dezvoltat, chipurile, „în deplină libertate“ (p. 137, ed. germ.), s-au convins de ineficacitatea democratismului primitiv și l-au înlocuit prin cel obișnuit: parlamentarism unit cu birocratism.

În realitate însă, trade-unionurile nu s-au dezvoltat „în deplină libertate“, ci în deplină robie capitalistă, în care, se înțelege, „ești nevoit“ să faci un șir de concesii răului dominant, violenței, nedreptății, excluderii sărăcimii de la treburile conducerii „superioare“. În socialism vor învia în mod inevitabil multe trăsături ale democrației „primitive“, deoarece „masa populației se va ridica pentru prima dată în istoria societăților civilizate pînă la participarea de sine stătătoare nu numai la vot și la alegeri, ci și la conducerea de fiecare zi. În societatea socialistă, toată lumea va conduce pe rînd și se va obișnui repede ca nimeni să nu conducă.

Cu genialul său spirit critic și analitic, Marx a văzut în măsurile practice ale Comunei acea *cotitură* de care se tem și pe care nu vor s-o recunoască oportuniștii din lașitate, din lipsa de dorință de a rupe definitiv cu burghezia, și pe care nu vor s-o vadă anarhiștii fie din cauza grabei lor, fie pentru că nu înțeleg condițiile în care au loc în general transformările sociale cu caracter de masă. „Nici nu trebuie să ne gîndim la distrugerea vechii mașini de stat, cum s-o scoatem la capăt fără ministere și fără funcționari?“ - astfel raționează oportunistul, îmbibat pînă în măduva oaselor de filistinism și care în fond nu numai că nu crede în revoluție, în geniul creator al revoluției, dar se și teme de ea ca de foc (precum se tem de ea socialiștii-revoluționari și menșevicii noștri).

„Trebuie să ne gîndim numai la distrugerea vechii mașini ale stat, nu-i nevoie să aprofundăm învățămintele concrete ale revoluțiilor proletare anterioare și să analizăm prin ce și cum trebuie să fie înlocuit ceea ce se distruge“ - astfel raționează anarhistul (cel mai bun dintre anarhiști, bineînțeles, și nu acela care, urmînd pilda d-lor Kropotkin & Co., se tîrăște în coada burgheziei); de aceea anarhistul ajunge la o tactică a *desperării*, și nu la tactica activității revoluționare implacabile, îndrăznețe, care își pune sarcini concrete

și care totodată ține seama de condițiile practice ale mișcării de masă.

Marx ne învață să evităm ambele aceste greșeli, ne învață să dăm dovadă de o îndrăzneală fără preget în opera de nimicire a întregii mașini de stat vechi și ne învață în același timp să punem problemele în mod concret: Comuna a putut în câteva săptămîni *să înceapă* construirea într-un mod sau altul a unei *noi* mașinii de stat, proletare, punînd în aplicare măsurile indicate, menite să realizeze mai mult democratism și să stîrpească birocratismul. Să luăm de la comunarzi lecții de îndrăzneală revoluționară, să vedem în măsurile lor practice o *schită* a măsurilor practice imperioase și imediat posibile, și atunci vom ajunge, *mergînd pe această cale*, la distrugerea completă a birocratismului.

Posibilitatea unei asemenea distrugerii este asigurată prin faptul că socialismul va reduce ziua de lucru, va ridică *masele* la o viață nouă, va pune *majoritatea* populației în condiții care vor permite *tuturor*, fără excepție, să îndeplinească „funcții de stat“, și acest lucru va duce la *disparația totală* a oricărui stat în general.

“...Sarcina grevei de masă - continuă Kautsky - nu poate niciodată să constea în a *distruge* puterea de stat, ci numai în a constrînge guvernul să facă concesii într-o anumită problemă sau în a înlocui un guvern ostil proletariatului cu un guvern binevoitor (entgegenkommende)... Dar niciodată și în nici un fel de condiții acest lucru“ (adică victoria repurtată de proletariat asupra unui guvern ostil) „nu poate duce la *distrugerea* puterii de stat, ci numai la o anumită *deplasare* (Verschiebung) a raportului de forțe *în cadrul puterii de stat*... Și țelul luptei noastre politice rămîne atunci același ca și pînă acum, anume cucerirea puterii de stat prin obținerea majorității în parlament și transformarea parlamentului în stapîn al guvernului“ (p. 726, 727, 732).

Acesta este oportunismul cel mai pur și de cea mai vulgară speță, este recunoașterea revoluției în vorbe și renunțarea la revoluție în fapt. Gîndul lui Kautsky nu merge mai departe de „un guvern binevoitor față de proletariat“ - ceea ce reprezintă un pas înapoi spre filistinism în comparație cu anul 1847, cînd „Manifestul Comunist“ proclamase „organizarea proletariatului ca clasă dominantă“^[91].

Lui Kautsky nu-i rămîne decît să înfăptuiască mult îndrăgita lui „unitate“ cu oameni ca Scheidemann, Plehanov, Vandervelde, care cu toții sînt de acord să lupte pentru un guvern „binevoitor față de proletariat“.

Noi însă o vom rupe cu acești trădători ai socialismului și vom lupta pentru distrugerea întregii mașini de stat vechi, astfel încât însuși proletariatul înarmat să devină guvernul. Acestea sînt „două lucruri cu totul deosebite“.

Kautsky va rămîne în plăcuta companie a Legieinilor și Davizilor, Plehanovilor, Potresovilor, Țeretelilor, Cernovilor, care sînt întru totul de acord să lupte pentru „deplasarea raportului de forțe în cadrul puterii de stat“, pentru „obținerea majorității în parlament și transformarea parlamentului în stăpîn al guvernului“, - țel foarte nobil, în toate privințele acceptabil pentru oportuniști, totul rămînînd în cadrul republicii parlamentare burgheze.

Noi însă o vom rupe cu oportuniștii, și întregul proletariat conștient va fi alături de noi în lupta nu pentru „deplasarea raportului de forțe“, ci pentru *doborîrea burgheziei*, pentru *distrugerea parlamentarismului burghez*, pentru o republică democratică de tipul Comunei sau pentru o republică a Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților, pentru dictatura revoluționară a proletariatului.

* * *

În cadrul socialismului internațional, pe poziții mai de dreapta decît Kautsky se situează curente ca: „Sozialistische Monatshefte“^[92] în Germania (Legien, David, Kolb și mulți alții, inclusiv scandinavii Stauning și Branting), jaurîștii și Vandervelde în Franța și Belgia, Turati, Treves și alți reprezentanți ai aripii de dreapta a partidului italian, fabienii și „independenții“ („partidul muncitoresc independent“, în realitate întotdeauna dependent de liberali) în Anglia și alții. Toți acești domni, jucînd un rol imens, foarte adesea preponderent în activitatea parlamentară și în publicistica partidului, neagă de-a dreptul dictatura proletariatului, promovează un oportunism nedeghizat. Pentru acești domni, „dictatura“ proletariatului este „în contradicție“ cu democrația!! În fond, ei nu se deosebesc prin nimic serios de democrații mic-burghezi.

Luînd în considerație această împrejurare, sîntem îndreptățiți să tragem concluzia că Internaționala a II-a, în covîrșitoarea majoritate a reprezentanților ei oficiali, a alunecat cu totul spre oportunism. Experiența Comunei n-a fost numai uitată, ci și denaturată. Nu numai că nu li s-a insuflat maselor muncitorești ideea că se apropie vremea

cînd ele vor trebui să se ridice și să sfărîme vechea mașină de stat, pentru a o înlocui cu una nouă, transformînd astfel dominația lor politică în bază a reconstruirii socialiste a societății, dar li s-a insuflat maselor tocmai ideea contrară, și „cucerirea puterii“ le-a fost în așa fel înfățișată încît oportunismului îi rămîneau mii de porțițe de ieșire.

Denaturarea și trecerea sub tăcere a problemei atitudinii revoluției proletare față de stat n-a putut să nu joace un rol uriaș atunci cînd statele cu aparatul lor militar, întărit datorită rivalității imperialiste, s-au transformat în monștri militari, care extermină milioane de oameni pentru a decide care din doi, Anglia sau Germania, un capital financiar sau altul, să stăpînească lumea *.

* În manuscris urmează :

„Capitolul al VII-lea

Experiența revoluțiilor ruse din 1905 și 1917

Tema indicată în titlul acestui capitol este atît de nemărginit de vastă, încît despre ea pot fi și trebuie să fie scrise volume întregi. În broșura de față trebuie să ne mărginim, bineînțeles, numai la cele mai importante învățăminte ale experienței, la acelea care vizează în mod direct sarcinile proletariatului în revoluție în ceea ce privește puterea de stat“. (Aici manuscrisul se întrerupe.). - *Nota red. Editurii Politic*

[82]. *Congresul de la Haga al Internaționalei I* a avut loc între 2 și 7 septembrie 1872.

Hotărîrile Congresului de la Haga, ale cărui lucrări s-au desfășurat sub conducerea directă a lui Marx și Engels și cu participarea lor activă, au marcat

victoria marxismului asupra concepțiilor mic-burgheze despre lume ale anarhiștilor și au pus baza pentru crearea în viitor a partidelor politice naționale de sine stătătoare ale clasei muncitoare.

[83]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București. Editura politică, 1965, p. 90-91.

[84]. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București. Editura politică, 1963, p. 313; vol. 18, 1964, p. 98.

[85]. Vezi K. Marx. „Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 206-207).

[86]. Vezi K. Marx și F. Engels. „Prefață la ediția germană din 1872 a «Manifestului Partidului Comunist»” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 98).

[87]. Vezi K. Marx „Războiul civil din Franța” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 356).

[88]. Vezi K. Marx și F. Engels. „Adresa Organului Central către Liga comuniștilor” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7. București, Editura politică, 1960, p. 271).

[89]. Vezi K. Marx. „Războiul civil din Franța” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 356).

[90]. Este vorba de cartea soților S. și B. Webb „Theorie und Praxis der englischen Gewerksvereine (Industrial democracy)”.

[91]. Vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist”, București, Editura politică, 1969, ed. a IX-a. p. 57.

[92]. „Sozialistische Monatshefte” - revistă, principalul organ de presă al oportuniștilor germani și una dintre publicațiile revizionismului internațional. A apărut la Berlin din 1897 pînă în 1933. În timpul primului război mondial s-a situat pe o poziție social-șovină.

Postfață la ediția întâi

Broșura de față a fost scrisă în august și septembrie 1917. Alcătuisem deja planul capitolului următor, al șaptelea: „Experiența revoluțiilor ruse din 1905 și 1917”. În afară de titlu însă n-am mai izbutit să scriu din acest capitol nici un rînd: „m-a împiedicat” criza politică, ajunul Revoluției din Octombrie 1917. O asemenea „piedică” nu poate decît să te bucure. A doua parte a broșurii (consacrată „Experienței revoluțiilor ruse din 1905 și 1917”) va trebui însă amînată, probabil, pentru multă vreme; e mai plăcut și mai folositor să înfăptuiești „experiența revoluției” decît să scrii despre ea.

Autorul

Petrograd. 30 noiembrie 1917

Scriș în august-septembrie 1917 ; § 3 al capitolului al II-lea a fost scriș înainte de 17 decembrie 1913

Publicat în 1918, la Petrograd, sub formă de broșură, de Editura „Jizn i znanie“

Se tipărește după textul apărut în *V. I. Lenin*, Opere complete, vol. 33, ed. rom., p. 1-120.